

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΝΕΑΠΟΛΙΣ ΠΑΦΟΥ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΟΙ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΕΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΤΥΠΟ

ΦΩΤΕΙΝΗ ΧΑΤΖΑΝΤΩΝΗ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΙΟΥΛΙΟΣ 2017

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος…… Σελ. 2

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή…….. Σελ. 4

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή μέσα από τον Κυπριακό Τύπο……. Σελ. 8

Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες και η εγκατάστασή τους στην Κύπρο μέσα από τον Κυπριακό Τύπο…….. Σελ. 18

Μαρτυρίες Μικρασιατών προσφύγων στην Κύπρο……. Σελ. 45

Συμπεράσματα…….. Σελ. 52

Επίλογος……. Σελ. 63

Παράρτημα…….. Σελ. 64

Βιβλιογραφία…….. Σελ. 80

Οι Μικρασιάτες Πρόσφυγες και η εγκατάστασή τους στην Κύπρο μέσα από τον Κυπριακό Τύπο

Πρόλογος

«Η Καταστροφή εξεταστέον αν δεν είναι μεγαλυτέρα και από την πτώσιν της Κωνσταντινουπόλεως (το 1453). Εις την πτώσιν της Κωνσταντινουπόλεως, το έθνος έμεινεν εις τας εστίας του… υποταγμένον και δούλον, αλλ' έμεινεν συνεχίζον την ζωήν του, δεν έπαθεν την συμφοράν την οποίαν έπαθεν σήμερον [1]». Αυτά θα γράψει ο Ελευθέριος Βενιζέλος, περιγράφοντας το μέγεθος της καταστροφής της Σμύρνης που θα σηματοδοτήσει το τέλος της μικρασιατικής εκστρατείας και το τέλος της μακραίωνης ιστορίας- 3000 χρόνια- του μικρασιατικού Ελληνισμού. Ενός Ελληνισμού που τη δεδομένη στιγμή βρισκόταν στο απόγειο της ακμής του και θα αναγκαστεί, λόγω της ήττας και των πολιτικών διεργασιών που θα ακολουθήσουν, να ξεριζωθεί από τις πατρογονικές εστίες.

Οι σχέσεις της Κύπρου με τη Μ. Ασία έχουν τις ρίζες τους στα προϊστορικά χρόνια, όπου καταγράφονται εμπορικές αλλά και πολιτισμικές επαφές[2]. Οι σχέσεις αυτές θα ενισχυθούν και πολιτικά, κατά την περίοδο της Ιωνικής Επανάστασης, όταν οι Κύπριοι θα βοηθήσουν τους Ίωνες να αποσείσουν τον Πέρση δυνάστη. Τη βυζαντινή περίοδο, η Κύπρος προστατευόταν από εχθρικές επιδρομές από τον βυζαντινό στόλο που βρισκόταν στα απέναντι μικρασιατικά παράλια[3].

Στη νεότερη ιστορία της, η Κύπρος θα παρακολουθήσει με αγωνία την προέλαση του ελληνικού στρατού στη Μικρασία, θα γεμίσει ελπίδες με τις νίκες του, αφού στα πλαίσια του αλυτρωτισμού και του μεγαλοϊδεατισμού, η μοίρα του μικρασιατικού Ελληνισμού θα καθόριζε και το μέλλον του Ελληνισμού της Κύπρου. Μάλιστα, τον ενθουσιασμό τους για την παρουσία του ελληνικού στρατού στην πρωτεύουσα της Ιωνίας οι Κύπριοι θα τον δείξουν έμπρακτα με την εθελοντική τους συμμετοχή στο μικρασιατικό μέτωπο, αν και τους το είχε απαγορεύσει η βρετανική αποικιοκρατική κυβέρνηση.[4] Ο βαθύς πόνος της ήττας και της καταστροφής στη συνέχεια θα μετουσιωθεί σε άοκνη προσπάθεια για αποκατάσταση των προσφύγων που βρέθηκαν στην Κύπρο, προσφέροντάς τους υλική και ηθική βοήθεια, παρά τις

[1] Άλκης Ρήγος , «Ο Κεμάλ μπαίνει στην Γκιαούρ Ισμίρ», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας,* 1999-2005, σ. 105
[2] Βάσος Καραγιώργης, *Ο πολιτισμός της προϊστορικής Κύπρου,* Αθήνα 1976, σ. 12-13
[3] Χαράλαμπος Χοτζάκογλου, «Μικρασία και Κύπρος»,*90 χρόνια μνήμη Μικρασίας… Κειμήλια, Έγγραφα και Έργα Τέχνης από τη Μικρά Ασία στην Κύπρο,* Λευκωσία 2012, σ. 21
[4] Δημήτρης Ταλιαδώρος , *Η συμβολή της Κύπρου στη Μικρασιατική εκστρατεία 1919-1922,*Λευκωσία 2001, σ. 46-59(για την απήχηση των ελληνικών επιχειρήσεων στην Κύπρο)

αντιδράσεις της αποικιοκρατικής κυβέρνησης, έτσι ώστε οι άνθρωποι αυτοί να μπορέσουν να κτίσουν από την αρχή τη ζωή τους, να προκόψουν και να δημιουργήσουν. Ηγετικό ρόλο σε όλη αυτή την προσπάθεια είχε η Εκκλησία της Κύπρου. Τα δημοσιεύματα του κυπριακού Τύπου της περιόδου αυτής είναι ενδεικτικά της επίδρασης που είχε στη μεγαλόνησο η μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή, ενώ αποτελούν σημαντική πρωτογενή πηγή, δίνοντας λεπτομερείς πληροφορίες τόσο για την έλευση των προσφύγων από τη Μικρά Ασία όσο και για την εγκατάστασή τους.

Η παρούσα μελέτη στηρίζεται κυρίως στην αποδελτίωση- αποθησαύριση δημοσιευμάτων από τον Σεπτέμβριο του 1922 ως τον Δεκέμβριο του 1923 τριών εφημερίδων: της *Αλήθειας* (Λεμεσός), του *Κυπριακού Φύλακα* (Λευκωσία) και Του *Έθνους* (Λάρνακα). Επίσης, γίνεται σποραδική αναφορά σε δημοσιεύματα από τις εφημερίδες *Πάφος, Ελευθερία και Σάλπιγξ*. Τα δημοσιεύματα αυτά διακρίνονται στα κυρίως πολιτικά άρθρα, που αναμεταδίδουν τα γεγονότα, αλλά περιέχουν και σχόλια του αρθρογράφου, τα οποία τις περισσότερες φορές μεταφέρουν και τον παλμό της κυπριακής κοινωνίας, ενώ παράλληλα είναι δηλωτικά των πολιτικών θέσεων του γράφοντος και κατ' επέκταση και της εφημερίδας που τον εργοδοτεί (χωρισμός σε φιλοβενιζελικές και φιλοβασιλικές εφημερίδες, με τις δεύτερες μάλλον να πλειοψηφούν). Η άλλη ομάδα δημοσιευμάτων αφορούν στην έλευση των προσφύγων και παροχή βοήθειας προς αυτούς και στοχεύουν κυρίως στην ευαισθητοποίηση του αναγνωστικού κοινού, επικαλούμενα τα αγαθά και φιλάνθρωπα αισθήματα των Κυπρίων, με συγκινησιακά φορτισμένο λόγο, ρητορικό και συνάμα γλαφυρό ύφος.

Επίσης, τα ημερολόγια (2014, 2015, 2016 και 2017) του Συνδέσμου Μικρασιατών Κύπρου, στα οποία καταγράφονται μαρτυρίες προσφύγων από τη Μ. Ασία στην Κύπρο καθώς και οι χρήσιμες πληροφορίες της κυρίας Μόνας Σαββίδου Θεοδούλου, Προέδρου του Συνδέσμου Μικρασιατών Κύπρου, συμπληρώνουν και επιβεβαιώνουν τις δημοσιεύσεις του Τύπου.

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή

Η άνοδος του τουρκικού εθνικισμού αφενός και η οικονομική άνθηση των Ελλήνων αφετέρου υπήρξαν οι βασικότεροι παράγοντες που συνέβαλαν στη γενίκευση των διωγμών των Ελλήνων της Ανατολικής Θράκης, της Μικράς Ασίας και του Πόντου. Το ελληνικό στοιχείο, έχοντας συγκεντρώσει στα χέρια του το εμπόριο και τη βιομηχανία, αποτελούσε τροχοπέδη στην οικονομική διείσδυση της Γερμανίας στην υπανάπτυκτη Τουρκία. Οι Γερμανοί ήταν εκείνοι που υπέδειξαν στους Τούρκους την εκτόπιση των Ελλήνων κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ η μεταφορά χιλιάδων Ελλήνων για « στρατιωτικούς λόγους» κατέληξε σε πραγματική εξόντωσή τους και γενοκτονία των Αρμενίων. Η κορύφωση βέβαια θα γίνει τον Σεπτέμβριο του 1922 με τη συντριβή του μικρασιατικού Ελληνισμού.[5]

Η εξόντωση των Ελλήνων της Μικρασίας με τη στρατολόγηση και τις εκτοπίσεις μεθοδεύτηκε έτσι ώστε να μην προκαλέσει την ευρωπαϊκή κατακραυγή, όπως είχε γίνει με τις απροκάλυπτες σφαγές των Αρμενίων. Ο αριθμός των θυμάτων των διωγμών, νεκρών και εκτοπισμένων, σύμφωνα με έκθεση Ελλήνων βουλευτών της τουρκικής βουλής, υπολογίζεται σε 750.000.[6]

Στο τέλος του πρώτου μεγάλου πολέμου, το μικρό ελληνικό κράτος βρίσκεται στο στρατόπεδο των νικητών, γεγονός που αποτελεί θρίαμβο της εξωτερικής πολιτικής του Βενιζέλου και πλήγμα για τους αντιπάλους του. Η Ελλάδα επιθυμούσε να εξαργυρώσει τη συμμετοχή της στον Πόλεμο και τη συμμαχική νίκη αποκαθιστώντας τον αλύτρωτο ελληνισμό με το να προσαρτήσει στον εθνικό κορμό περιοχές με συμπαγείς ελληνικούς πληθυσμούς.[7] Ο Ε. Βενιζέλος, ανησυχώντας για την έκρυθμη κατάσταση που πυροδοτούσε και η ιταλική παρουσία στη Μ. Ασία, επιθυμούσε επέμβαση των Συμμάχων στον απειλούμενο χώρο. Κατόπιν διαβουλεύσεων, αποφασίστηκε η στρατιωτική κατάληψη της Σμύρνης από τον ελληνικό στρατό με πρωτοβουλία της Αγγλίας, για την οποία οι ελληνικές διεκδικήσεις λειτουργούσαν βοηθητικά στην προώθηση των δικών της συμφερόντων

[5] Έφη Αλλαμανή - Κρίστα Παναγιωτοπούλου, «Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία», *ΙΕΕ,* τμ 15ος , Αθήνα 1978, σ. 99

[6] Στο ίδιο, σ. 101-102· για σφαγές και εκδιώξεις χριστιανών την περίοδο 1911-19 Τζορτζ Χόρτον , *Η μάστιγα της Ασίας,* Αθήνα 1985,σ. 32-45

[7] Θανάσης Χρήστου, «Στρατιωτικό τοπίο και πρωταγωνιστές», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας,* 1995-2005,σ. 67-80

σε σχέση με την οθωμανική αυτοκρατορία.[8] Γενικότερα, η ομοφωνία των Μεγάλων Δυνάμεων στην αποστολή ελληνικού στρατού για περιφρούρηση της Σμύρνης και της ευρύτερης περιοχής της Ιωνίας δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση αποδοχή των ελληνικών θέσεων στο χώρο της Ιωνίας, απλά τη δεδομένη στιγμή η Ελλάδα λειτουργούσε ως εντολοδόχος τους στην περιοχή, χωρίς οι ίδιες να φαίνεται ότι εμπλέκονται ανοιχτά σε ένα νέο πολεμικό μέτωπο και για να μην δημιουργηθούν παρεξηγήσεις μεταξύ τους, αφού θα παρέμεναν παρατηρητές.[9]

Στις 2 Μαΐου 1919, ο ελληνικός στρατός αποβιβάζεται στη Σμύρνη μέσα σε κλίμα ενθουσιασμού και πανηγυρισμών από την πλευρά των Ελλήνων και έντονης κινητοποίησης από μέρους των Τούρκων με τη μορφή συγκεντρώσεων, προκηρύξεων και διανομής όπλων. Η σύγκρουση δεν θα αργήσει να έρθει, όταν τμήμα του αποσπάσματος, που προχωρούσε με κατεύθυνση το Διοικητήριο, δέχτηκε πυρά από σώμα Τούρκων ατάκτων, οι οποίοι είχαν παρακινηθεί από τους Ιταλούς.[10] Οι Έλληνες έπιασαν αιχμαλώτους και κάποιους τους σκότωσαν με τη λόγχη τους, οι υπαίτιοι όμως συνελήφθησαν από τις ελληνικές αρχές, καταδικάστηκαν και εκτελέστηκαν. [11] Ένα χρόνο περίπου μετά την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920, θα υπογραφεί στο δημαρχείο των Σεβρών η ομώνυμη συνθήκη, με την οποία το όραμα του Βενιζέλου να δημιουργήσει την Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών, γίνεται πραγματικότητα. Η συνθήκη επικύρωνε και τυπικά την κατοχή της ευρύτερης περιοχής της Σμύρνης από τα ελληνικά στρατεύματα και μετά από 5 χρόνια θα μπορούσε η Ελλάδα να προσαρτήσει τη Σμύρνη με δημοψήφισμα.[12]

Ωστόσο, το τοπίο θα αλλάξει δραματικά για την Ελλάδα, όταν στις εκλογές της 1ης /14ης Νοεμβρίου, ο Βενιζέλος θα χάσει και θα επανέλθει ο βασιλιάς Κωνσταντίνος με δημοψήφισμα, ο οποίος και θα αποφασίσει την περαιτέρω προέλαση του ελληνικού στρατού στη Μ. Ασία. Παράλληλα, η επάνοδος του Κωνσταντίνου θα προκαλέσει την δυσπιστία και την αλλαγή πολιτικής προς την Ελλάδα των Μ. Δυνάμεων, κυρίως της Γαλλίας και της Ιταλίας, οι οποίες θα

[8] Αλλαμανή- Παναγιωτοπούλου, ό.π., σ.115· Γιώργος Μαργαρίτης, «Ο δρόμος προς τη Σμύρνη και τη Μ. Ασία», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας 1995-2005, σ. 89*
[9] Χόρτον, ό.π., σ. 55
[10] Χρήστου, ό.π., σ. 68
[11] Χόρτον, ό.π., σ. 57. Για έκτροπα κάποιων Ελλήνων στρατιωτών μιλά με γλαφυρό τρόπο η Φιλιώ Χαϊδεμένου στην αυτοβιογραφία της *Γιαγιά Φιλιώ Η Μικρασιάτισσα, Αθήνα 2017, σ. 100-101*
[12] Χρήστου, ό.π., σ. 74· Αχιλλέας Λυμπουρίδης , *Μελέτες για την Αγγλοκρατία στην Κύπρο,* τμ. ΙΙ, Λευκωσία 1985, σ. 43

βοηθήσουν τον Κεμάλ, παραχωρώντας του όπλα και πολεμοφόδια.[13] Η δε Αγγλία δεν βοήθησε υλικά τους Τούρκους, αλλά δεν βοήθησε ουσιαστικά ούτε και τους Έλληνες, αντίθετα τους ενεθάρρυνε να εμπλακούν σε έναν πόλεμο που έμελλε να τους καταστρέψει. Η Ελλάδα υπήρξε θύμα εσωτερικών πολιτικών διαφορών της Αγγλίας και επιθέσεων εναντίον της κυβέρνησής της για την πολιτική της στην Εγγύς Ανατολή. Επειδή ο Λόυδ Τζορτζ ήταν φιλέλλην, οι αντίπαλοί του έγιναν φιλότουρκοι.[14] Η στάση των Μ. Δυνάμεων σε συνδυασμό με τις απόλυτες θέσεις της ελληνικής διπλωματίας, τα ανεδαφικά σχέδια των ελληνικών κυβερνήσεων και τον εκφυλισμό του ελληνικού στρατού, οδήγησαν στην κατάρρευση του μετώπου τον Αύγουστο του 1922 και την Καταστροφή.[15] Στο Τσεσμέ τα υπολείμματα του ελληνικού στρατού επιβιβάζονται σε καράβια, αφήνοντας στη στεριά τα υποζύγια με διαταγή να εξοντωθούν για να μην αφήσουν τίποτα στον εχθρό.[16]

Στις 26 Αυγούστου ο ύπατος αρμοστής Αριστείδης Στεργιάδης θα φύγει από τη Σμύρνη με το πλοίο Iron Duke, αφού τις προηγούμενες μέρες είχε ενημερώσει τους υπαλλήλους της υπηρεσίας του να μαζέψουν τα αρχεία και να φύγουν από τη Σμύρνη, ενώ την ίδια στιγμή καθησύχαζαν τους πανικόβλητους κατοίκους ότι δεν υπάρχει λόγος να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους. Στον αντίποδα του Στεργιάδη, ο Μητροπολίτης Χρυσόστομος όχι μόνο δεν εγκατέλειψε το ποίμνιό του, αλλά παρέμεινε ως το τέλος βρίσκοντας μαρτυρικό θάνατο στα χέρια του τουρκικού όχλου.[17] Μπαίνοντας στις 27 Αυγούστου ο κεμαλικός στρατός στη Σμύρνη, θα αρχίσουν οι λεηλασίες, οι σφαγές και η πυρπόληση της πόλης, με τις Μεγάλες Δυνάμεις να παρακολουθούν, αλλά χάριν της ουδετερότητας και των οικονομικοπολιτικών συμφερόντων δεν επενέβησαν, ούτε βοήθησαν τους πρόσφυγες που συνέρρεαν στην προκυμαία για να σωθούν.[18] Ο απολογισμός της καταστροφής ανέρχεται σε 700.000 νεκρούς, 1.500.000 πρόσφυγες, ομήρους, αιχμαλώτους. Ο

[13] Λυμπουρίδης, ό.π., σ. 43· Χόρτον, ό.π., σ. 132· Douglas Dakin,*Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923,*Αθήνα 2012, σ.344-345· Χρήστος Αλεξάνδρου, *Η Μικρασιατική εκστρατεία στην Κύπρο. Η μαρτυρία του «Νέου Έθνους»-Νοέμβριος 1918-Σεπτέμβριος 1922,* Αθήνα 2013,σ. 318

[14] Χόρτον, ό.π., σ. 141

[15]Γιώργος Μαργαρίτης, «Από την προέλαση στη στασιμότητα και την κατάρρευση», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας, 1995-2005*, σ. 93-94· Έρνεστ Χέμινγουεϊ, *Με υπογραφή Χέμινγουεϊ,* Αθήνα 2010, σ. 30-33. Εδώ ο Χέμινγουεϊ μεταφέρει την άποψη ξένων παρατηρητών της μικρασιατικής εκστρατείας για τους Έλληνες (βασιλικούς) αξιωματικούς, που κάθε άλλο παρά εμπειροπόλεμοι ήταν.

[16] Ρήγος , ό.π., σ. 103

[17] «Η Καταστροφή της Σμύρνης και το ξερίζωμα του μικρασιατικού ελληνισμού», *ΙΕΕ,* τμ. 15ος,(της συντάξεως), σ. 234-235, 239· Χόρτον, ό.π., σ. 94·Διαμαντής Απόστολος, «Η Καταστροφή της Σμύρνης», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας,1995-2005, σ. 114-115*

[18] Τις αγωνιώδεις προσπάθειες των Μικρασιατών να σωθούν περιγράφει η Φιλιώ Χαϊδεμένου, ό.π., σ. 121-144· επίσης τις εικόνες της καταστροφής και τις ευθύνες των Μεγάλων Δυνάμεων μάς τις μεταφέρει ο πρόξενος των ΗΠΑ Χόρτον, ό.π., σ. 79- 124·Διαμαντής, ό.π., σ. 108-113

Χόρτον αναφέρει πως καμία έκθεση δεν μπορεί να δώσει ακριβείς αριθμούς θυμάτων, ωστόσο η πληροφορία ότι οι Αμερικάνοι διέθεσαν το ποσό των 95 εκατομμυρίων δολαρίων για περίθαλψη των θυμάτων είναι ενδεικτική του αριθμού τους. [19] Σύμφωνα με επίσημη καταγραφή των προσφύγων τον Απρίλιο του 1923 ο αριθμός τους ανερχόταν στις 786.431. Ωστόσο, δεν είχαν υπολογιστεί οι πρόσφυγες που έφτασαν μεν στην Ελλάδα, αλλά στην πορεία πέθαναν λόγω των κακουχιών. Ο πραγματικός αριθμός τους ξεπερνά τις 800000. Σε καταμέτρηση του Υπουργείου Εξωτερικών οι πρόσφυγες αγγίζουν τις 862.110. Η αλήθεια ίσως βρίσκεται κάπου ανάμεσα στις δύο καταμετρήσεις. Το 1928 θα γίνει επίσημη απογραφή, η οποία ανεβάζει τον αριθμό στο 1.065. 758, χωρίς να συμπεριλαμβάνονται οι πρόσφυγες της Κωνσταντινούπολης που ανέρχονταν στους 38.358.[20]

Μετά την Καταστροφή θα αλλάξουν ιδεολογικά οι προσανατολισμοί του Ελληνισμού, η Μεγάλη Ιδέα θάβεται οριστικά, δίνοντας τη θέση τους στην ανάγκη προάσπισης της εδαφικής ακεραιότητας και διατήρησης της ανεξαρτησίας, ενώ τα βλέμματα είναι στραμμένα στα Δωδεκάνησα, την Κύπρο και τη Β. Ήπειρο. Παράλληλα, η παρουσία των προσφύγων θα εμπλουτίσει το ανθρώπινο δυναμικό της ελεύθερης επικράτειας και θα ενισχύσει την εθνική συνοχή, καθιστώντας την Ελλάδα το πιο ομοιογενές εθνολογικά κράτος στην Ευρώπη.[21] Με την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης στη Λωζάννη της Ελβετίας στις 24 Ιουλίου 1923,την οποία ο πρώην πρωθυπουργός της Αγγλίας, Λόυδ Τζορτζ, χαρακτήρισε ως «παράλογη, δειλή και ανέντιμη υποχώρηση», η Ελλάδα παραιτείται υπέρ της Τουρκίας από την Ανατολική Θράκη, τη Σμύρνη, Ίμβρο, Τένεδο, ενώ συνεχίζεται η ιταλική κατοχή στα Δωδεκάνησα. Παράλληλα, η Τουρκία με τη σειρά της παραιτείται από την Κύπρο, αναγνωρίζοντας την, από το 1914, προσάρτησή της στη Βρετανία.[22]

[19] Ρήγος, ό.π., σ.102·Χόρτον, ό.π., σ. 119-120· ενδεικτικά, ως τα τέλη Σεπτεμβρίου 1922 είχαν συγκεντρωθεί από διάφορους οργανισμούς 300.000 δολάρια υπέρ των προσφύγων, ενώ ο Αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός συνολικά διέθεσε το ποσό των 2.605.696.09 δολαρίων, Antonis Klapsis, «American Initiatives for the Relief of Greek Refugees, 1922-1923», *Genocide Studies and Prevention,* 6.1, University of Toronto, April 2011, σ. 100-103

[20] Antonis Klapsis, « Violent Uprooting and Forced Migration: A Demographic Analysis of the Greek Populations of Asia Minor, Pontus and Eastern Thrace», *Middle Eastern Studies,* 2014, 50.4, σ. 628-639

[21]Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, «Παράγων σταθεροποίησης», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας, 1995-2005*, σ. 145-146

[22] Λυμπουρίδης, ό.π., σ. 46

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή μέσα από τον Κυπριακό Τύπο

Ο Τύπος αναμφίβολα αποτελεί σημαντική πηγή ιστορίας, όχι μόνο γιατί παρουσιάζει σε αρκετές περιπτώσεις πρωτογενές υλικό πολύτιμο για το υπό εξέταση ιστορικό γεγονός, αλλά και γιατί έρχεται πολλές φορές να συμπληρώσει τη βιβλιογραφία ή να την επιβεβαιώσει. Επιπλέον, τα δημοσιεύματα μιας εφημερίδας μεταφέρουν το κοινωνικό γίγνεσθαι, τον παλμό του κοινωνικού συνόλου, το δημόσιο αίσθημα. Μέσα από την αναψηλάφηση ιστορικών στιγμών, δίνεται το έναυσμα για σκέψη, αναστοχασμό, δημιουργικό διάλογο. Το ενδιαφέρον γίνεται ακόμα πιο έντονο, όταν η μελέτη επικεντρώνεται στον Κυπριακό Τύπο, ο οποίος σίγουρα- όπως και η κυπριακή κοινωνία φυσικά- δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστος από όλα αυτά που συντελούνταν στη Μικρά Ασία.

Οι πληροφορίες κυρίως προέρχονταν από τον ξένο τύπο, κυρίως το διεθνές πρακτορείο Reuter ή όπως αναγραφόταν στα έντυπα Ρέουτερ, τον ελληνικό τύπο, από τον οποίο μάλλον λάμβανε και τις πληροφορίες από ξένες εφημερίδες και περιοδικά[23],ενώ παρουσιάζονται και ανταποκρίσεις από τη Σμύρνη. Οι εφημερίδες ήταν εβδομαδιαίες και συνήθως κυκλοφορούσαν τέλος της εβδομάδας, Πέμπτη ο *Κυπριακός Φύλαξ*, Σάββατο η *Αλήθεια*(κάποιες φορές και Κυριακή), Παρασκευή ή Σάββατο το *Έθνος* ή *Νέον Έθνος*, Παρασκευή η *Σάλπιγξ* και η *Πάφος*. Η αλλαγή στην ημέρα έκδοσης μπορεί να οφειλόταν σε αντικειμενικούς λόγους, όπως μία μεγάλη γιορτή, σε ασθένεια του εκδότη, ή άλλους απροσδιόριστους λόγους.[24]

Η παρουσίαση των δημοσιευμάτων γίνεται χρονολογικά, ξεκινώντας από το 1919 και καταλήγοντας στο 1922.Ο κύριος όγκος βαραίνει το 1921 και το 1922. Η επιλογή έγινε βάσει σημαντικών πληροφοριών που δίνονται για την μικρασιατική εκστρατεία και τον αντίκτυπό της στην Κύπρο. Καθοριστικό ρόλο, επίσης, έπαιξε η οπτική γωνία, η «ματιά» του αρθρογράφου ή του εκδότη απέναντι στα γεγονότα και τα πρόσωπα, στο βαθμό που μπορεί να είναι δηλωτική της πολιτικής του τοποθέτησης ή προτίμησης[25]. .

[23] Αλεξάνδρου, ό.π., σ. 55-56
[24] Στο ίδιο, σ. 52-53. Σε μία περίπτωση, το *Νέον Έθνος* δεν κυκλοφόρησε την καθορισμένη μέρα λόγω μετακόμισης των γραφείων.
[25]Ανδρέας Σοφοκλέους (επιμ.), *Η Μικρασιατική Καταστροφή στις Κυπριακές εφημερίδες,* Λευκωσία 2002, σ. 93

Όταν η 1η Μεραρχία του Α΄ Σώματος στρατού, που περιελάμβανε τα συντάγματα πεζικού 4ο,5ο, και 1/38 Ευζώνων αποβιβάζεται στη Σμύρνη[26], στην Κύπρο επικρατούσε μεγάλος ενθουσιασμός αφού πρόσβλεπαν και στην ευόδωση του δικού τους εθνικού πόθου, την Ένωση. Η εφημερίδα *Αλήθεια* γράφει ότι «μέσω φρενίτιδος ενθουσιασμού των Σμυρνιωτών» αποβιβάστηκε ο ελληνικός στρατός, σε μία πόλη φωταγωγημένη, «εκαίετο από φωτοχυσίας την νύκτα», όπου οι καμπάνες ηχούσαν χαρμόσυνα και οι κάτοικοί της πανηγύριζαν την απελευθέρωσή τους.[27]

Λίγο αργότερα, η εφημερίδα *Ελευθερία* θα δημοσιεύσει τηλεγράφημα του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Κύριλλου προς τον Βενιζέλο, στο οποίο εκφράζονται από μέρους της Εκκλησίας της Κύπρου και του κυπριακού λαού οι ελπίδες τους, οι ευχές και η ευγνωμοσύνη προς το πρόσωπο του Έλληνα πρωθυπουργού. Παρόμοιο τηλεγράφημα θα στείλει στους ηγέτες της Αγγλίας, Γαλλίας και Αμερικής (και όχι της Ιταλίας, αφού διαφωνούσε με την παρουσία των Ελλήνων στην Ιωνία), εκφράζοντας την ευγνωμοσύνη του και την ελπίδα να διαπνέονται πάντα από τις αρχές της δικαιοσύνης και της ελευθερίας, απαραίτητες προϋποθέσεις για την αποκατάσταση του Ελληνισμού.[28]

Όλες οι κυπριακές πόλεις έδειξαν τη χαρά τους για την κατάληψη της Σμύρνης από τον ελληνικό στρατό με εκδηλώσεις, γιορτές, δοξολογίες και σημαιοστολισμούς.[29] Στην Αμμόχωστο έγινε δοξολογία στο ναό του Αγίου Νικολάου[30], ενώ η Λεμεσός και τα χωριά σημαιοστολίστηκαν με ρίγος εθνικής αγαλλίασης να διαπνέει τους πολίτες.[31]

Το έμπρακτο ενδιαφέρον των Κυπρίων θα φανεί μέσα από την προθυμία τους να συμμετάσχουν στην εκστρατεία, η επιτυχής έκβαση της οποίας (δεν αφήνονται περιθώρια από τον συντάκτη για ήττα) θα φέρει και το «μυριοπόθητον άγγελμα της Ενώσεώς μας».[32] Σε άρθρο με τίτλο «Εθελούσια επιστράτευσις. Μία κυπριακή μεραρχία»[33], τονίζεται η σημασία της συμμετοχής των κυπρίων στη μικρασιατική εκστρατεία, μέσω της οποίας θα μπορέσουν να διεκδικήσουν τα εθνικά τους δίκαια.[34]

---

[26] Αλλαμανή- Παναγιωτοπούλου, ό.π., σ.116
[27] *Αλήθεια*, 9 Μαΐου 1919
[28] *Ελευθερία*, 25 Μαΐου 1919
[29] Ταλιαδώρος, ό.π., σ. 31
[30] *Ελευθερία*, 11 Μαΐου 1919
[31] *Αλήθεια*, 16 Μαΐου 1919
[32] *Σάλπιγξ*,22 Ιουνίου 1920
[33] Ίσως του Ν. Καταλάνου, στον Ταλιαδώρο, ό.π., σ. 68
[34] *Κυπριακός Φύλαξ*, 23 Ιουνίου 1920

Τις εξελίξεις στο μέτωπο παρακολουθεί ο κυπριακός τύπος με μεγάλο ενδιαφέρον, με άρθρα που εντυπωσιάζουν με τη ρητορική τους δύναμη. Σε άρθρο της εφημερίδας Πάφος, που υπογράφει ο Πασχάλης Δ. Πασχαλίδης, εκπαιδευτικός από το Χουδί της Βιθυνίας, διευθυντής του Γυμνασίου Πάφου,[35] με τίτλο «Η σημασία της Μικράς Ασίας δια την Ελλάδα», τονίζεται πόσο σημαντική ήταν η Μ. Ασία για την Ελλάδα, όχι μόνο για εθνικούς – πατριωτικούς λόγους αλλά και οικονομικούς. Η κατάληψη της περιοχής από την Ελλάδα θα συρρικνώσει την οθωμανική αυτοκρατορία και θα περιορίσει τη δύναμή της έτσι ώστε να καταστεί ακίνδυνη για την Ελλάδα.[36] Στο δεύτερο φύλλο της η *Πάφος* εκθειάζει στο πρωτοσέλιδο την απαράμιλλη γενναιότητα του ελληνικού στρατού, μιλά για άνιση μάχη, για «γιγαντομαχίαν», την οποία διεξάγει ο στρατός των Ελλήνων έναντι των «αγρίων κεμαλικών ορδών… εντός αυτής της φωλεάς του». Επισημαίνονται οι κίνδυνοι από την υποτίμηση των δυνάμεων του εχθρού, γιατί αυτό υποβαθμίζει τη σημασία της νίκης και από τας «μυρίας» μεταπτώσεις του πολέμου. Τονίζεται εν συνεχεία το καθήκον των Κυπρίων να βοηθήσουν και να προσεύχονται έτσι ώστε η δοκιμαζόμενη πατρίδα να βγει νικήτρια και να επιδοθεί σε ειρηνικές εργασίες και εσωτερική ανασυγκρότηση.[37] Τον Οκτώβριο του 1921 η εφημερίδα θα δημοσιεύσει μία σειρά άρθρων στα οποία διαφαίνεται η αγωνία από τις εξελίξεις τόσο τις στρατιωτικές, όσο και τις πολιτικές – διπλωματικές. Χαρακτηριστική είναι η δημοσίευση της επιστολής Βενιζέλου προς τον Γούναρη, στην οποία καταγράφεται η ανησυχία του τέως πρωθυπουργού για την άρνηση του Γούναρη να δεχτεί τη μεσολάβηση των Δυνάμεων και τον συμβιβασμό που πρότεινε η Αγγλία. Έτσι, οι Έλληνες έμειναν μόνοι τους σε έναν πόλεμο με τους Τούρκους, κάτι που ο ίδιος ο Βενιζέλος δεν θα το τολμούσε ποτέ. Η αυτοτελειακή πολιτική της κυβέρνησης θα αποβεί καταστροφική, θα χάσει η Ελλάδα την υποστήριξη της κοινής γνώμης της Αγγλίας, ενώ διαβλέπει οικονομική και στρατιωτική εξάντληση, η οποία θα οδηγήσει στο τέλος στη μεσολάβηση των ξένων δυνάμεων, με τους όρους όμως τους δικούς τους.[38] Μία εβδομάδα μετά θα δημοσιευτεί και η απάντηση του Γούναρη, ο οποίος υποστηρίζει ότι κάθε άλλο παρά διαλύθηκε η συμμαχία με τις δυνάμεις, αντίθετα η κυβέρνησή

[35]Πέτρος Παπαπολυβίου, «Μικρασιάτες καθηγητές στην Κύπρο», *Πρακτικά Α΄ επιστημονικού συνεδρίου Κύπρος- Μικρασία. Κοιτίδες πολιτισμού,* Λευκωσία 2015, σ.51

[36]Πασχάλης Πασχαλίδης, «Η σημασία της Μ. Ασίας για την Ελλάδα», *Πάφος,* 2/15 Σεπτεμβρίου 1921(το πρώτο φύλλο της εφημερίδας). Για ολόκληρο το άρθρο στο Μάγδα Κιτρομιλίδου, *Το Μικρασιατικό ζήτημα στην εφημερίδα Πάφος της* Κύπρου, Λευκωσία 1994, σ. 207(Παράρτημα)

[37] *Πάφος*, 9/22 Σεπτεμβρίου 1921

[38] *Πάφος*, 7 Οκτωβρίου 1921

του απέκτησε ελευθερία ενεργειών. Πριν δεν επιτρεπόταν στον Βενιζέλο να πατήσει σε μικρασιατικό έδαφος, ενώ τώρα ο ίδιος ο βασιλιάς Κωνσταντίνος έχει διασχίσει όλη τη χώρα που κατέχει ο ελληνικός στρατός και ελληνικές σημαίες κυματίζουν παντού.[39] Για το καθήκον της ελληνικής διπλωματίας γίνεται λόγος σε άρθρο με τον ομώνυμο τίτλο ημερομηνίας 30 Οκτωβρίου 1921. Μετά την κατάπαυση των εχθροπραξιών το βάρος πέφτει καθαρά στην ελληνική διπλωματία και στην κυβέρνηση, οι οποία πρέπει να δράσει άμεσα για να αντιμετωπίσει τα μεγάλα προβλήματα του Έθνους. Μάλιστα, συνεχίζει λέγοντας ότι ο Κεμάλ δείχνει μεγαλύτερη πονηρία στην πολιτική παρά στον πόλεμο, καταφέρνοντας να προσεταιριστεί άλλοτε φίλους και συμμάχους των Ελλήνων. Και καταλήγει, αν η κυβέρνηση δεν αισθάνεται ικανή να διεκδικήσει τα δίκαια της πατρίδας, ας παραιτηθεί.[40] Τον Δεκέμβριο του 1921 θα δημοσιευτεί άρθρο με τίτλο «Ελληνοτουρκική διαφορά», στο οποίο εκφράζεται απαισιοδοξία για ειρηνική διευθέτηση και τερματισμό του πολέμου, γιατί τα σημεία των καιρών είναι δυσοίωνα. Θεωρεί μάταιη την αιματοχυσία των Ελλήνων, γιατί όπως και σε άλλες περιπτώσεις πολέμου χριστιανικών κρατών με το μωαμεθανικό κράτος το αποτέλεσμα δεν το έκριναν τα όπλα αλλά τα συμφέροντα των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Τονίζει τη σημασία της διπλωματίας, η οποία θα πρέπει να βολιδοσκοπήσει σε ποιο σημείο οι διαιτητές είναι διατεθειμένοι να σεβαστούν τα ελληνικά δίκαια. Θίγεται και η γαλλοκεμαλική συμμαχία, την οποία ο αρθρογράφος χαρακτηρίζει «ανήθικον παρασκεύασμα του γαλλικού ιπποτισμού». Εύχεται τέλος να επικρατήσει η αγγλική άποψη, γιατί αυτό συμφέρει τον Ελληνισμό. Το άρθρο φέρει την υπογραφή ΖΑΦ. [41]

Διανύοντας το 1922, η δραματικότητα των στιγμών που ζει το Έθνος και το κλίμα απαισιοδοξίας είναι έντονα στην αρθρογραφία, όπως και η επίρριψη ευθυνών στους υπαίτιους (υπαίτιοι ανάλογα με την πολιτική θέση του καθενός). Αυτό που φοβόταν ο Βενιζέλος όταν μιλούσε για υποχώρηση με δυσμενείς για την Ελλάδα όρους φαίνεται να γίνεται πραγματικότητα. Άρθρο με τίτλο «Άδικοι αποφάσεις», αναφέρεται στις αποφάσεις της συνδιάσκεψης του Παρισιού (Διασυμμαχική συνδιάσκεψη Παρισίων)[42] , θεωρώντας αδιανόητο να φύγουν οι Έλληνες από την Ανατ. Θράκη και τη Σμύρνη, χώρες στις οποίες για τρεις χιλιάδες χρόνια έδρασε ο

[39] *Πάφος*, 14 Οκτωβρίου 1921
[40] *Πάφος*, 30 Οκτωβρίου 1921
[41] *Πάφος*, 2 Δεκεμβρίου 1921· Ο αρθρογράφος είναι ο Ζαφείριος Μαλαματένιος, Αθηναίος δικηγόρος στην Πάφο, Κιτρομιλίδου , ό.π., σ. 32, υποσ. 16
[42] Ιωάννης Γιανουλόπουλος, « Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις από τον Σεπτέμβριο του 1921 ως τον Αύγουστο του 1922», *ΙΕΕ,* τμ. 15ος, σ.193

ελληνισμός και αποτέλεσε «το κυριώτερον εκπολιτιστικόν και προοδευτικόν στοιχείον». Στη συνέχεια αναφέρεται στη σκληρότητα των Μεγάλων Δυνάμεων και στην αδικία που διαπράττουν εναντίον των Ελλήνων που πολέμησαν στο πλευρό τους στον πόλεμο, ενώ οι Τούρκοι ήταν στο αντίπαλο στρατόπεδο. Διερωτάται με μία δόση ειρωνείας τι είναι αυτό που κάνει τους Τούρκους ικανούς να κυβερνούν ξένους λαούς. Οι σφαγές των Αρμενίων ή η εξόντωση των Ποντίων ή μήπως η αβρά περιποίησις των αιχμαλώτων του πολέμου; Οι Έλληνες δεν θα ανεχθούμε τα αδέλφια μας της Μ. Ασίας να επανέλθουν στον τουρκικό ζυγό. Ο ελληνικός στρατός έχοντας πλήρη συναίσθηση του εθνικού και πατριωτικού του καθήκοντος θα επαναλάβει στους Τούρκους το «σπαρτιατικόν μολών λαβέ».[43]

Υπέρ του ελληνικού στρατού είναι και ο αρθρογράφος της φιλοβασιλικής εφημερίδας *Αλήθεια.* Παρά τις επιτυχίες του κεμαλικού στρατού, ο οποίος επιτέθηκε στον τομέα του Αφιόν Καραχισάρ, για να αποδείξει η Άγκυρα ότι όντας αήττητος ο στρατός της μπορεί να διαπραγματευτεί υπέρ της με τις Μ. Δυνάμεις, εκμεταλλευόμενη και την έτσι κι αλλιώς ευνοϊκή διάθεση αυτών προς τον Κεμάλ. «Αλλ' όχι, ηττημένος δεν είναι ο στρατός ο ελληνικός… παραμένει πάντοτε υπέρτερος ασυγκρίτως του εχθρού…».[44]

Στον αντίποδα, η φιλοβενιζελική *Πάφος* σε άρθρο με τίτλο « Τις ο υπεύθυνος;», ρίχνει ευθύνες για τις αποτυχίες του ελληνικού στρατού στην κυβέρνηση, η οποία με την πολιτική της αυτοτέλειας αποξένωσε την Ελλάδα από τους φυσικούς της συμμάχους, απομάκρυνε από το στράτευμα τους έμπειρους βενιζελικούς αξιωματικούς, που τους χαρακτηρίζει στρατιώτες του καθήκοντος και στο κρισιμότερο σημείο του αγώνα απομακρύνει τον στρατηγό Παπούλα και άλλους εμπειροπόλεμους στρατηγούς και αναθέτει την αρχηγία στον Χατζηανέστη, ο οποίος είχε να πολεμήσει από το 1912. Επίσης, απέσπασε άσκοπα 40000 στρατού από το πεδίο του αγώνα για την «άφρονα» εκστρατεία της Κωνσταντινουπόλεως. Τέλος, τονίζεται η ανάγκη για εθνική συσπείρωση και ομόνοια. Στη στήλη «Νέα της εβδομάδας» η εφημερίδα αναφέρεται στα οδυνηρά συναισθήματα που προκάλεσε στο λαό της Πάφου η συμφορά της Μ. Ασίας. Η οδύνη του κυπριακού λαού δεν μπορεί να εκφραστεί με λόγια. Σε αντίθεση με τους μωαμεθανούς συμπολίτες οι οποίοι «περιχαρείς εώρτασαν την παρελθούσαν Κυριακήν τα νικητήρια…». [45]

[43] *Πάφος*, 24 Μαρτίου 1922
[44] *Αλήθεια*, 26 Αυγούστου 1922
[45] *Πάφος*, 1 Σεπτεμβρίου 1922

Πανηγυρικές εκδηλώσεις, με πυροβολισμούς τη νύχτα αναφέρονται στα εσωτερικά νέα μία εβδομάδα αργότερα, σε χωριά της Χρυσοχούς. Στο ίδιο φύλλο, στο κύριο άρθρο με τίτλο «ΚΑΤΟΠΙΝ ΤΗΣ ΣΥΜΦΟΡΑΣ», αναφέρει ότι μεγαλύτερη συμφορά από αυτή που υπέστη ο Ελληνισμός στη Μ. Ασία δεν έχει ξαναγίνει στην ιστορία μας. Ο στρατός ταπεινώθηκε και εκφράζονται φόβοι ότι οι λαοί της Βαλκανικής θα προσπαθήσουν να εκμεταλλευτούν την δεινή στρατιωτική και οικονομική κατάσταση της χώρας. «Κατά τας δεινάς αυτάς περιστάσεις άνω σχώμεν τας καρδίας». Πρώτιστη ανάγκη το συμφέρον της πατρίδας. Πρέπει να αποφευχθεί ο εμφύλιος σπαραγμός. Αφού διασφαλιστεί η σωτηρία της πατρίδας, τότε να τιμωρηθούν οι υπαίτιοι της συμφοράς.[46]

Την ανείπωτη τραγωδία της Σμύρνης περιγράφει Η *Αλήθεια* στο κεντρικό της άρθρο με τίτλο «Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ. Τα όργια της Τουρκικής θηριωδίας και βαρβαρότητας. Πλήρης καταστροφή και αποτέφρωσις της πόλεως.» Ο κύριος τίτλος και οι υπότιτλοι είναι δηλωτικοί της διάθεσης του γράφοντος αλλά και του περιεχομένου του άρθρου, στο οποίο δίνονται οι εικόνες της καταστροφής, άνθρωποι να πεινούν, να συρρέουν ολοένα και περισσότεροι πρόσφυγες σε άθλια κατάσταση, επιδημίες να μαστίζουν την πόλη μαζί με τους τσέτες και τους τακτικούς στρατιώτες του Κεμάλ, οι οποίοι ατίμαζαν γυναίκες και κορίτσια, λεηλατούσαν, σκότωναν. Θεωρείται ως η βαρβαρότερη και αιματηρότερη στην ιστορία της Τουρκίας η επίθεση στη Σμύρνη, υπερβαίνοντας ακόμα και τη σφαγή της Χίου. Λέει χαρακτηριστικά: « Παρ' ότι κι αν πιστεύουσιν ωρισμένοι θηλυπρεπείς ρωμαντισταί, οι Τούρκοι παραμένουσιν οι ίδιοι, είναι φυλή σφαγέων, ουδέν το κοινόν έχοντες μετά του πολιτισμού και της φιλανθρωπίας… η επαφή των μετά του πολιτισμού ουδέν έσχεν αποτέλεσμα επί των αιμοχαρών αυτών ενστίκτων». Επίσης, αναφέρεται η αναλγησία των συμμάχων στο θέαμα της καταστροφής και εξαίρεται η προσπάθεια των Αμερικανών και των Άγγλων να βοηθήσουν τους Χριστιανούς. Στη σφαγή έλαβαν μέρος και πολλοί Τούρκοι κάτοικοι της Σμύρνης καθώς και υπάλληλοι της αρμοστείας. Τα θύματα είναι δύσκολο να υπολογιστούν, πρέπει όμως να ξεπερνούν τις 100.000. [47]

Το Νέον Έθνος σε άρθρο με τίτλο Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ , κάνει λόγο για κούραση του στρατού και του κράτους. Η Ελλάδα και ολόκληρος ο ελληνικός λαός αισθάνεται λύπη, γνωρίζει όμως ότι προσπάθησε, καταβάλλοντας

[46] *Πάφος*, 8 Σεπτεμβρίου 1922
[47] *Αλήθεια*, 9 Σεπτεμβρίου 1922

υπεράνθρωπες προσπάθειες για την προάσπιση ανώτερων ιδανικών. Η μοίρα της Ελλάδας, σημειώνει, είναι να μάχεται τους βαρβάρους της Ασίας και τους πολιτισμένους της Ευρώπης. Εύχεται να μην υπάρξουν διενέξεις και διχόνοιες για να προχωρήσει η Ελλάδα στο ανορθωτικό της έργο. Ο ελληνισμός δεν πρέπει να απογοητευτεί, η πίστη στον εαυτό μας είναι η μεγαλύτερη αρετή.[48]

Για το ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων γίνεται λόγος στην ίδια εφημερίδα σε άρθρο με τίτλο «ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ. ΝΕΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ». Σύμφωνα με τον συντάκτη για την αποτυχία της μικρασιατικής εκστρατείας υπαίτιοι δεν είναι ούτε ο στρατός ούτε το έθνος, υπαίτιοι είναι οι ισχυροί, οι οποίοι αφού πρώτα ενέπλεξαν την Ελλάδα στην περιπέτεια του πολέμου μετά, όχι μόνο δεν την βοήθησαν, αλλά αντιθέτως βοήθησαν τον Κεμάλ ηθικά και υλικά να ανασυντάξει την Τουρκία. Στη στήλη Τηλεγραφήματα Ρέουτερ κάνει αναφορά στην άθλια κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι πρόσφυγες που έχουν έρθει στην Σμύρνη, χωρίς τρόφιμα και τήρηση βασικών κανόνων υγιεινής. Ο δε αριθμός τους υπερβαίνει τις 200.000. Εκφράζονται δε φόβοι για την βρετανική περιουσία.[49] Ενδιαφέρον παρουσιάζουν στη στήλη Χρονικά, οι μαρτυρίες προσφύγων από τη Σμύρνη που ήρθαν στην Κύπρο με αγγλικό πλοίο, οι περισσότεροι αγγλικής υπηκοότητας. Αναφέρουν ότι, ενώ ο Κεμάλ διαβεβαίωνε ότι οι κάτοικοι θα είναι ασφαλείς, αθέτησε την υπόσχεσή του και ο τουρκικός στρατός προέβη σε λεηλασίες, ατιμώσεις , σφαγές, φόνους, ακόμα και αυτού του Μητροπολίτη Χρυσοστόμου και πυρπόληση της πόλης. Στα Τηλεγραφήματα Ρέουτερ αναφέρεται μεταξύ άλλων:

« Εξαιρέσει της ρυπαράς τουρκικής συνοικίας, η Σμύρνη έπαυσε να υφίσταται, καταστραφεισών των οικοδομών , εν αις περιλαμβάνονται και τα Προξενεία Γαλλίας και Αγγλίας, ως και το Αρχηγείον του Μουσταφά Κεμάλ. Αι ωραίαι αύται οικοδομαί απετέλουν την ευρωπαϊκήν συνοικίαν». [50] Στις 29 Σεπτεμβρίου η εφημερίδα θα δημοσιεύσει άρθρο με τίτλο «Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ».[51] Χαρακτηρίζει ανήκουστη και απερίγραπτη την καταστροφή της Σμύρνης, αλλά εξίσου επαίσχυντη είναι η «ηθική χρεοκοπία της χριστιανικής Ευρώπης και ειδικώς των νικητριών Δυνάμεων». Η ελληνική διοίκηση, αποχωρώντας από τη Σμύρνη, την παρέδωσε στις συμμαχικές δυνάμεις κι αυτές με τη σειρά τους στις ορδές του Κεμάλ, παραμένοντας

[48] *Νέον Έθνος*, 8 Σεπτεμβρίου 1922
[49] *Νέον Έθνος*, 16 Σεπτεμβρίου,1922
[50] *Νέον Έθνος*, 23 Σεπτεμβρίου,1922
[51] Τον τίτλο αυτό χρησιμοποίησε και η *Αλήθεια*, είκοσι μέρες νωρίτερα, υποσ. 45. Ίσως επηρεαζόταν η μία εφημερίδα με την άλλη, «δανειζόμενες» τίτλους ή και περιεχόμενο αρθρογραφίας.

απαθείς θεατές της θηριωδίας και της καταστροφής. «… θεώμενος τον καπνόν και τας φλόγας από του μέσου των ήχων της μουσικής, Χριστιανός Ναύαρχος δεν εθεώρησεν άξιον ανακοπής της μουσικής του κατά το γεύμαν του, καθ' ην στιγμήν η κνίσσα των κατά χιλιάδας καιομένων ανθρωπίνων σαρκών έφερε πνιγμονήν, ουδ' οι επιθανάτιοι ρόγχοι των σφαζομένων,αι οιμωγαί των μαρτυρούντων θυμάτων και αι κραυγαί των εν απογνώσει σωτηρίαν ζητούντων ηδύνατο να συγκινήσωσι και λίθους ακόμη. Αίσχος, αίσχος, άνθρωποι. Και τη αληθεία, βλέπων τις την θηριωδίαν των μεν, την ψυχικήν πώρωσιν των δε, σκέπτεται αν θέλη να συγκαταλέγηται μεταξύ της τάξεως εκείνης των επί γης ζώων, ήτις καλείται άνθρωπος». Οι μεγάλες δυνάμεις ήξεραν και έμειναν ασυγκίνητες εξαιτίας των συμφερόντων τους ή για να αποφύγουν νέο πόλεμο. Εξάλλου, για σκοπούς διπλωματίας «χαϊδεύουν» την Τουρκία, παίζοντας το ρόλο «οδαλίσκης του Αγά» για να τον «ελαφρύνει εκ τινών πολυτίμων αυτού πραγμάτων». Αξιοσημείωτη είναι και η πληροφορία ότι ο Κεμάλ είχε προαποφασίσει τις σφαγές και τους εμπρησμούς, σύμφωνα με μαρτυρία έγκριτης ξένης οικογένειας, η οποία ειδοποιήθηκε από φίλο της Οθωμανό, να εγκαταλείψει την Σμύρνη, γιατί ο Κεμάλ θα καταστρέψει τα πάντα. Και καταλήγει λέγοντας ότι, θα έρθει ο καιρός που θα μετανοήσουν, όμως τα θύματα δε θα έρθουν πίσω, ούτε θα διαγραφεί η ευθύνη τους από την Ιστορία.[52]

Για την ευθύνη των Μ. Δυνάμεων μιλάει και ο πολιτικός αρθρογράφος της «Εφημερίδας των Συζητήσεων» Pierre Bernus, «το μετριοπαθές και ενδιαφέρον άρθρον» του οποίου μεταφέρει η *Αλήθεια.* Οι Έλληνες ετοιμάζονται να αποχωρήσουν οριστικώς από τη Μ. Ασία, κάτι που δεν μπορούσαν να διανοηθούν μέχρι πριν λίγο καιρό. Επισημαίνεται ο κίνδυνος για τους χριστιανικούς πληθυσμούς, που μπορεί να πέσουν θύματα αντεκδικήσεων και αντιποίνων καθώς και η ανάγκη να δοθούν εγγυήσεις για την ασφάλειά τους. Τονίζεται επίσης η δυσκολία να μετακινηθεί τόσος πληθυσμός, όταν μάλιστα κατοικεί εκεί τόσα χρόνια. Οι δυτικές δυνάμεις χρησιμοποίησαν τους χριστιανικούς πληθυσμούς για να ικανοποιήσουν τα συμφέροντά τους, ενώ με δική τους παρακίνηση τα ελληνικά στρατεύματα πήγαν το 1919 στη Σμύρνη. Οι Τούρκοι δεν είναι άξιοι ευνοϊκής μεταχείρισης. Πρέπει η Γαλλία και η Αγγλία να ακολουθήσουν πολιτική δίκαιη, έντιμη και σταθερή, όχι να κολακεύουν τον τουρκικό νασιοναλισμό. Κύριο μέλημα των Δυτικών Δυνάμεων

[52] *Νέον Έθνος*, 29 Σεπτεμβρίου 1922. Για την προειδοποίηση- παρότρυνση Τούρκων σε Έλληνες φίλους τους να εγκαταλείψουν τη Μ. Ασία γιατί θα κινδύνευαν, στο 4ο κεφ. αυτής της μελέτης, Μαρτυρίες προσφύγων από τη Μ. Ασία στην Κύπρο.

πρέπει να είναι η παροχή ασφάλειας και εγγυήσεων στους χριστιανούς, για να μην πέσουν θύματα των κεμαλικών στρατευμάτων.[53]

Το φύλλο της επόμενης εβδομάδας της ε/φ *Αλήθεια* ασχολείται με τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Σε ένα άρθρο με τίτλο ΕΞΙΛΑΣΤΗΡΙΟΝ ΘΥΜΑ αναφέρεται ότι η Λαϊκή Ψυχή απέδωσε ευθύνες για τη συμφορά στους Κυβερνώντες αλλά και στον βασιλιά Κωνσταντίνο, τον «λαοπρόβλητο», ο οποίος θυσιάστηκε στο βωμό της πατρίδας, ως εξιλαστήριο θύμα, φεύγοντας σαν κατάδικος από την Αττική γη. Τέλος, ο βασιλόφρων συντάκτης χαιρετά το νέο βασιλιά Γεώργιο Β΄ και εύχεται η παρουσία του να φέρει καλύτερες εθνικές μέρες. Σε άλλο άρθρο γίνεται λόγος για την εν Ελλάδι επαναστατική ανατροπή, η είδησης της οποίας έπεσε σαν βόμβα. Περιγράφεται η κατάσταση, ότι δηλ. παραιτήθηκε η κυβέρνηση και ο βασιλιάς, διαλύθηκε η Εθνοσυνέλευση, ενώ η επαναστατική επιτροπή ήρθε σε επαφή με πρόσωπα μετριοπαθή, για σχηματισμό νέας κυβέρνησης, προτείνοντας την πρωθυπουργία στον Αλέξανδρο Ζαΐμη. Στο εξωτερικό είδαν θετικά την εξέλιξη αυτή, ενώ φημολογείται η παροχή δανείου στην Ελλάδα από την Αγγλία. Εκφράζεται η ελπίδα ότι το κίνημα με εφαρμογή μετριοπαθούς πολιτικής θα γεφυρώσει το πελώριο χάσμα ανάμεσα στον ελληνικό κόσμο και θα καθαρίσει τη διοίκηση από τα πολιτικά παράσιτα που «ελυμαίνοντο τα κοινά αληθινοί τυραννίσκοι», αντλώντας δύναμη από τις κακοήθεις πολιτικές φατρίες. Παράλληλα, έγιναν συλλήψεις όλων όσοι διετέλεσαν πρωθυπουργοί και υπουργοί της κυβέρνησης Γούναρη. Μία νότα διαφορετική στο ύφος των εφημερίδων της περιόδου, δίνει η Πολυξένη Λοϊζιάς, διευθύντρια του Παρθεναγωγείου Λεμεσού[54], η οποία με λυρισμό αλλά και σπαρακτικό τρόπο θρηνεί την καταστροφή του Ελληνισμού. Η Ελλάδα, με την απώλεια της Σμύρνης, χάνει τους οφθαλμούς της. Το πένθος βαρύ, όμως σε μία προσπάθεια να κάνει την κοινή γνώμη να αναθαρρήσει, δηλώνει πως θα έρθει κάποτε ο σωτήρας του έθνους, «Να δοξασθή ο υιός του ανθρώπου δια των Ελλήνων». [55] Στην πολιτική επιθεώρηση, η εφημερίδα κατηγορεί ανοικτά τη γαλλική πολιτική ως ανήθικη και κυνική, υποκινούμενη από οικονομικά συμφέροντα. Αυτή τη στιγμή, ακόμα και ο Βενιζέλος αντιμετωπίζεται από τους ξένους με επιφυλακτικότητα, εις μάτην οι θυσίες της Ελλάδας και του «Μαρτυρικού Βασιλέως». Η αγγλική πολιτική και δη ο Λόυδ Τζορτζ ήθελε τη διατήρηση της Αντάντ ακόμα κι αν δεν

[53] *Αλήθεια*, 16 Σεπτεμβρίου 1922
[54] Κατερίνα Λάμπρου, «Ο απόηχος της καταστροφής της Σμύρνης στην Κύπρο», *Σημερινή*, 19 Οκτωβρίου 2014
[55] *Αλήθεια*, 23 Σεπτεμβρίου 1922

εξυπηρετούνταν τα συμφέροντα της Βρετανίας. Μετά την παταγώδη αποτυχία της Αγγλίας να εκδιώξει τους Τούρκους από την Ευρώπη και να ενδυναμώσει την Ελλάδα στην Ανατολική Μεσόγειο, η Γαλλία παρουσιάζεται ως υπέρτατος διαιτητής της Ανατολής, η Ελλάδα περιορίζεται στα ασφυκτικά της σύνορα και ο Τούρκος εγκαθίσταται νικητής στην Ευρώπη, υπερόπτης και ισχυρός. Η Αγγλία περιορίζεται στην επίβλεψη των Δαρδανελλίων και ο Κεμάλ εμπαίζει τους πάντες.[56]

Σε μία άλλη εφημερίδα της εποχής, τον *Κυπριακό Φύλακα*, συναντάμε άρθρα στα οποία περιγράφεται η καταστροφή μέσα από μαρτυρίες προσφύγων αλλά και του Χόρτον καθώς και πολιτικές κρίσεις. Άρθρο με τίτλο «Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΟΥ ΑΙΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΥΡΟΣ. ΠΩΣ ΚΑΤΕΣΤΡΑΦΗ Η ΣΜΥΡΝΗ», παρουσιάζει ανταπόκριση από αθηναϊκή εφημερίδα όπου παρατίθεται η μαρτυρία του Προξένου των ΗΠΑ στη Σμύρνη, Τ. Χόρτον. Στη στήλη Ανταποκρίσεις, οι πρόσφυγες που καταφθάνουν στην Κύπρο για να σωθούν περιγράφουν με τα «ζοφερότερα χρώματα τις αγριότητες και θηριωδίες των Τούρκων υπό τα όμματα των εγκληματικών ανοχών των ισχυρών».[57] Ευθυνών συνέχεια σε ανταπόκριση πάλι από την Αθήνα, όπου διερευνώνται τα πρόδηλα αίτια της στρατιωτικής καταστροφής στη Μικρά Ασία. Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις από εχθρικές προς την Τουρκία έγιναν ουδέτερες έως και φιλικές (κυρίως η Γαλλία και η Ιταλία), αφού άφησαν τον οπλισμό τους στους Τούρκους αντάρτες, τους οποίους οργάνωσε σε στρατό ο Κεμάλ. Οι Έλληνες εκστράτευσαν στη Μ. Ασία με εντολή των Μ. Δυνάμεων, για τη σωτηρία εκατομμυρίων χριστιανικών πληθυσμών και πολέμησαν σε συνθήκες δυσμενείς και δυσχερέστατες. Οι Δυνάμεις όμως στη συνέχεια εγκατέλειψαν την Ελλάδα στο έλεος των Τούρκων, αφού δεν προχώρησαν στον αφοπλισμό τους. Ωστόσο, η ιστορία θα καταδείξει την αδικία που διεπράχθη σε βάρος της Ελλάδας και του ηρωικού ελληνικού στρατού. Στο ίδιο φύλλο, στη στήλη ΚΥΠΡΙΑΚΑ γίνεται λόγος για παγκύπρια μνημόσυνα υπέρ του Μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομου και «των λοιπών αγρίως σφαγιασθέντων εις Μ. Ασίαν ομοεθνών».[58]

Η φιλοβενιζελική εφημερίδα *Σάλπιγξ* στα ΖΗΤΗΜΑΤΑ θεωρεί ότι και η Κύπρος έχει καθήκον ν' ακολουθήσει τις κοινότητες του «έξω Ελληνισμού», οι οποίες πιστεύουν ότι ο Κωνσταντίνος πρέπει να παραιτηθεί και να επανέλθει ο Βενιζέλος

[56] *Αλήθεια,*30 Σεπτεμβρίου 1922
[57] *Κυπριακός Φύλαξ*, 21 Σεπτεμβρίου 1922
[58] *Κυπριακός Φύλαξ*, 28 Σεπτεμβρίου 1922

στα πράγματα, ως ο μόνος που θα μπορούσε να οδηγήσει την Ελλάδα «εις οδόν τιμής».

Το Εθνικό Συμβούλιο πρέπει να πάρει σημαντικές αποφάσεις αυτές τις κρίσιμες για την πατρίδα ώρες. Η Κύπρος ως αναπόσπαστο τμήμα του Ελληνισμού πρέπει να πει κι αυτή τη γνώμη της και να ταχθεί στο πλευρό των υπολοίπων Ελλήνων της διασποράς, απαλλαγμένη από κομματικές σκοπιμότητες. Χαρακτηριστικός είναι ο τίτλος : «Η ΠΡΟΔΟΣΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΤΕΛΕΣΘΗ ΠΛΗΡΩΣ ΕΝ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ. ΟΡΓΑΝΑ ΟΙ ΧΑΤΖΗΑΝΕΣΤΗΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΓΙΑΔΗΣ». Πρόκειται για άρθρο με την υπογραφή του Μιχ. Ροδά από τη Σμύρνη, ο οποίος περιγράφει την υποχώρηση του ελληνικού στρατού, χωρίς να επιρρίπτει ευθύνες στους στρατιώτες, αλλά στους αξιωματικούς τους. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «η προκυμαία της Σμύρνης παρουσιάζει το θέαμα επαισχύντου φυγής των επισήμων κύκλων». Στη Σμύρνη συρρέουν και τα «έρημα παιδιά της Μικρασίας» για να σωθούν, ενώ το εσωτερικό της χώρας παρουσιάζει εικόνα πλήρους εγκατάλειψης. Και στη *Σάλπιγγα*, όπως είδαμε σε άλλες εφημερίδες, δημοσιεύουν μαρτυρίες προσφύγων της Μ. Ασίας που ήρθαν στο νησί. Οι πρόσφυγες μεταφέρουν τις φρικώδεις σκηνές της καταστροφής, τερατώδη εγκλήματα, εμπρησμοί, λεηλασίες ,σφαγές, ατιμώσεις, μητέρες σκότωναν τα παιδιά τους για να μην πέσουν στα χέρια των Τούρκων, αδελφοί έπνιγαν τις αδελφές τους για να μην ατιμαστούν, άνθρωποι αυτοκτονούσαν πέφτοντας στη θάλασσα. Η πόλη της Σμύρνης κάηκε, οι Τούρκοι δεν σεβάστηκαν τίποτα, ούτε καν τον μητροπολίτη Χρυσόστομο που σύρθηκε από τους τσέτες και κατατεμαχίστηκε.

Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες και η εγκατάστασή τους στην Κύπρο μέσα από τις κυπριακές εφημερίδες της εποχής

> *Εις την Λάρνακα συνεκεντρώθησαν, ως γνωστόν,από τινων ημερών νέα πλήθη Προσφύγων εκ της εγγύς Ανατολής. Η κατάστασις των ατυχεστάτων αυτών θυμάτων της Τουρκικής θηριωδίας μπορεί να ραγίση κάθε ανθρωπίνην καρδίαν. Γυμνοί, πάσχοντες, πεινώντες, έχουσιν ανάγκην φαρμάκων τροφής και ενδυμάτων, άνευ των οποίων ο θάνατος θ' αραιώση ασφαλώς τας αθλίας αυτάς υπάρξεις.*[59]

[59] *Αλήθεια*, 3 Αυγούστου 1923

Η άφιξη και η εγκατάσταση προσφύγων από τη Μικρά Ασία είναι ένα θέμα πολύπλοκο, λόγω των διαφόρων φάσεων, μέσα από τις οποίες μπορεί να το προσεγγίσει η ιστορική έρευνα, αλλά και του γεγονότος ότι έλαβε χώρα σε μία αποικία της βρετανικής αυτοκρατορίας, όπως η Κύπρος, η οποία είχε παράλληλα να διαχειριστεί και τα δικά της εθνικά ζητήματα.[60]

Από τον Σεπτέμβριο του 1922 και κατά τη διάρκεια του 1923 κατέφτασε στην Κύπρο ένας σημαντικός αριθμός προσφύγων με ατμόπλοια και ιστιοφόρα από διάφορες περιοχές της Μικράς Ασίας. Ωστόσο, οι πρόσφυγες του 1922 δεν ήταν οι πρώτοι που είχαν έρθει στο νησί.[61] Ακόμα κι αν κάποιοι από αυτούς δεν παρέμειναν στην Κύπρο, αλλά έφυγαν, είτε πηγαίνοντας πίσω στις πατρίδες τους, είτε στην Ελλάδα, η παρουσία τους στο νησί θα μπορούσε να θεωρηθεί έως και καταλυτική, τόσο σε σχέση με την αντιμετώπιση των προσφύγων του 1922 από τους Έλληνες της Κύπρου, όσο και στη διαδικασία της ενσωμάτωσής τους στην κυπριακή κοινωνία. Πολλοί ήταν οι πρόσφυγες που βρίσκονταν ήδη στο νησί πριν το ’22 και βοήθησαν τους συμπατριώτες τους ή ακόμα και τους συγγενείς τους ως εγγυητές, όπως θα δούμε παρακάτω, έτσι ώστε να τους επιτραπεί η αποβίβαση στην Κύπρο.

Η παρούσα έρευνα θα σταθεί στο προσφυγικό ρεύμα του 1922-1923 έτσι όπως αντιμετωπίστηκε από τον Κυπριακό Τύπο. Στο κεφάλαιο αυτό θα δούμε τα προβλήματα που είχαν ν’ αντιμετωπίσουν οι πρόσφυγες πριν και μετά την αποβίβασή τους και τις προσπάθειες των κατοίκων του νησιού να τους βοηθήσουν, μέσα από κάποιες κυπριακές εφημερίδες, οι οποίες καλύπτουν όλες τις επαρχίες του νησιού. Η παρουσίαση γίνεται κατά εφημερίδα και με χρονολογική σειρά.

***Αλήθεια(*Λεμεσός)**

23 Σεπτεμβρίου 1922: Δημοσίευση εγκυκλίου του Αρχιεπισκόπου για τέλεση μνημόσυνων σε όλες τις πόλεις, «υπέρ της ψυχής του αειμνήστου Εθνομάρτυρος Χρυσοστόμου, Μητροπολίτου Σμύρνης, όστις ως αληθώς ήρως της Εκκλησίας και της Πατρίδος εκρεουργήθη υπό των αγρίων ορδών του Κεμάλ». Καλεί δε για βοήθεια

[60] Ευαγγελία Ματθοπούλου, «Οι πρόσφυγες από την Μικρά Ασία στην Κύπρο: Έλευση και εγκατάσταση», *Κύπρος- Μικρασία. Κοιτίδες πολιτισμού, Σύνδεσμος Μικρασιατών Κύπρου, Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συμποσίου,* Λευκωσία 2015, σ. 81

[61] Η Ματθοπούλου, ό.π., σ. 81-83, διακρίνει έξι συνολικά φάσεις κατά τις οποίες ρεύματα προσφύγων κατέφυγαν στην Κύπρο. Η πρώτη σημειώνεται στα 1896 με 1897, κατά τη διάρκεια των σφαγών του Αβδούλ Χαμίτ Β΄ εναντίον κυρίως των Αρμενίων, η δεύτερη το 1897 κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου, η τρίτη με τις σφαγές στα Άδανα το 1909, η τέταρτη κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η πέμπτη το 1921,όταν οι Γάλλοι αποχώρησαν από την Κιλικία και η έκτη το 1922.

προς τους πρόσφυγες που καταφθάνουν στην Κύπρο, οι πλούσιοι να δώσουν από το περίσσευμά τους και οι φτωχοί από το υστέρημά τους.[62] Το πρώτο μνημόσυνο τελέστηκε στη Λάρνακα, υπό τη φροντίδα της Μητρόπολης Κιτίου, του Δημαρχείου και της επιτροπής εθνικού Αγώνα, ενώ παρέστησαν σχολεία, προσκοπικό σώμα, Δήμαρχος με δημοτικό συμβούλιο.

«ΕΡΑΝΟΙ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ- Αποστολή των πρώτων εράνων Λεμεσού». Αυτός ο τίτλος συνοψίζει τις πρώτες προσπάθειες της «επί του Πολιτιακού Αγώνος Επαρχ. Επιτροπής Λεμεσού». Μετά από συνεδρίαση της Επιτροπής, αποφασίστηκε, από τους εράνους για τον Μικρασιατικό αγώνα [63], 100 λίρες να σταλούν για τους Μικρασιάτες πρόσφυγες στην Αθήνα, 80 λίρες στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και 20 για τους πρόσφυγες στην Κύπρο. Τα ποσά αυτά διαβιβάσθηκαν τηλεγραφικώς από τον ταμία της Επιτροπής, Κ. Α. Λανίτη. Επίσης, η Επιτροπή διαβεβαίωσε για συνέχιση των εράνων πιο συντονισμένα, διατρανώνοντας την πεποίθησή της ότι οι κάτοικοι της πόλης (της Λεμεσού) θα ανταποκριθούν θετικά στο κάλεσμα για εθνική αλληλεγγύη, παρά τις όποιες οικονομικές δυσκολίες.

30 Σεπτεμβρίου 1922: Στο ναό της Αγίας Νάπας τελέστηκε μνημόσυνο, στο οποίο προέστη ο Μητροπολίτης Λεμεσού Νικόδημος, υπέρ της ψυχής του ηρωικού μάρτυρος της Πατρίδας και της Εκκλησίας, του Σμύρνης Χρυσόστομου και των ατυχών θυμάτων της Κεμαλικής αγριότητας. Παράλληλα, μνημόσυνα τελέστηκαν και σε γύρω χωριά.

Εκτός από τις εθνικές εισφορές, ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι ατομικές, όπως αυτή του μεγαλέμπορου κ. Χριστ. Δ. Χατζηπαύλου, ο οποίος απέστειλε «ως ατομικήν αυτού εισφορά προς την Ελληνικήν κυβέρνησιν υπέρ των Μικρασιατών προσφύγων».

14 Οκτωβρίου 1922: «ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ- Κατανομή αυτών ανά τας διαφόρους Πόλεις της Νήσου». Με πρόσκληση του Μητροπολίτη Κιτίου και του Δήμου Λάρνακας, συγκεντρώθηκαν στη Λάρνακα όλοι οι δήμαρχοι, για να συζητήσουν για τη συντήρηση και στέγαση των προσφύγων που ήρθαν από την Αλλαγιά. Συμφώνησαν την κατανομή των προσφύγων στις 6 κυπριακές πόλεις, αναλογικά του χριστιανικού πληθυσμού της κάθε μιας. Έτσι, 135 θα εγκατασταθούν στη Λευκωσία, 117 στη Λεμεσό, 86 στη Λάρνακα, 64 στην Αμμόχωστο, 26 στο

[62] Ολόκληρη η εγκύκλιος στην Κιτρομιλίδου, ό.π., σ.214-216. Επίσης, Αρχείο αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄ ΜΒ353.
[63] Ταλιαδώρος, ό.π., σ. 155. Τα ποσά που είχαν συγκεντρωθεί για τον μικρασιατικό αγώνα θα διατεθούν τελικά για την περίθαλψη των προσφύγων.

Κτήμα (Πάφος), 17 στην Κυρήνεια. Η ίδια αναλογία θα τηρηθεί και σε σχέση με το φύλο και την ηλικία των προσφύγων. Σε δεύτερή τους συνάντηση, όταν θα λήξει η περίοδος κάθαρσης (Λοιμοκαθαρτήριο), οι Δήμαρχοι θα παραλάβουν τους πρόσφυγες και θα φροντίσουν για τη μεταφορά τους στις οικείες πόλεις[64].

21 Οκτωβρίου 1922: «ΟΙ ΕΞ ΑΛΛΑΓΙΑΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ». Υπεπιτροπή(έτσι γράφεται στο πρωτότυπο), αποτελούμενη από το Δήμαρχο Λεμεσού Αλέκο Ζήνωνος και τις κυρίες Αλ. Ζήνωνος και Π. Μαυρομούστακου παρέλαβαν από το Λοιμοκαθαρτήριο Δεκέλειας [65]. 140 πρόσφυγες που προορίζονταν για τη Λεμεσό. Τους πρόσφυγες τους ανέλαβε στη συνέχεια άλλη επιτροπή και τους έστειλε σε οικογένειες, οι οποίες ανέλαβαν τη φιλοξενία και φροντίδα 1 ή 2 ατόμων[66]. Έτσι, η κατανομή γινόταν με μεγάλη τάξη, χάρη στις προσπάθειες των επιτροπών και κάποιων ανθρώπων, όπως οι Προκ. Παπαδόπουλος, Ξενοφ. Πεδουλιώτης και Διον. Παπαδόπουλος που εργάσθηκαν με μεθοδικότητα και ζήλο, βοηθούμενοι βέβαια και από πολλούς πολίτες, οι οποίοι συναγωνίζονταν ποιος θα φροντίσει παραπάνω τους πρόσφυγες. Ωστόσο, η φροντίδα αυτή είναι πρόσκαιρη, γι' αυτό και παρουσιάζεται επιτακτική η ανάγκη λήψης μονιμότερων και μακροπρόθεσμων μέτρων, όπως η διασφάλιση μόνιμης εγκατάστασης και η εποπτεία σε νεαρές γυναίκες και παιδιά, τα οποία αγνοούν εντελώς την ελληνική γλώσσα και βρίσκονται σε πρωτόγονη κατάσταση. Η Επιτροπή προσφύγων, με επικεφαλής τον Δήμαρχο και την ομάδα των κυριών της Λεμεσού θα βρουν λύσεις, αφού δεν τους λείπει η χρηματική βοήθεια της πόλης, παρόλες τις οικονομικές δυσκολίες. Αλλά και στις άλλες πόλεις έγιναν δεκτοί οι πρόσφυγες με προθυμία. Αρχιερείς, Δήμαρχοι και «προ παντός αι Κυρίαι εξάντλησαν την ευγένειαν της ψυχής των» υπέρ των θυμάτων της «Κεμαλικής θηριωδίας και η κυπριακή εν γένει κοινωνία ήνοιξε θερμάς τας αγκάλας εις τους

[64] Το ίδιο διάστημα, μεταξύ 14 και 16 Οκτωβρίου, εστάλησαν τηλεγραφήματα στον Αρχιγραμματέα από τον Μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημο Μυλωνά, από τους κατοίκους της Λεμεσού, τον Δήμαρχο Λευκωσίας Αχιλλέα Λιασίδη, τους κατοίκους της Αμμοχώστου με υπογραφή του Δημάρχου Γεώργιου Εμφιετζή, για να επιτραπεί η αποβίβαση στους 500 πρόσφυγες από την Αλλάγια και να μην προκαταβληθούν δικαιώματα κάθαρσης, Κρατικό Αρχείο Κύπρου, SA1/ 1166/1922

[65] Η Λάρνακα (Σκάλα) ήταν το κύριο λιμάνι της Κύπρου και κινδύνευε από τις διάφορες ασθένειες που μπορεί να έφερναν οι ξένοι επισκέπτες. Έτσι, δημιουργήθηκε στο χώρο του Κάστρου, στις 25 Αυγούστου 1835, ένα είδος απολυμαντηρίου, το Λαζαρέτο. Αργότερα, θα κτιστεί νέο κτίριο για να στεγάσει το Λοιμοκαθαρτήριο, το οποίο θα λειτουργήσει ως το 1931, οπότε τη θέση του θα πάρει η Αστυνομική Διεύθυνση Λάρνακας. Πρώτος υγειονομικός γιατρός ήταν ο Παύλος Βαλσαμάκης και ένατος, την περίοδο 1921-1929, ο Νικόλαος Ιατρίδης. Ίκαρος Πετρίδης, *Κίτιον-Λάρνακα- Σκάλα. Πόλις η Πρώτη,* Λάρνακα 2013, σ. 72-79.

[66] Στο Ημερολόγιο Μικρασιατών Κύπρου 2014, σ. 142, αναφέρονται ονόματα πλούσιων, αριστοκρατικών οικογενειών της Λεμεσού, όπως οι Κίρζηδες, η Αθηναΐς Λανίτου, η Ερμιόνη Χατζηπαύλου, η Μαρία Δρουσιώτου, η Κατσουνωτού και άλλοι, οι οποίοι πήραν υπό την προστασία τους οικογένειες προσφύγων μέχρι να ορθοποδήσουν.

Τουρκόφωνους αυτούς ομογενείς, οι οποίοι αφήκαν την πάτριον γην υπό τόσον τραγικάς περιστάσεις». Στη συνέχεια, το άρθρο κάνει λόγο για άλλους 214 πρόσφυγες, οι οποίοι κατέφτασαν στη Λάρνακα από τον Πειραιά, με το πλοίο «Αριστείδης». Ήρθαν με φροντίδα της Αγγλικής πρεσβείας στην Αθήνα, ως Κύπριοι ή λόγω κυπριακής καταγωγής, που ήσαν εγκατεστημένοι στη Σμύρνη και στο εσωτερικό της Μ. Ασίας[67]. Μόλις βγουν από το Λοιμοκαθαρτήριο, θα χρειαστούν άμεσα τη φροντίδα της επί των Προσφύγων Επιτροπής.

5 Νοεμβρίου 1922: ΕΡΑΝΟΙ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΑΝΑ ΤΑ ΚΡΑΣΟΧΩΡΙΑ». Υπεπιτροπή αποτελούμενη από τον Πανοσ. Έξαρχο κ. Νικόδημο, Ξ. Πεδουλιώτη, Ε. Μαυρομούστακου και της δεσποινίδος Μαρούλας Ρώσσου επισκέφτηκε την Κυριακή το χωριό Άρσος «προς συλλογήν εράνων υπέρ των Μικρασιατών προσφύγων». Το χωριό ήταν προθυμότατο να συνεισφέρει, δείχνοντας τα πατριωτικά και φιλανθρωπικά του αισθήματα. Μετά από ομιλία του Εξάρχου, η οποία προκάλεσε μεγάλη συγκίνηση, ξεκίνησε ο έρανος, με τη βοήθεια των δασκάλων Γ. Παναγιωτίδη και της δεσπ. Σαββίδου καθώς και της Εκκλησιαστικής Επιτροπής. Συνέλεξαν το ποσό των 29 λιρών και πολλές οκάδες σταφίδες. Αν ο καιρός ήταν καλύτερος και είχαν μία μέρα παραπάνω θα μαζεύονταν περισσότερα χρήματα. Χαρακτηριστικό δείγμα της προθυμίας των κατοίκων του Άρσους ήταν η χειρονομία μίας νεαρής κοπέλας που πρόσφερε ένα χρυσό που φορούσε στον λαιμό της. Άλλη Υπεπιτροπή μετέβη στο Βουνί, όπου σχηματίστηκε τοπική επιτροπή, με τη βοήθεια της οποίας άρχισε ο έρανος. Συνολικά, οι έρανοι Βουνιού απέφεραν Λ. 22 11·7 1)2 και 80 οκάδες σταφίδες. Το χωριό Άγιος Αμβρόσιος με φροντίδα του δασκάλου Δ. Χριστοδουλίδη πρόσφερε Λ. 1 0 0 και 20 οκάδες σταφίδες.

12 Νοεμβρίου 1922: Στη στήλη, Τα Νέα της Εβδομάδος, «ΕΡΑΝΟΙ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ». Οι έρανοι συνεχίζονται στα Κρασοχώρια. Υπεπιτροπή, αποτελούμενη από τις κυρίες Πέρσα Φραγκούδη και Νίνα Πατίκη και τους κυρίους Προκόπη Παπαδόπουλο και Χρ. Οικονομίδη, επισκέφτηκε τα Μανδριά όπου έβγαλε συγκινητικότατο λόγο στην εκκλησία του χωριού ο καθηγητής των Θρησκευτικών κ. Οικονομίδης. Μετά την απόλυση εξελέγη τοπική επιτροπή και ξεκίνησε η διεξαγωγή των εράνων. Η επιτροπή θα συνεχίσει τους εράνους επειδή αρκετοί από τους κατοίκους απουσιάζουν. Η ίδια υπεπιτροπή επισκέφτηκε τις Πλάτρες από τις οποίες συγκεντρώθηκε το ποσό των 20 λιρών. Από αυτές, οι 10 προσφέρθηκαν από την

[67] Για ασχολίες Κυπρίων μεταναστών στη Μ. Ασία Ματθοπούλου, ό.π., σ. 87

εκκλησία του χωριού. Ο Μιχάλης Θεοδότου, μέλος της βοηθητικής επιτροπής, πρόσφερε 500 τούβλα, αξίας 3 λιρών. Παρόμοια στο Όμοδος, το έργο των εράνων διευκόλυνε η «ευγενής προθυμία των Ομοδιτών». Η Εκκλησία του Σταυρού προσέφερε Λ. 1 0 0. Ο Ηρόδ. Μοδινός Λ. 1 0 0 και άλλοι μικρότερα ποσά. Συνολικά, το ποσό σε μετρητά, κρασί, σταφίδες κεντήματα ανήλθε στις 35 λίρες. Οι κάτοικοι του Ομόδους επιθυμούν το ποσό αυτό να θεωρηθεί ως πρώτη δόση εράνων και επιφυλάσσονται, μετά την πώληση των προϊόντων τους, να συνεισφέρουν και πάλι. Τέλος, επιτροπή από τους Γαβρ. Κωνσταντινίδη και Λοΐζο Ολυμπίου επισκέφτηκε τη Βάσα και συγκέντρωσε το ποσό Λ. 10-14-11)2. Τοπική επιτροπή συνέχισε τους εράνους και μάζεψε Λ. 1-3-6 και 44 κούζες κρασί, 84 οκάδες σταφίδα και 9 οκάδες κιοφτέρια αξίας 5-18-41)2 Λ. Πλην τούτων, η Βάσα απέστειλε στη Σάμο 14 λίρες στον εκ Βάσας πρόσφυγα Θουκυδίδη Αργυρίδη, ο οποίος κατέφυγε από τη Σμύρνη στη Σάμο, αφού είχε λάβει μέρος στις μάχες της Μ. Ασίας. Συνολικά η προσφορά της Βάσας ανέρχεται στο ποσό των 32 λιρών και πλέον.

Στο ίδιο φύλλο συνεχίζεται η αρθρογραφία για τους πρόσφυγες, με τίτλο «ΝΕΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΕΝ ΚΥΠΡΩ». Με το πλοίο «Ευστράτιος» έφτασαν από τον Πειραιά 100 περ. νέοι πρόσφυγες κυπριακής καταγωγής, εγκατεστημένοι χρόνια στη Μ. Ασία. Οι 8 από τη Λεμεσό εστάλησαν εκεί, οι λοιποί κατανεμήθηκαν στις άλλες επαρχίες, ανάλογα με τον τόπο καταγωγής τους. Επίσης, με ιστιοφόρο ήρθαν στη Λάρνακα 322 Χριστιανοί και Αρμένιοι από τη Σελεύκεια (Αλλάγια). Η αγγλική κυβέρνηση αρνήθηκε να κατέβουν, επέτρεψε μόνο σε 210, όσοι ήταν Αρμένιοι ή Κύπριοι. Διαβήματα Δημάρχων και Αρχιεπισκόπου δεν έκαμψαν τη στάση της κυβέρνησης. Οι Χριστιανοί Έλληνες οφείλουν να καταφύγουν στην Ελλάδα. Άλλο ιστιοφόρο ναυάγησε κοντά στο χωριό Λιβερά της Κερύνειας, ένα παιδί πέθανε από τα χτυπήματα του ναυαγίου. Οι υπόλοιποι, κυρίως γυναικόπαιδα, τελούν υπό περιορισμό από την αστυνομία, υποβαλλόμενοι σε κάθαρση. Άλλοι δε πρόσφυγες περιμένουν σε λιμάνια της Μ. Ασίας, διότι οι Κεμαλικές αρχές διώχνουν τους μη μουσουλμάνους. «Αλλά η Κυβέρνησις η οποία έχει φαίνεται πολύ μεγαλυτέραν κοιλίαν παρά καρδίαν, ετόνισε και πάλιν ότι είνε αποφασισμένη να μη δεχθή άλλους πρόσφυγας, πλην των Κυπρίων και των Βρεττανών υπηκόων.

Σε άλλο σημείο γίνεται λόγος για το ενδιαφέρον που επέδειξε ο Αρχιεπίσκοπος για τους Χριστιανούς που διαμένουν στις καταληφθείσες από τους Τούρκους περιοχές. Και πιο συγκεκριμένα, έστειλε δύο τηλεγραφήματα. Το ένα προς τη Διάσκεψη της Λωζάννης, στο οποίο δηλώνει την ανησυχία του χριστιανικού πληρώματος της

Κύπρου για την ασφάλεια των εναπομείναντων Χριστιανών της Θράκης, της Κωνσταντινούπολης και της Μ. Ασίας. Το δεύτερο προς τον Υπουργό Αποικιών από τον οποίο ζητά να προστατεύσει τους Χριστιανούς, οι οποίοι βρίσκονται σε άμεσο κίνδυνο στα τουρκικά εδάφη.

26 Νοεμβρίου 1922: «ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ». Τονίζεται η ανάγκη ανασυγκρότησης της Κεντρικής Επιτροπής. Επειδή οι ανάγκες των προσφύγων είναι σοβαρές και πολλές, για τις οποίες χρειάζεται σοβαρή και συστηματική εργασία, πρέπει να αναμειχθούν όσο το δυνατό περισσότεροι πολίτες. Ανακοινώνεται επίσης ότι κάθε Πέμπτη στις 3.00 μμ. θα συνεδριάζει η Επιτροπή και εκτάκτως όταν υπάρχει ανάγκη. Αν μέλος της Επιτροπής δεν παρουσιαστεί σε τρεις συνεδριάσεις διαγράφεται. Μέλη της Επιτροπής μεταξύ άλλων είναι ο Δήμαρχος Αλ. Ζήνωνος, ο οποίος είναι ο Πρόεδρος, Πρ. Παπαδόπουλος, Εσθήρ Μαυρομούστακου, Ν. Κ. Λανίτης, Αργυρός Δρουσιώτης, Ευτ. Αραούζου, Πέρσα Φραγκούδη, Ελένη Πηλαβάκη, Φρόσω Γεωργαλλίδου, Μαρούλα Ρώσσου κ.ά.

Σε άλλο σημείο, δημοσιεύεται «θερμή τηλεγραφική έκκληση του Αρχιεπισκόπου για το ζήτημα των προσφύγων προς την Αγγλικήν Κυβέρνησιν, τον Αρχιεπίσκοπο της Καντερβουρίας και τον Λόρδον Δήμαρχον του Λονδίνου. Το τηλεγράφημα εστάλη, κατόπιν εντολής του Εθνικού Συμβουλίου, εξαιτίας της «απανθρώπου συμπεριφοράς της κυπριακής κυβέρνησης προς τους εκ Μικράς Ασίας πρόσφυγας». Στο τηλεγράφημα- έκκληση γίνεται αναφορά στις ταλαιπωρίες, κακουχίες προσφύγων σε ιστιοφόρα και μικρά πλοιάρια, ναυάγια, θάνατοι προσφύγων λόγω του συνωστισμού και των κακουχιών τους στη θάλασσα και στα πλοία. Προκειμένου να τερματισθούν τα μαρτύρια των ανθρώπων αυτών, ζητείται να επιτραπεί η αποβίβαση των προσφύγων και να παρασχεθεί η αναγκαία βοήθεια σ' αυτούς από την Κυπριακή Κυβέρνηση.

17 Δεκεμβρίου 1922: Στη στήλη Πολιτική Οργάνωσις Κύπρου, με αφορμή τις καταγγελίες του Γραφείου Τύπου μέσω τηλεγραφημάτων για την αντιμετώπιση των προσφύγων από την Κυβέρνηση, δημοσιεύεται επερώτηση στη Βουλή των Κοινοτήτων του βουλευτή Τ.Π. Οκκόνωρ προς τον Υπουργό των Αποικιών, στην οποία θίγει το τηλεγράφημα του Αρχιεπισκόπου και την άσχημη κατάσταση των προσφύγων που παραμένουν στα πλοία. Ο Υφυπουργός Αποικιών Ormsby απάντησε ότι ήδη ο αρμοστής έχει δεχτεί 10500 πρόσφυγες διαφόρων εθνικοτήτων, αριθμός ο οποίος ισούται στο τριακοστό του πληθυσμού του νησιού και εξακολουθεί να δέχεται πρόσφυγες που έχουν σχέση με την Κύπρο. Στην ερώτηση του Οκκόνωρ τι θα γίνει

με τους άλλους που αναγκάζονται να παραμένουν σε καΐκια και πολλοί πεθαίνουν από τις κακουχίες, ο Ormsby απάντησε ότι οι πόροι και το υπάρχον προσωπικό του νησιού χρησιμοποιήθηκαν όσο το δυνατόν[68].

Ο όμιλος των Φιλίππων Λεμεσού δίδει χοροεσπερίδα στις αίθουσες της λέσχης «Ενώσεως», της οποίας το προϊόν θα διατεθεί υπέρ των προσφύγων. Η εσπερίς προμηνύεται ζωηροτάτη.

1 Ιανουαρίου 1923: Στη στήλη Τα Νέα της Εβδομάδας, δημοσιεύεται η απάντηση του Προσωρινού Αρχιγραμματέα της Κυβέρνησης Hart- Davis προς τον Αρχιεπίσκοπο, στην οποία υποστηρίζεται ότι συμφωνήθηκε να γίνουν δεκτοί στην Κύπρο οι κυπριακής καταγωγής πρόσφυγες, οι βρετανοί υπήκοοι και όσοι είχαν συγγενείς στο νησί. Υπολογίζεται ότι έγιναν δεκτοί περ. 900 πρόσφυγες καθώς και μεγάλος αριθμός Αρμενίων που δεν είχαν πού αλλού να πάνε. Πρακτικές δυσκολίες εμποδίζουν την αποδοχή μεγαλύτερου αριθμού προσφύγων[69].Παρακάτω παρατίθενται τα ποσά που συγκεντρώθηκαν από εισφορές. Η εταιρεία Σίγγερ προσφέρει 10 λίρες, η Επιτροπή Ιπποδρομιών 3 λίρες, το χωριό Παλαιόμυλος ως δόση 2,10. Η εκκλησία της Αγίας Νάπας εκ δίσκου 1,8 και η εκκλησία Καθολικής 1,9. Οι Φίλιπποι διέθεσαν από τη χοροεσπερίδα τους το ποσό των 5,18 λιρών. Ο διευθυντής των αχθοφόρων Χαμπής Αιβαλιώτης δήλωσε ότι από κάθε εργασία θα αφαιρεί «εν μερίδιον υπέρ των προσφύγων».

27 Ιανουαρίου 1923: Επιτροπή Αγίας Τριάδας 3 0 0 λίρες για δύο μηνιαίες δόσεις, η επιτροπή Αγίας Φυλάξεως 10.0.0 λίρες, ενώ η τεκτονική στοά Ζήνων πρόσφερε 110 λίρες περίπου. Και το επόμενο διάστημα συνεχίζονται οι έρανοι και η δραστηριοποίηση της Επιτροπής τόσο στη Λεμεσό όσο και στα γύρω χωριά, αλλά και η δράση διαφόρων ομίλων και φορέων.

Το καλοκαίρι έχουμε νέο κύμα προσφύγων στο νησί. Οι άνθρωποι αυτοί ήταν σε άθλια κατάσταση, έπασχαν από οξεία ελονοσία, εξάντληση, διάρροια, αδυναμία, ειδικά τα μικρά παιδιά[70].

27 Ιουλίου 1923: Και άλλες χιλιάδες προσφύγων, φορτία αληθινά τραγικής αθλιότητας μάς έρχονται συνεχώς από την Κιλικία και τα γειτονικά τουρκικά

[68] Αρχείο αοδίμου Αρχιεπισκόπου Κύριλλου Γ΄ ΜΒ361

[69] Κρατικό Αρχείο Κύπρου, SA1/1166/1922. Ο Αρχιεπίσκοπος σε επιστολή του ημερομηνίας 3 Δεκεμβρίου 1922 στον Αρχιγραμματέα ζητά να επιτραπεί η αποβίβαση στους πρόσφυγες και να αναλάβει την φροντίδα τους η Κυβέρνηση.

[70] Κρατικό Αρχείο, SA1/ 1166/1922

παράλια. Αλλά η κυβέρνηση δεν επέτρεπε την αποβίβαση, ώσπου θάνατοι προσφύγων λόγω εξάντλησης και πείνας την ανάγκασαν να αναθεωρήσει την απόφασή της και να επιτρέψει έστω και αργά την προσωρινή στο λοιμοκαθαρτήριο αποβίβαση των προσφύγων, οι οποίοι βρίσκονται σε κατάσταση «οικτροτάτης αθλιότητος». Γίνονται δε από τον Πρόξενο της Ελλάδας διαβήματα, για να μεταφερθούν το ταχύτερο στην Ελλάδα.

3 Αυγούστου 1923: «ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ». Η Λάρνακα είναι η πόλη που δέχεται πρώτη τους πρόσφυγες, λόγω του Λοιμοκαθαρτηρίου. Στο άρθρο τονίζεται η ανάγκη να συντρέξουν όλες οι κυπριακές πόλεις, ενώ δημοσιεύεται η Έκκληση της Επιτροπής Λάρνακας προς το Παγκύπριον κοινόν να δώσει από το υστέρημά του, γιατί κάθε ολιγοπιστία, αδιαφορία ή αμέλεια είναι καταδικαστέα, εφόσον από τη στάση των Κυπρίων εξαρτάται η ζωή αυτών των ανθρώπων. «Αποθνήσκουν συνεχώς και οφείλομεν να τους περιθάλψωμεν ίνα σωθούν όσο το δυνατόν περισσότερον και απέλθουν εις Ελλάδα». Η Λάρνακα δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες τόσων ψυχών, φροντίζει ήδη τους δικούς της πρόσφυγες. Έτσι, καλεί την Λεμεσό να φανεί κι αυτή τη φορά «γενναία και χριστιανική και φιλάνθρωπος», στέλνοντας ό,τι μπορεί. Ενδεικτική της τραγικής κατάστασης είναι η πληροφορία ότι μέσα σε μία νύχτα, από το πλοίο «Προποντίς», 15 θανόντες πρόσφυγες ρίχτηκαν στη θάλασσα, και πόσοι άλλοι θα πεθάνουν ώσπου να φτάσουν στον Πειραιά. «Χθες το μικρόν ατμόπλοιον «Ξενούλα» ανεχώρησε με 1434 πρόσφυγας εκ Βυρητού προερχομένους, ήσαν δε οι ταλαίπωροι ούτοι εστοιβασμένοι δίκην ζώων και κύριος οίδε τι καθ' οδόν θα υποφέρουν».

17 Αυγούστου 1923: Με το ελληνικό ατμόπλοιο «Ξενούλα» αναχώρησαν για Πειραιά 336 πρόσφυγες από τη Μερσίνα και άλλες περιοχές της Μ. Ασίας, οι οποίοι διέμεναν προσωρινώς στο Λοιμοκαθαρτήριο Λάρνακας.

***Νέον Έθνος*(Λάρνακα)**

16 Σεπτεμβρίου 1922: «Αφίκοντο ήδη εις Κύπρον, αποβιβασθέντες εις Αμμόχωστον, 82 πρόσφυγες από τη Σμύρνη, Άγγλοι υπήκοοι, μεταξύ των οποίων και 3 Έλληνες Κύπριοι, έχοντες αγγλική υπηκοότητα.

23 Σεπτεμβρίου 1922: «ΧΡΟΝΙΚΑ». Με αγγλικό σκάφος κατέφτασαν από τη Σμύρνη διακόσιοι περίπου πρόσφυγες, αγγλικής υπηκοότητας, από τους οποίους οι 70 Κύπριοι και κάποιοι ελληνικής υπηκοότητας. Ανάμεσά τους επίλεκτα μέλη της

χριστιανικής σμυρναίικης κοινωνίας. Οι πρόσφυγες έδωσαν περιγραφές των τραγικών γεγονότων της καταστροφής. Τώρα, βρίσκονται σε 15ήμερη κάθαρση, εκτός των επιβατών πρώτης θέσης. Οι συνθήκες στις οποίες βρίσκονται είναι άθλιες, χωρίς ρούχα, αφού δεν πρόλαβαν να πάρουν τίποτα μαζί τους. Μετά από διάσκεψη της Μητρόπολης και του Δημάρχου της Λάρνακας, ομάδα «αξιοτίμων Κυριών και Δεσποινίδων» θα ζητήσει τη βοήθεια των πολιτών, ενώ διαφαίνεται το πνεύμα της αλληλεγγύης και της προθυμίας των πολιτών να βοηθήσουν «πρόσωπα των οποίων η ένδεια είναι απελπιστική.

29 Σεπτεμβρίου 1922: Στήλη ΧΡΟΝΙΚΑ- Το Εθνικό Συμβούλιο συνήλθε το προηγούμενο Σάββατο, για να συζητήσει το καθήκον της Κύπρου προς τους εν Ελλάδι αδελφούς πρόσφυγες της Μ. Ασίας και παρόλο που δεν ήταν σε απαρτία, έγινε ανεπίσημα η σκέψη, τα δύο τρίτα των Παγκυπρίων εράνων να διατεθούν υπέρ του κοινού αυτού σκοπού. Η Α.Μ. ο Αρχιεπίσκοπος αποφάσισε με τις επιτροπείες των Εκκλησιών το 1/3 των εράνων των εκκλησιαστικών σωματείων να σταλεί στην Αθήνα και το Οικουμενικό Πατριαρχείο και τα υπόλοιπα να διατεθούν στους πρόσφυγες στην Κύπρο. Συγκεκριμένα, εστάλησαν στην Κωνσταντινούπολη 100 λίρες από την Αρχιεπισκοπή και 100 λίρες από τους εράνους των εκκλησιών, ο δε Πανοσιολογιώτατος Ηγούμενος Κύκκου απέστειλε 100 λίρες στην Κωνσταντινούπολη[71] και 40 λίρες για τους πρόσφυγες που κατέφυγαν στην Κύπρο.

Ο όμιλος των αξιότιμων Κυριών και Δεσποινίδων, πρωτοστατούσης της κυρίας Δημάρχου, εργάστηκε το προηγούμενο δεκαήμερο «συστηματικώς και αόκνως» συναντώντας μεγάλη προθυμία από τους πολίτες κάθε τάξεως, οι οποίοι εκδήλωσαν τη συμπάθειά τους προς τους ατυχείς αυτούς ανθρώπους άνευ φειδούς. Ο Μητροπολίτης Κιτίου σε επίσκεψή του στην κοινότητα Περβολιών στις 14 Σεπτεμβρίου, ημέρα του Τιμίου Σταυρού, μετά τη λειτουργία, μίλησε για την εθνική συμφορά και όρισε Επιτροπεία, η οποία συγκέντρωσε χρήματα και σε είδη περίπου 20 λίρες. Το ίδιο και στην κοινότητα Κιτίου.

Το γαλλικό πλοίο «Πιερ Λοτί» κατέπλευσε στη Λάρνακα, με 240 πρόσφυγες από τη Σμύρνη. 127 ζήτησαν να αποβιβαστούν στο νησί, αλλά οι Αρχές δεν τους επέτρεψαν και μετέβησαν στη Βηρυτό.

[71] Αρχείο αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄ ΜΒ 354: ευχαριστήρια απάντηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου για τη λήψη βοηθήματος 400 αγγλικών λιρών. Παράρτημα, σ. 73

Οι κυρίες και δεσποινίδες που ανέλαβαν τη συλλογή βοηθημάτων για τους πρόσφυγες εκφράζουν τη μεγάλη τους ευχαρίστηση για την προθυμία που βρήκαν και στην πόλη και στην Αραδίππου προς ενίσχυση του φιλανθρωπικού τους έργου. Ο Σάββας Ατά από την Αραδίππου, είναι άξιος ιδιαιτέρων ευχαριστιών για το ζήλο και τις προσπάθειές του να βοηθήσει τις κυρίες στο έργο τους.

6 Οκτωβρίου 1922: Στη στήλη ΧΡΟΝΙΚΑ δημοσιεύεται η εγκύκλιος του Αρχιεπισκόπου για πάνδημα μνημόσυνα υπέρ αναπαύσεως των ψυχών των θυμάτων της μικρασιατικής τραγωδίας. Τονίζεται η ανάγκη για διενέργεια εράνων υπέρ των χιλιάδων Μικρασιατών αδελφών. Με το ιταλικό πλοίο «Κλεοπάτρα» κατέπλευσαν 17 πρόσφυγες από Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη, ενώ με το συμβατικό έφτασαν 30 περίπου πρόσφυγες μέσω Αιγύπτου.

Η Διευθύντρια του Παρθεναγωγείου Φανερωμένης Ελένη Χρήστου απέστειλε προς τον υγειονομικό γιατρό Ν. Ιατρίδη διάφορα είδη ενδυμάτων εσωτερικών και εξωτερικών για να μοιραστούν στους πρόσφυγες που διέμεναν στο Λοιμοκαθαρτήριο. Η συλλογή έγινε από τις μαθήτριες και θα συνεχιστεί «εν ανάγκη». Ο Δημήτρης Τοφαρή από τη Λάρνακα απέστειλε στον γιατρό 1 λίρα για τον ίδιο σκοπό.

13 Οκτωβρίου 1922: Στη στήλη Χρονικά, μεταξύ άλλων αναφέρεται η συνέχιση των Εράνων στην επαρχία Λάρνακας, Αμμοχώστου και Λευκωσίας. Έτσι, πρόσφεραν χρήματα, ενδύματα και διάφορα προϊόντα οι ελληνικές κοινότητες Άχνας, Πραστειού, Λευκόνοικου, Κόρνου, Ιδαλίου και Κώμης Κεπήρ. Η Ελληνική Στοά «Κίμων» πρόσφερε 3 λίρες.

Μεταξύ των θυμάτων της τουρκικής θηριωδίας καταλέγονται και 1600 παιδιά ορφανά, τα οποία τα ανέλαβε υπό την προστασία της η Αμερικάνικη Εταιρεία Περιθάλψεως στην Εγγύς Ανατολή. Η Αμερικάνικη Εταιρεία επιθυμεί να μεταφερθούν σε ελληνικό έδαφος για να μην «εξαραβισθώσι» και αναλαμβάνει τη συντήρησή τους. Και διερωτάται ο συντάκτης, γιατί να μην πράξει η ελληνική Κύπρος ό,τι προθυμοποιείται να αναλάβει η Αμερική; Στις κυπριακές πόλεις και κωμοπόλεις παρέχεται σπουδαία ευκαιρία να επιτελέσουν υψηλό εθνικό καθήκον και να συνεισφέρουν ώστε, οι τρυφερές αυτές υπάρξεις να διατηρήσουν την εθνική τους συνείδηση, το θρησκευτικό τους αίσθημα και τη γλώσσα τους.

20 Οκτωβρίου 1922: ΧΡΟΝΙΚΑ- Οι κυρίες και δεσποινίδες της πόλης συνεχίζουν τον έρανο υπέρ των προσφύγων στα διάφορα χωριά, Άσσια, Λύση, Λευκόνοικο, Κοντέα, Ξυλοφάγου, Περιστερώνα, Πηγή.

Αραβικό ατμόπλοιο υπό γαλλική σημαία μετέφερε από την Αλλαγιά 510 πρόσφυγες, Έλληνες και Αρμένιους, γέροντες, γυναίκες και παιδιά. Σε 14 από αυτούς, Άγγλους υπηκόους ή που είχαν συγγενείς στην Κύπρο, επετράπη η αποβίβαση αμέσως. Για τους υπόλοιπους μεσολάβησαν οι εκκλησιαστικές αρχές, οι πολιτευόμενοι και οι Δήμαρχοι, για να τους επιτρέψει η κυβέρνηση να κατέβουν, με τον όρο να καταβληθεί στις Αρχές ως δικαίωμα Λοιμοκαθαρτηρίου 250 λίρες, προσωπική εγγύηση 12 λίρες και για ένα χρόνο η Κυβέρνηση δεν θα επιβαρυνθεί για τη συντήρησή τους. Πολίτες από τη Λάρνακα, τη Λευκωσία, τη Λεμεσό και αλλού δήλωσαν πρόθυμοι να αναλάβουν τις υποχρεώσεις αυτές. Μερικοί από αυτούς που «ενεγράφησαν δια ποσόν Λ. 4150» είναι οι κ.κ. Χρ. Παττίχης(500 Λ.), Θ. Αντωνιάδης, Δ. Τζίρος, Δ.Ν. Δημητρίου, αδελφοί Βαλδασερίδου, Σ. Θωμαΐδης, Α. Μαντοβάνης , Ο. Ευρυβιάδης, Κ.Δ. Χατζηιωάννου, Ν. Μαρσέλλος, Κ.Ι. Σαββίδης, Δ. Χριστοφόρου κ. ά. Σημειώνεται ότι ο πλοίαρχος Μουράτ Ισμαήλ από τη Συρία, μετέφερε τους πρόσφυγες στην Κύπρο δωρεάν, ενώ για 6 μέρες στο ταξίδι ανέλαβε με δικά του έξοδα τη διατροφή τους και όποια άλλη δυνατή βοήθεια με τον συμπολίτη του Χαλήλ Αλμάουι.

Διαβιβάστηκε από την Αθήνα τηλεγράφημα στο Γραφείο Τύπου, με το οποίο ζητείται βοήθεια από τους Κύπριους για τους Κυπριακής καταγωγής πρόσφυγες που κατέφυγαν στην Αθήνα προκειμένου να σταλούν στην Κύπρο. Το Γραφείο Τύπου ενημέρωσε όλες τις επιτροπείες, οι οποίες ανταποκρίθηκαν αμέσως, στέλνοντας βοήθεια μαζί με πληροφορίες για τους εν Κύπρω πρόσφυγες από Αττάλεια, Κιλικία και αλλού. Επίσης, δημοσιεύεται και ευχαριστήριο τηλεγράφημα του Πρωθυπουργού Κροκίδα προς τον Αρχιεπίσκοπο και τον κυπριακό λαό.

27 Οκτωβρίου 1922: ΕΙΣΦΟΡΑΙ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ. Η Επιτροπεία Λάρνακας αποτελείται από τον Μητροπολίτη, που είναι και ο πρόεδρος, τον Διοικητή, τον Ν. Κυριαζή, Χρ. Παττίχη, τις κυρίες Φ. Ζαννέτου, Λ.Χ. Τσολακίδου, Θηρεσία Δημητρίου, Θέκλα Ν. Λανίτου, Χρ. Βαλδασερίδου, Έλλη Τζαπούρα, Λιλίκα Ιατρίδου κ.ά. Συγκεντρώθηκε σημαντικός αριθμός εισφορών σε μετρητά και είδη από την Λάρνακα και τις επαρχίες Λάρνακας- Αμμοχώστου. Στη διεκπεραίωση του έργου βοήθησαν η Εκκλησία, τα σχολεία και άτομα. Για παράδειγμα, στο Λευκόνοικο η Εκκλησία Αρχαγγέλου προσέφερε 8 λίρες, της Σωτήρας 5 λίρες, ενώ ο Διευθυντής του Αρρεναγωγείου και η Διευθύντρια του Παρθεναγωγείου από 1 λίρα. Στην Αθηαίνου μαζεύτηκαν σε μετρητά 14.7.0 λίρες και σε είδη 8.8.7 λίρες, ενώ ο κ. Μιχαήλ Γεωργίου, εκτός της συνδρομής του στη Λάρνακα, πρόσφερε 2 λίρες. Στην

Αραδίππου, με τη βοήθεια των δεσποινίδων Μαριάνθης και Χριστοθέας Ευαγγελίδου, Ελένης και Ευανθίας Παγώνη και του Σάββα Ατά συγκεντρώθηκαν 4. 2.0 λίρες σε μετρητά και σε είδη 10.0.0 λίρες. Τα χωριά Λιοπέτρι και Αυγόρου έστειλαν τις εισφορές τους απευθείας στη Δεκέλεια (Λοιμοκαθαρτήριο).[72]

25 Νοεμβρίου 1922: ΧΡΟΝΙΚΑ- 322 πρόσφυγες από τη Σελεύκεια κατέφτασαν με αλβανικό πλοίο, Έλληνες και Αρμένιοι. Όσοι είχαν συγγενείς, 141 συνολικά, αποβιβάστηκαν μαζί με 69 Αρμένιους, τους οποίους εγγυήθηκε ο Αρμένιος Επίσκοπος και πρόκριτοι. Στους υπόλοιπους δεν επετράπη να κατέβουν. Ο Δήμαρχος Λάρνακας Δημ. Ν. Δημητρίου με τηλεγράφημά του στον Αρχιεπίσκοπο ζητά να μεσολαβήσει στον Μ. Αρμοστή για άδεια αποβίβασης όλων, ενώ είναι ανάγκη να συνεννοηθούν όλες οι πόλεις για τους νέους πρόσφυγες που θα έρθουν. Ο Μακαριώτατος έστειλε σχετική επιστολή και ο μητροπολίτης Κιτίου προέβη σε σχετικές ενέργειες χωρίς αποτέλεσμα.

2 Δεκεμβρίου 1922: ΧΡΟΝΙΚΑ- Δύο συριακά ιστιοφόρα μετέφεραν από τη Σελεύκεια 260 πρόσφυγες, στους οποίους δεν επετράπη η αποβίβαση. Το ελληνικό ατμόπλοιο «Αριστείδης» παρέλαβε 112 από αυτούς για Ελλάδα, ενώ άλλοι επιβιβάστηκαν σε ένα βενζινοκίνητο για να μεταβούν επίσης στην Ελλάδα. Σε μερικούς που συνδέονταν με την Κύπρο επετράπη η αποβίβαση στο Λοιμοκαθαρτήριο Λάρνακας. Ο αρθρογράφος σχολιάζει ότι, ενώ γίνονται δεκτοί πρόσφυγες από άλλες εθνότητες, τους Έλληνες τους διώχνουν από την Κύπρο, σαν να μην είναι η χώρα ελληνική. Η Κύπρος θα μπορούσε να δεχτεί και να φροντίσει χιλιάδες πρόσφυγες, αν το επέτρεπε η κυβερνητική φιλανθρωπία. Λόγω δε της κρισιμότητας της κατάστασης και της ανάγκης αποκατάστασης των ανθρώπων αυτών, η ελληνική κυβέρνηση επίταξε το πλοίο «Αριστείδης» για να παραλάβει τους πρόσφυγες από τα ιστιοφόρα που είναι αγκυροβολημένα στη Λάρνακα και να τους μεταφέρει στον Πειραιά. Επίσης, ελληνικά επίτακτα πλοία με αμερικανική σημαία έχουν παραλάβει μέρος προσφύγων από την Κιλικία και καταφθάνουν στη Μερσίνα, διωγμένοι από τις κεμαλικές αρχές.

9 Δεκεμβρίου 1922: ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝ ΕΘΝΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ. Το Εθνικό Συμβούλιο συζήτησε το θέμα των προσφύγων, των οποίων η κυβέρνηση εμποδίζει την αποβίβαση, ενώ επιτρέπει στους Βρετανούς και στους Αρμένιους. Αποφασίστηκε να σταλούν από τον Αρχιεπίσκοπο στους αρμόδιους φορείς(Υπουργό

[72] *Αλήθεια,* 27 Οκτωβρίου 1922. Στο άρθρο παρουσιάζονται αναλυτικά οι εισφορές ανά περιοχή, καθώς και τα ονόματα όσων συμμετείχαν στους εράνους και βοήθησαν.

Αποικιών, Δήμαρχο Λονδίνου, Αρχιεπίσκοπο Κανταουρίας και προς την Αμερικανική επί των προσφύγων Αποστολή) τηλεγραφήματα σχετικά με το θέμα[73].
Στη στήλη ΧΡΟΝΙΚΑ γίνεται αναφορά σε 352 πρόσφυγες από το Ανεμούριο, οι οποίοι έφτασαν με ιστιοφόρο με γαλλική σημαία. Κυπριακό ιστιοφόρο έφερε 246 Αρμένιους . Την προηγούμενη Δευτέρα, κατέπλευσαν δύο συριακά ιστιοφόρα από Κυλίνδρια και Σελεύκεια, με 500 πρόσφυγες περίπου. Μόνο στους Αρμένιους και κάποιους που είχαν συγγενείς επιτράπηκε η αποβίβαση, οι υπόλοιποι επιβιβάστηκαν στο ατμόπλοιο «Βίτιν» με τη βοήθεια του πλοιάρχου Απόστ. Κανάρη. Η Επιτροπεία Λάρνακας πρόσφερε στους επιβαίνοντες 400 οκάδες κρέας, 200 οκάδες άρτους, δύο τενεκέδες λάδι και 45 κουτιά γάλα. Στους δε πρόσφυγες που αναχώρησαν με το βενζινοκίνητο πρόσφερε ψωμί αξίας 10 λιρών και πλήρωσε στον πλοίαρχο αποζημίωση 20 λιρών για την παράταση της παραμονής στη Λάρνακα. Η συγκεκριμένη Επιτροπεία επιτελεί σημαντικό έργο. Εκτός από τροφή και ασπρόρουχα για το Λοιμοκαθαρτήριο, εφοδιάζει τις ήδη εγκατεστημένες οικογένειες με παπλώματα κατασκευασμένα από εργάτριες από την Αλλαγιά και βρίσκει εργασία σε πρόσφυγες. Την Τρίτη έφτασαν δύο ιστιοφόρα από Σελεύκεια και Κυλίνδρια με 400 Έλληνες πρόσφυγες. Αποβιβάστηκαν όσοι συνδέονταν – λόγω καταγωγής ή συγγενών στο νησί- και οι ευκατάστατοι που μπορούσαν να πληρώσουν εγγυήσεις. Οι υπόλοιποι θα περιμένουν άλλο πλοίο να τους πάρει στην Ελλάδα. Επίσης, 450 πρόσφυγες ήρθαν με συριακά ιστιοφόρα από τις απέναντι μικρασιατικές ακτές.

16 Δεκεμβρίου 1922: Η ΛΑΡΝΑΞ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ-ΑΝΑΓΚΗ ΠΑΓΚΥΠΡΙΟΥ ΑΡΩΓΗΣ. Η Επιτροπεία Λάρνακας μέχρι τώρα δαπάνησε για τους άπορους πρόσφυγες 853 λίρες σε μετρητά και 607 λίρες σε είδη. Στο άρθρο εξαίρεται η συμβολή κυρίως των γυναικών – μελών της Επιτροπείας, η δραστηριοποίηση και η πρωτοβουλία των οποίων αποδείχτηκαν πολύτιμες και αποτελεσματικές. Οι γυναίκες αυτές δεν πτοήθηκαν τη ζέστη και το κρύο, εργάστηκαν με όλες τις δυνάμεις τους, τόσο για την περισυλλογή των βοηθημάτων, όσο και για το εξίσου επίμοχθο έργο της διανομής τους. Ωστόσο, οι ανάγκες αυξάνονται και το έργο της Επιτροπείας δυσχεραίνει. Εκτός από τους μόνιμους πρόσφυγες που κατοικούν στην πόλη, η Επιτροπεία φροντίζει και αυτούς που περνούν με τα πλοία και παραμένουν λίγο καιρό στο λιμάνι της Λάρνακας (όπως το αλβανικό βενζινοκίνητο και το επίτακτο της ελληνικής Κυβέρνησης). Αυτή τη στιγμή όμως το ταμείο έχει εξαντληθεί γι' αυτό η

[73] Με το θέμα ασχολείται και ο *Κυπριακός Φύλαξ* , 23 Νοεμβρίου 1922, όπου παρατίθεται και το κείμενο των τηλεγραφημάτων.

Επιτροπεία θα ξεκινήσει τους Εράνους πάλι και όχι μόνο στα όρια της πόλης και επαρχίας Λάρνακας. Είναι καθήκον όλης της Κύπρου να σταθεί στο πλευρό της Επιτροπείας Λάρνακας. Οι εισφορές να αποστέλλονται στην ταμία της Επιτροπείας Θηρεσία Ν. Δημητρίου. Στα Χρονικά εκτός από τις αναφορές για την βοήθεια σε τρόφιμα και φάρμακα στους πρόσφυγες στα πλοία, θίγεται και το θέμα της εκμετάλλευσής τους από τους ναυτικούς, οι οποίοι απαιτούν περισσότερα ναύλα. Κάποιες περιπτώσεις καταγγέλθηκαν και αποκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες με τη βοήθεια του Αστυνομεύοντος Μ. Καρεκλά, οι ένοχοι όμως δεν προσήλθαν στη δικαιοσύνη.

23 Δεκεμβρίου 1922: Με το γαλλικό πλοίο «Τρουβώ» έφτασαν 111 Έλληνες και Αρμένιοι από Μερσίνα. Η «Προποντίδα» έφερε 28 πρόσφυγες από την Ελλάδα, επίσης τα ιταλικά «Κλεοπάτρα» και «Γκαστέιν»(δεν αναφέρεται αριθμός). Συριακό ιστιοφόρο μετέφερε 69 πρόσφυγες από τη Σελεύκεια. Απ' όλους αυτούς τους πρόσφυγες επετράπη η αποβίβαση σε 120, Έλληνες και Αρμένιους, επειδή είχαν συγγενείς στο νησί. Οι υπόλοιποι έφυγαν με την «Προποντίδα» για Ελλάδα. Αξιοσημείωτη είναι η απόφαση της Οθωμανικής τράπεζας να απολύσει Κύπριους υπαλλήλους με υπηρεσία μικρότερη των 2 ½ χρόνων για να πάρουν τη θέση τους Μικρασιάτες με περισσότερη πείρα στον κλάδο τους. Ο συντάκτης χαρακτηρίζει «σκληρόν αδίκημα» αυτή την απόφαση και εύχεται να την αναθεωρήσει γιατί στερεί την εργασία σε βιοπαλαιστές, οι οποίοι αποτελούν το μοναδικό στήριγμα της οικογένειάς τους.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει άρθρο με τίτλο ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΣΠΕΡΙΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ. Η εκδήλωση έγινε στο θέατρο Ζ. Παπαδόπουλου υπό την προστασία του T.J. Greenwood, διοικητή της Λάρνακας[74]. Σημείωσε πλήρη επιτυχία, ενώ προσκλήθηκε και ο Δ. Λιπέρτης, αλλά τελικά δεν κατάφερε να παρευρεθεί, έστειλε όμως ένα χρηματικό ποσό για ενίσχυση του ταμείου της Επιτροπείας.

6 Ιανουαρίου 1923: Δημοσιεύεται απόφαση της Βρεττανικής κυβερνήσεως για παροχή βοήθειας στους πρόσφυγες. Συγκεκριμένα, μετά από διαβήματα της ελληνικής κυβέρνησης η Πρεσβεία της Μ. Βρεττανίας ανακοίνωσε στον Υπουργό

[74] Ο διοικητής Λάρνακας έδειξε έμπρακτα το ενδιαφέρον του για τους πρόσφυγες, το οποίο μάλλον πρέπει να τεθεί σε επίπεδο ιδιωτικής πρωτοβουλίας κάποιων Βρετανών αξιωματούχων και δεν εκφράζει την αποικιοκρατική κυβέρνηση. Για τη δράση του Greenwood , Χρίστος Κυριακίδης, «Καθήκον εθνικόν και φιλανθρωπικόν. Οι προσπάθειες των Ελλήνων Κυπρίων για αλληλεγγύη στους πρόσφυγες της Μικρά Ασίας», *Σύνδεσμος Μικρασιατών Κύπρου. Κύπρος- Μικρασία. Κοιτίδες Πολιτισμού. Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συνεδρίου ,σ.*115

περιθάλψεως κ. Δοξιάδη ότι θα δεχθεί στην Κύπρο και θα συντηρήσει 2500 πρόσφυγες Έλληνες, Οθωμανούς υπηκόους[75].

25 Φεβρουαρίου 1923: Ήρθαν από την Ελλάδα με το πλοίο «Προποντίς» 87 Κύπριοι πρόσφυγες. Σε 15 από αυτούς που ήταν άποροι, η Επιτροπεία έστελνε τροφή κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο Λοιμοκαθαρτήριο.

7 Απριλίου 1923: Ο Α.Μ. Αρχιεπίσκοπος έστειλε στην Ελένη Ζαννέτου 5 λίρες, ως αναλογία της Λάρνακας των 32 λιρών που διατέθηκαν από την Κυπριακή Αδελφότητα της Νέας Υόρκης υπέρ των προσφύγων στην Κύπρο[76]. Τα χρήματα παραδόθηκαν στην ταμία της Επιτροπείας Λάρνακας Θηρεσία Ν. Δημητρίου. Η Κυβέρνηση πήρε εγγυήσεις από πολίτες σημαντικό χρηματικό ποσό για τα επόμενα χρόνια. Τονίζεται από την εφημερίδα ότι μόνο στην ταμία θα παραδίδονται οι εισφορές ως εντεταλμένης της Επιτροπής.

Τους επόμενους μήνες το ενδιαφέρον της εφημερίδας θα εστιαστεί, εκτός των άλλων θεμάτων στη συνδιάσκεψη Ειρήνης στη Λωζάννη. Στα τέλη Ιουλίου επανέρχεται η αρθρογραφία για τους πρόσφυγες, ίσως λόγω και των ιδιαίτερων συνθηκών που δημιουργήθηκαν με τη συνθήκη της Λωζάννης και την ανταλλαγή των πληθυσμών.[77]

28 Ιουλίου 1923: Τα μαρτύρια των προσφύγων δεν έχουν τέλος. Πέθαναν δύο κοπέλες 25 και 9 ετών σε ιστιοφόρο που τις μετέφερε μαζί με άλλους πρόσφυγες από τη Μερσίνα, αλλά δεν τους επετράπη η αποβίβαση. Οι Αρχές συγκινήθηκαν και επέτρεψαν τον ενταφιασμό τους και την άμεση αποβίβαση των υπόλοιπων στο Λοιμοκαθαρτήριο, ώσπου να μεταφερθούν στην Ελλάδα. Με άλλο ιστιοφόρο αφίχθησαν 130 πρόσφυγες, από τους οποίους αποβιβάστηκαν οι 57 (γυναικόπαιδα). Τρεις από αυτούς, κοπέλα 23 ετών και δύο παιδιά, πέθαναν την ίδια μέρα, και μερικές μέρες αργότερα πέθανε κι ένα παιδί. Όλες οι Αρχές κινητοποιήθηκαν[78]. Ο αρθρογράφος σχολιάζει στο σημείο αυτό χαρακτηριστικά ότι, αν επιτρεπόταν νωρίτερα η αποβίβαση, δεν θα συνέβαιναν όλα αυτά.

---

[75] Παράρτημα, σ. 65

[76] Η Ελένη Ζαννέτου είχε ζητήσει εγγράφως να δοθεί στη Λάρνακα μερίδιο από το ποσό της Αδελφότητας στην Αμερική, και μάλιστα το μεγαλύτερο, αφού στην πόλη αυτή έρχονται πρώτα οι πρόσφυγες λόγω του Λοιμοκαθαρτηρίου, επομένως οι ανάγκες εδώ είναι μεγαλύτερες. Αρχείο αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄ ΜΒ 376. Παράρτημα, σ. 79

[77] Ματθοπούλου, ό.π., σ. 85-86

[78] Κρατικό Αρχείο Κύπρου, SA1/ 1166/1922. Έκθεση αρχιγραμματέα στον διοικητή Λάρνακας, ημερομηνίας 22 Ιουλίου 1923, στην οποία αναφέρει τα πλοία, τον αριθμό των προσφύγων, πόσοι από αυτούς αποβιβάστηκαν, τα προβλήματα και την τρόπο δράσης των Αρχών.

Με την «Προποντίδα» πέρασαν ακόμα 3200 πρόσφυγες. Ο πλοίαρχος δήλωσε ότι πέθαιναν από την εξάντληση καθημερινά γύρω στα 5 άτομα. Ο Πρόξενος της Ελλάδας κ. Χατζηβασιλείου έδωσε οδηγίες στον πλοίαρχο να προσεγγίσει τη Ρόδο για να παραλάβει νερό και φάρμακα και να κατευθυνθεί στον τελικό του προορισμό.

4 Αυγούστου 1923: Οι Αρχές επέτρεψαν σε όλους τους πρόσφυγες του ατμόπλοιου «Ξενούλα» να παραμείνουν στο Λοιμοκαθαρτήριο μέχρι να μπορούν να φύγουν, αρκεί να αναλάβουν τη συντήρησή τους. Στη συνέχεια δημοσιεύεται επιστολή της Επιτροπείας Λάρνακας, η οποία έχει εξαντληθεί και αδυνατεί να ανταποκριθεί στις δαπάνες που απαιτούνται για τη συντήρηση των προσφύγων. Μέσω της επιστολής, κάνει έκκληση στις εκκλησιαστικές αρχές, στους Δήμους των πόλεων, τον Τύπο και τα διάφορα σωματεία να βοηθήσουν σε χρήμα ή είδος τους «δυστυχείς ομοεθνείς των, τους οποίους ατυχής εθνική μοίρα και άσπλαχνος ευρωπαϊκή διπλωματία έρριψαν εις την αξιοθρήνητον ταύτην θέσιν». Η Λάρνακα, λόγω του Λοιμοκαθαρτηρίου, δέχεται τους περισσότερους πρόσφυγες, έχει όμως και τους τακτικούς της, είναι λοιπόν αδύνατο να κρατήσει μόνη της «τόσον εθνικόν βάρος». Οι άνθρωποι αυτοί ζουν σε πολύ άσχημες συνθήκες και η όποια ολιγωρία ή αδιαφορία θα αποβεί μοιραία γι' αυτούς τους ανθρώπους. Στην έκκληση της Επιτροπείας Λάρνακας ανταποκρίθηκαν εκκλησιαστικά ιδρύματα και επιτροπές. Έτσι, η Αρχιεπισκοπή και η Εκκλησία της Φανερωμένης έδωσαν από 20 λίρες, οι μονές Κύκκου και Μαχαιρά από 10 λίρες, Εκκλησία Τρυπιώτου, Αγίου Αντωνίου, Αγίου Ιωάννου και Χρυσαλινιώτισσας από 5 λίρες, Εκκλησία Αγίου Σάββα 3 λίρες, Αγίου Κασσιανού και Αγίου Λουκά 2 λίρες. Επίσης, ο «Σύλλογος των Νομοταγών» κατέβαλε 5 λίρες και το Αναγνωστήριον «Αγάπη του Λαού» 4 λίρες ως πρώτη δόση. Αντιπροσωπεία της Επιτροπείας Λευκωσίας, αποτελούμενη από τον Πανοσιώτατο Έξαρχο Ιάκωβο, τον γιατρό Μ. Κουρέα, τον Κ.Λ. Κωνσταντινίδη και Κ.Κ. Παυλίδη μετέβη στη Λάρνακα για την παράδοση των χρημάτων και στη συνέχεια επισκέφτηκε τους πρόσφυγες στο Λοιμοκαθαρτήριο και είδε από κοντά τη θλιβερή τους κατάσταση. Με τον ίδιο τρόπο ανταποκρίθηκε και η Λεμεσός, στέλνοντας μέσω του Δημάρχου κ. Αλ. Ζήνωνος και του Εθνικού Συμβούλου Ν.Κ. Λανίτη 20 λίρες. Η στοά «Ζήνων» έστειλε 15 λίρες και ο Ν.Κ. Λανίτης 2 λίρες. Η Πάφος έστειλε 15 λίρες και η στοά «Κινύρας» 6.15.2 1)2. Οι κοινότητες Αραδίππου, Περιβόλια και Λειβάδια έστειλαν τρόφιμα, ψωμιά, σιτάρι και λαχανικά, ο δε Αστυνόμος Μ. Καρεκλάς συγκέντρωσε από εράνους το ποσό των 40 λιρών. Και άλλοι σε ατομικό επίπεδο, όπως ο αρχιτελώνης Stead βοήθησαν «τα ατυχή τούτα θύματα της

ανατολικής καταιγίδος, τα οποία και κατά το λήξαν οκταήμερον αποδεκάτισαν οι κακουχίες και οι νόσοι». Προς ενίσχυση του έργου της Επιτροπείας και βοήθεια της Θηρεσίας Δημητρίου, η οποία μετά την αναχώρηση της Ελένης Ζαννέτου και το θάνατο της Θέκλας Λανίτη ανέλαβε μόνη τα δυσβάστακτα βάρη του φιλανθρωπικού έργου, προσελήφθησαν ως μέλη η Αφροδίτη Καρεκλά και η Λιλίκα Ιατρίδου.
Μέχρι σήμερα, η Επιτροπεία επί των προσφύγων έχει δαπανήσει σε χρήματα 904.5.1 λίρες και σε είδη, κατά την «μετριωτέραν εκτίμησιν» των ελεγκτών 546.11.7 λίρες και η Μητρόπολη Κιτίου 136.14.1 λίρες. Η Εκκλησία του Αγίου Λαζάρου δαπάνησε 30 λίρες, η Χρυσοπολίτισσα 12 και η Εκκλησία του Σωτήρος 10 λίρες. Τα δε βιβλία της επιτροπής είναι στη διάθεση οποιουδήποτε να τα ελέγξει.

11 Αυγούστου 1923: Στη στήλη ΧΡΟΝΙΚΑ αναφέρεται ότι αρκετοί πρόσφυγες, γύρω στους 20, έχουν πεθάνει μέχρι τώρα από τις κακουχίες και τις νόσους. Παρήγορο είναι το γεγονός ότι οι πρόσφυγες που έτυχαν βοήθειας από τους Κύπριους αναζωογονήθηκαν. Επειδή όμως οι ανάγκες είναι μεγάλες, οι εισφορές συνεχίζονται. Επισείεται ωστόσο από την Επιτροπή η προσοχή στο κοινό, να μην παρέχει οποιοδήποτε βοήθημα παρά μόνο σε μέλη της. Το πλοίο «Ξενούλα» μετέφερε από το λοιμοκαθαρτήριο στην Ελλάδα 300 περ. πρόσφυγες μαζί με άλλους 40 από την Αμμόχωστο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο ανακοινώσεις του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών για τους εν Κύπρω πρόσφυγες. Η μία σχετίζεται με το θέμα των αποζημιώσεων των περιουσιών, το οποίο το έχει αναλάβει η Μικτή Επιτροπή επί της ανταλλαγής των ελληνοτουρκικών πληθυσμών και κάνει γνωστό στους πρόσφυγες ότι θα αποσταλούν οι σχετικές έντυπες δηλώσεις[79] και η άλλη είναι σχετική με την αναχώρηση Ελλήνων προσφύγων από την Κύπρο για την Ελλάδα, η οποία μπορεί να γίνει, αφού δοθεί άδεια από το Υπουργείο Υγιεινής, Πρόνοιας και Αντιλήψεως, αλλιώς τα διαβατήρια δεν θα επιθεωρούνται.[80] Επίσης, το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας ανακοινώνει ότι μόλις η Μικτή Επιτροπή, υπεύθυνη για την ανταλλαγή των πληθυσμών, επιληφθεί του θέματος των περιουσιών των προσφύγων, θα στείλει σχετικές δηλώσεις και στους εν Κύπρω πρόσφυγες[81].

[79] *Νέον Έθνος,* 24 Νοεμβρίου 1923
[80] *Νέον Έθνος,* 1 Δεκεμβρίου 1923
[81] *Νέον Έθνος,* 24 Νοεμβρίου 1923

***Κυπριακός Φύλαξ* (Λευκωσία)**

21 Σεπτεμβρίου 1922: Στη στήλη ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ- ΕΚ ΛΑΡΝΑΚΟΣ. Μετά από 14 μέρες παραμονής στο Λοιμοκαθαρτήριο, βγήκαν περίπου 200 πρόσφυγες στη Λάρνακα, από τους οποίους οι 80 Κύπριοι. Περιγράφουν με τα ζοφερότερα χρώματα τις αγριότητες και τις θηριωδίες των Τούρκων, υπό «τα όμματα και την εγκληματικήν ανοχήν των ισχυρών». Οι Αρχές ζήτησαν από τους πρόσφυγες «τους στερουμένους σχεδόν των πάντων», να πληρώσουν ο καθένας 3100 λίρες ως λοιμοκαθαρτηριακά δικαιώματα. Σύμφωνα δε με αστυνομική διαταγή, για τις μετακινήσεις τους από το ένα μέρος στο άλλο απαιτείται ειδική άδεια από την αστυνομία[82]. Η Επιτροπή Κυριών, με πρόεδρο την Ελένη Ζανέττου συγκέντρωσε γενναία ποσά για τους πρόσφυγες της πόλης από τη Σμύρνη.

ΕΚ ΛΕΜΕΣΟΥ. Θίγει εμμέσως πλην σαφώς την αδιαφορία κάποιων απέναντι στους πρόσφυγες. «Πότε άραγε οι διάφοροι αρμόδιοι της πόλεως μας θα αποφασίσωσι να σκεφθώσιν, ότι έχομεν καθήκον να βοηθήσωμεν το κατά δύναμιν και ανακουφίσωμεν κατά το ενόν τους Μικρασιάτας πρόσφυγας, οίτινες εζήτησαν άσυλον εις την νήσον μας;»

ΕΚ ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ. Έρανοι στο Αρρεναγωγείο, την Ελληνική Σχολή και το Παρθεναγωγείο.

28 Σεπτεμβρίου 1922: ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ. ΕΚ ΛΑΡΝΑΚΟΣ. Με το ιταλικό πλοίο «Κλεοπάτρα» αφίχθησαν 20 πρόσφυγες από Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη και άλλοι προορίζονται για Βηρυτό και Ιόπη. Άλλοι 25 έφτασαν με το συμβατικό από την Αίγυπτο. Οι πρόσφυγες της Λάρνακας απέστειλαν στον Αρμοστή αναφορά για την οικτρή κατάστασή τους και ζητούν την οικονομική βοήθεια της Κυβέρνησης.

Η Ελληνική Στοά «Κίμων» έδωσε 8 λίρες για τους πρόσφυγες, ενώ έρανοι σε χωριά της επαρχίας έφεραν σημαντικά ποσά στο ταμείο της Επιτροπείας.

ΕΚ ΛΕΜΕΣΟΥ. Διοργανώθηκε κινηματογραφική εσπερίδα από το Παρθεναγωγείο από την οποία συγκεντρώθηκε το ποσό των 25 λιρών υπέρ των προσφύγων που κατέφυγαν στο νησί.

12 Οκτωβρίου 1922: Στη στήλη ΚΥΠΡΙΑΚΑ γίνεται αναφορά στα μέτρα που πάρθηκαν στη Λευκωσία για τους πρόσφυγες. Συγκεκριμένα, η Επί των Εθνικών Εράνων Επιτροπεία, που μετονομάστηκε σε Επιτροπεία Προσφύγων, συγκλήθηκε την

[82] Κρατικό Αρχείο Κύπρου, SA1/1092/1922. Εγκύκλιος ημερ. 6/10/1922 για απαγόρευση μετακίνησης χωρίς άδεια από την αστυνομία, όταν πρόκειται να απουσιάσουν νύχτα από τον τόπο διαμονής τους. Δεν χρειάζεται να ενημερώνουν τον αστυνομικό σταθμό για την άφιξή τους. Τη διαταγή υπογράφει ο αστυνομικός διευθυντής A.E. Gallagher.

προηγούμενη Δευτέρα υπό την Προεδρία του Αρχιεπισκόπου, αποτελούμενη από τον Ηγούμενο Κύκκου, τον Δήμαρχο και τους Κ. Λοϊζίδη, Γ. Χατζηπαύλου, Θ. Τουφεξή και Μ. Σκουφαρίδη και πήραν κάποιες αποφάσεις, όπως: να επιδιωχθεί σύντομα η είσπραξη των εθνικών εισφορών, να σταλούν στην Επιτροπεία Λάρνακας 25 λίρες, ποσό που αναλογεί στη Λευκωσία για τα λοιμοκαθαρτικά, να δοθούν 35 λίρες στην Επιτροπή Κυριών για την αγορά ασπρορούχων και κλινοσκεπασμάτων, να γνωστοποιηθεί μέσω του Τύπου ότι όσοι ενδιαφέρονται να συντηρήσουν και να προστατεύσουν παιδιά προσφύγων μπορούν να απευθύνονται στον Αρχιεπίσκοπο και τέλος να δοθεί στο Εκθετοτροφείο το ποσό των 20 λιρών από το ταμείο των Εθνικών Εράνων, αφού το Εκθετοτροφείο ανέλαβε τη συντήρηση 25 βρεφών και των μητέρων τους, προσφέροντάς τους και στέγη.

Η Λευκωσία υπολογίζει ότι θα δεχθεί 100-120 πρόσφυγες. Στην Αρχιεπισκοπή ετοιμάζονται τέσσερα μεγάλα δωμάτια, τα οποία μπορούν να φιλοξενήσουν 30 παιδιά. Αν δεν βρεθούν δωμάτια από τις εκκλησιαστικές επιτροπές, υπάρχει η σκέψη να νοικιαστούν δύο ξενοδοχεία κοντά στο Δημαρχείο, ενώ στην Αρχιεπισκοπή θα τους παραχωρείται συσσίτιο με δαπάνες του ταμείου Εθνικών Εράνων.

Η Επιτροπεία Κυριών προσήλθε σε σύσκεψη με τον Αρχιεπίσκοπο για να συζητήσουν το θέμα της εγκατάστασης των προσφύγων. Η κάθε κυρία (αναφέρονται οι κυρίες Δ. Σεβέρη, Ε. Γλυκύ, Θ. Θεοδότου, Λ. Ταβερνάρη κ.ά.) θα αναλάβει τη φροντίδα 1-2 παιδιών. Η Επιτροπεία στο σύνολό της έχει την ευθύνη για την εκτέλεση των όρων υπό τους οποίους κάποιοι θα αναλάβουν μικρά προσφυγόπουλα. Επίσης, οι κυρίες ξεκίνησαν εράνους στη Λευκωσία. Η κ. Ταρσή (πρόεδρος της Επιτροπής Κυριών) με τον Δήμαρχο Λιασίδη θα έρθουν στη Λάρνακα για να παραλάβουν και να συνοδεύσουν πρόσφυγες.

19 Οκτωβρίου 1922: ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ. ΕΚ ΛΕΜΕΣΟΥ. Ο Λαϊκός και Γεωργικός Σύνδεσμος συνεδρίασε και αποφάσισε να βοηθήσει στη συντήρηση και φιλοξενία των προσφύγων. Εξέδωσε και ψήφισμα και επιτροπή προεδρεύοντος του Μητροπολίτη Κιτίου θα το παραδώσει στην Κυβέρνηση. Κυκλοφόρησε και κατάλογος εράνων στον οποίο εγγράφονται πρόθυμα, ενώ οι Κυρίες της πόλης άρχισαν ήδη τη διεξαγωγή εράνων σε είδη. Άλλη τετραμελής επιτροπή, με επικεφαλής τον Δήμαρχο, μετέβη στη Λάρνακα για να παραλάβει 147 πρόσφυγες και να τους μεταφέρει στη Λεμεσό.

ΕΚ ΒΑΡΩΣΙΩΝ. Με πρωτοβουλία του Δημάρχου κ. Γ. Εμφιετζή εξελέγη 30μελής επιτροπή αποτελούμενη από δασκάλους, δημοτικούς συμβούλους, φιλόπτωχο

Σύλλογο, Ιατρικό Σύλλογο, Αναγνωστήριο «Ανόρθωσις» και τη Λέσχη των Φιλελευθέρων. Η Επιτροπεία στις συνεδριάσεις της καθορίζει τη δράση και τα καθήκοντα των μελών της. Από τους εράνους που διεξήχθησαν στην πόλη και επαρχία Αμμοχώστου (Παραλίμνι, Αγ. Γεώργιο Σπαθαρικού, Τρίκωμο, Αιγιαλούσα) συγκεντρώθηκαν περ. 168 λίρες σε μετρητά και 15 σε είδη, ενώ συστήθηκε ειδική επιτροπή για την εγκατάσταση των προσφύγων. Προθυμία να βοηθήσουν εκδήλωσαν και οι κάτοχοι αυτοκινήτων, για να μεταφέρουν πρόσφυγες δωρεάν. Ο Γεώργιος Κυριακού, μάγειρας, πρόσφερε γεύμα στους πρόσφυγες. Οι πρόσφυγες που ήρθαν στην Αμμόχωστο είναι 66 και έφεραν στον καρπό τους κορδέλα που ανέγραφε τη λέξη *Βαρώσια.* Πολλοί πολίτες ανέλαβαν 1-2 πρόσφυγες μέχρι την οριστική τους εγκατάσταση, ανήλικες υπό την προστασία τους και σε ενήλικες να βρουν δουλειά. Τα «ατυχή θύματα της ευρωπαϊκής διπλωματίας» μένουν προσωρινώς στην οικία του Ε. Παπανικόλα (πρώην νοσοκομείο).

ΕΚ ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ. Το Σάββατο μετέβη στη Λάρνακα ο κ. Ν. Καρατζάς για να παραλάβει 17 πρόσφυγες που προορίζονται για την Κυρήνεια. Ο ερασιτεχνικός όμιλος «Αριστοφάνης» διοργανώνει εσπερίδα με δύο θεατρικές παραστάσεις, τα έσοδα των οποίων θα διατεθούν για τις ανάγκες των προσφύγων.

ΚΥΠΡΙΑΚΑ. 154 πρόσφυγες κατέφτασαν στη Λευκωσία. Από αυτούς, 5 τους παρέλαβαν πρόσωπα που ανέλαβαν τη συντήρησή τους και οι 149 εγκαταστάθηκαν προσωρινά στην Αρχιεπισκοπή. Οι 40 μένουν σε δωμάτια της Αρχιεπισκοπής και οι υπόλοιποι σε διάφορα ξενοδοχεία. Τρέφονται στην Αρχιεπισκοπή με δαπάνες της Αρχιεπισκοπής και της Μονής Κύκκου[83]. Ορθά, κατά τον αρθρογράφο, καταρτίσθηκαν συμβόλαια με την υπογραφή αυτού που αναλαμβάνει τη φροντίδα μικρού πρόσφυγα , προκειμένου να διασφαλιστεί η προστασία τους και να και να αποφευχθεί η εκμετάλλευσή τους. Εκτός από τη συντήρησή τους, τα άτομα αυτά θα έχουν και την ευθύνη της πρακτικής τους μόρφωσης[84]. Η Επιτροπεία διενήργησε με μικρές ομάδες εράνους και συγκέντρωσε μέχρι τώρα 20 λίρες και είδη αξίας 40- 50 λιρών.

[83] Αρχείο αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄, ΜΒ 355. Σε επιστολή του ο Έξαρχος Ιερώνυμος προς τον Αρχιεπίσκοπο γράφει: « *[…]*Ηρθαν άλλοι 9 πρόσφυγες και ζήτησαν άσυλο. Παρόλο που πήραν βοηθήματα από το ταμείο των Εθνικών Εράνων, τους υποσχεθήκαμε να έρχονται να τρώνε μεσημέρι βράδυ, ώσπου να βρουν δουλειά».

[84] Αρχείο αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄, ΜΒ 310. Έγγραφος συμφωνία μεταξύ του Αρχιεπισκόπου και του Λ. Χ"Κακού, ο οποίος υιοθέτησε τον 10χρονο Αργυρό Σάββα. Επίσης, παράρτημα, σ. 68-70

23 Νοεμβρίου 1922: Η ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ. Η γενική συμπάθεια της Κύπρου υπέρ των προσφύγων εκδηλώθηκε λαμπρότατα και στην Επαρχία Κυρηνείας, στα διάφορα χωριά της οποίας διενεργήθησαν έρανοι γενναίοι αν αναλογιστεί κανείς την οικονομική κατάσταση της επαρχίας. Εισπράχθηκαν «υπέρ των ατυχών ξένων μας εκ της Μ. Ασίας» και απεστάλησαν στην Ιερά Μητρόπολη Κυρηνείας 50 περ. λίρες. Οι έρανοι από την Γαλάτα, κατόπιν εγκρίσεως του Μητροπολίτη διατέθηκαν επιτόπου σε δύο οικογένειες προσφύγων με καταγωγή από τη Γαλάτα, αποτελούμενων από 14 άτομα.

ΡΕΥΜΑΤΑ ΝΕΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΕΙΣ ΚΥΠΡΟΝ. Η Κύπρος ένεκα της Βρετανικής σημαίας η οποία την σκιάζει εξακολουθεί να προσελκύει κατά εκατοντάδας τους πρόσφυγας, χωρίς όμως ατυχώς να καθίσταται δυνατόν να παρέχει ο φιλόξενος αυτός τόπος την προερχόμενη από την ελληνική ευγένεια ενδεικνυόμενη αρωγή και περίθαλψη. Έτσι, στο ιταλικό ατμόπλοιο «Marte» που κατέπλευσε από τη Βηρυτό με 1200 παιδιά υπό Αμερικανική προστασία και με τη συνοδεία αντιπροσώπων της Αμερικανικής Ενώσεως Προστασίας Προσφύγων, δεν δόθηκε «ατυχώς» άδεια να αποβιβάσει τα «ατυχή αυτά πλάσματα», ούτε καν προσωρινά, μέχρι να έρθει καλύτερο ατμόπλοιο για να τα παραλάβει. Υπό αυτές τις συνθήκες, παρέλαβαν μόνο τροφές και αναχώρησαν με προορισμό τον Πειραιά. Επίσης, στην Αμμόχωστο ήρθε ατμόπλοιο με ρωσική σημαία και ελληνικό πλήρωμα με 2000 προσφυγόπουλα από Βηρυτό και αφού παράλαβε τροφές και καύσιμα συνέχισε για Πειραιά. Ιστιοφόρο με γαλλική σημαία από τα Κυλίνδρια με 600 πρόσφυγες προορισμένους για το νησί κατέπλευσε επίσης στο λιμάνι της Αμμοχώστου. Δεν είναι γνωστό αν επετράπη η αποβίβαση, αλλά σύμφωνα με τον ανταποκριτή του Κ. Φύλακος το Δημαρχείο Βαρωσίων έστειλε αμέσως αρκετή ποσότητα τροφίμων.

23 Νοεμβρίου 1922: Στη στήλη ΚΥΠΡΙΑΚΑ μεταξύ άλλων, γίνεται λόγος για ατύχημα νεαρού πρόσφυγα στην Αμμόχωστο, το οποίο του στοίχισε τη ζωή. Συγκεκριμένα, στο πλοίο «Αριστείδης», το οποίο είχε έρθει από τη Λάρνακα και βρισκόταν ελλιμενισμένο στο λιμάνι της Αμμοχώστου με 105 πρόσφυγες,15χρονος πρόσφυγας προσπάθησε από το κατάστρωμα που βρισκόταν με τους υπόλοιπους να κατέβει στο κύτος, προκειμένου να αποφύγει τη βροχή. Από απροσεξία γλίστρησε και έπεσε απότομα, με αποτέλεσμα να πεθάνει ακαριαία από την ισχυρή πτώση. Αφού έγινε νεκροψία, ο νεαρός κηδεύτηκε με δαπάνη του Δημαρχείου, σε κλίμα βαθειάς

συμπάθειας. Μάλιστα, ένας από τους δύο αχθοφόρους που έσπευσαν να βοηθήσουν τραυματίστηκε σοβαρά, είναι όμως εκτός κινδύνου.[85]

30 Νοεμβρίου 1922: ΟΙ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΕΡΑΝΟΙ ΣΥΝΕΧΙΖΟΝΤΑΙ. Η φιλανθρωπία συνεχίζεται και καταβάλλεται κάθε προσπάθεια «όπως οι καταφυγόντες εις Λευκωσίαν ατυχείς ξένοι έχωσιν παν ό,τι αναγκαιοί μέχρις ότου καταστώσιν ικανοί προς αυτάρκη ζωήν». Στη συνέχεια αναφέρει τη φιλανθρωπική δράση σε περιοχές της Λευκωσίας. Συγκεκριμένα, την περασμένη Κυριακή, οι κυρίες Δ. Σεβέρη, Ι. Μιχαηλίδου και Ι. Πασιαρδή, μέλη της Επιτροπείας προσφύγων, συνοδευόμενες από τον κ. Ι. Παπαπορφυρίου, επισκέφτηκαν τον Άγιο Δομέτιο και συγκέντρωσαν 9. 1.4. 1)2 λίρες. Στη Λακατάμεια πήγε άλλη ομάδα της Επιτροπείας αποτελούμενη από τις κυρίες Θ. Λιασίδου και Ευγενία Θεοδότου και τον Ιερολογ. κ. Διονυσίου Κυκκώτη, αλλά οι κάτοικοι υποσχέθηκαν ότι θα προέβαιναν μόνοι τους σε εράνους. Και πράγματι, τηρώντας την υπόσχεσή τους, συνέλεξαν το ποσό των 6.6.3 λιρών και το απέστειλαν στον ταμία της Επιτροπείας, την Α.Π. Ηγούμενο Κύκκου. Ο Στρόβολος, με τους συμπληρωματικούς εράνους πρόσφερε 48. 9.7.1)2 λίρες, ενώ υπάρχει επιθυμία να επαναληφθεί αργότερα ο Έρανος. Και ακολουθεί το σχόλιο της εφημερίδας. «Η ευγένεια τοιούτων πράξεων είναι τόσο καταφανής, ώστε παρέλκει κάθε δημοσιογραφικός έπαινος προς έξαρσιν αυτής. Εν τη ικανοποιήσει δε της συνειδήσεώς των οι φίλοι Στροβίλιοι ευρίσκουσι την Υψίστην αμοιβήν της γενναιότητος και λαμπρότητος των αισθημάτων τους».

14 Δεκεμβρίου 1922: ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ. ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΑΥΤΗΣ. Το περασμένο Σάββατο, με πρόσκληση του Αρχιεπισκόπου, συνήλθε στην Αρχιεπισκοπή η Επιτροπεία περιθάλψεως των προσφύγων και έλαβε τις ακόλουθες αποφάσεις: 1) Να γίνει έναρξη μηνιαίων συνδρομών για τους πρόσφυγες, αφού προηγουμένως γίνει λογοδοσία για τα μέχρι τώρα πεπραγμένα. 2) Να παρακληθούν να γίνουν μέλη της Επιτροπής οι κ. Ιωάν. Μιχαηλίδης, Γ. Πιερίδης, Κώστας Χριστοδούλου, Χ. Μαραθεύτης και Ι. Χ. Νικολαΐδης (Γιαγκούδι). 3) Να ορισθούν για κάθε ενορία πρόσωπα, τα οποία να φροντίζουν αποκλειστικά για την εξεύρεση εργασίας σε πρόσφυγες. 4) Να γίνει έκκληση στις κοινότητες των χωριών να αναλάβει κάθε οικογένεια τη φιλοξενία και συντήρηση προσφύγων. 5) Να παρακληθεί η Ιερά Μονή Κύκκου να δεχτεί προσωρινά ή να αναλάβει τη συντήρηση

[85] Στην ίδια στήλη δημοσιεύονται και τα τηλεγραφήματα του Αρχιεπισκόπου προς τον Υπουργό Αποικιών, τον Αρχιεπίσκοπο Κανταουρίας και τον Δήμαρχο του Λονδίνου, με τα οποία δίνει μια εικόνα της κατάστασης των προσφύγων και παρακαλεί να επιτραπεί η αποβίβασή τους και να δοθεί η απαιτούμενη βοήθεια από τις Αρχές (έγινε αναφορά και προηγουμένως, σ. 30).

κάποιου αριθμού προσφύγων. 6) Η Επιτροπεία να καταρτίσει σχέδιο Κανονισμών και να υποβληθεί στην ολομέλεια για συζήτηση και επιψήφιση.

21 Δεκεμβρίου 1922: Σε συνάντηση της Επιτροπής Εράνων στην Αρχιεπισκοπή το περασμένο Σάββατο, ο ταμίας, Ηγούμενος Κύκκου, κατάθεσε τον απολογισμό των εράνων. Το όλο ποσό για το οποίο ενεγράφη η Λευκωσία με τα εκκλησιαστικά σωματεία είναι 1517 λίρες. Από αυτές εισπράχθηκαν ως τώρα 1202 λίρες, 652 λίρες από τους πολίτες και 550 από τα εκκλησιαστικά σωματεία. Από το εισπραχθέν ποσό, 438 λίρες χρησιμοποιήθηκαν για τις ανάγκες των εδώ προσφύγων και 500 εστάλησαν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Την περασμένη Δευτέρα στην Αρχιεπισκοπή συνήλθε η Επιτροπεία επί των προσφύγων. Το πρώτο θέμα ήταν η ψήφιση των κανονισμών για τη φροντίδα των προσφύγων, η οποία τελικά αναβλήθηκε. Δεύτερο θέμα η εξέταση τριών αιτήσεων για χρηματική βοήθεια. Η μία της επιτροπείας Εκθετοτροφείου για τη συντήρηση 10 προσφυγόπουλων. Αποφασίστηκε η αίτηση να παραπεμφθεί στην υποεπιτροπή Χρυσαλινιώτισσας. Ως προς τη δεύτερη και τρίτη αίτηση αποφασίστηκε να χορηγηθούν 2.10. 0 λίρες για λοιμοκαθαρτικά έξοδα και 10 σελίνια σε έναν πρόσφυγα. Τρίτον, η Επιτροπεία να συνεχίσει να φροντίζει τους πρόσφυγες, όπως έκανε ως τώρα μέχρι να ψηφιστεί νέος κανονισμός. Τέταρτο, στους πρόσφυγες από την Αλλαγιά και γενικά στους πρόσφυγες να παρέχεται εργασία κατάλληλη, ενώ όποιος από αυτούς αρνείται να δουλέψει, να του αναστέλλεται το επίδομα[86] . Τέλος, εγκρίθηκε να δοθούν ενδύματα και είδη υπόδησης κατά την κρίση των Κυριών της Επιτροπείας.

ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ

ΕΚ ΛΑΡΝΑΚΟΣ. Προκειμένου να αποτελέσουν οι γιορτές των Χριστουγέννων μέρες χαράς και για τα ατυχή πλάσματα της κεμαλικής θηριωδίας η επί της περιθάλψεως των προσφύγων επιτροπή, εκτός των καθιερωμένων εράνων, διενήργησε και στις εκκλησίες, με την περιφορά ειδικού δίσκου. Επίσης, οργανώνεται χορευτική εσπερίδα την παραμονή των Φώτων.

ΕΚ ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ. Η Επιτροπεία της επαρχίας Κυρηνείας, υπό την προεδρία του Μητροπολίτη κ. Μακαρίου εξακολουθεί το έργο της προσφέροντας στους πρόσφυγες

[86] Αρχείο αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄, ΜΒ 359. Συμβόλαιο για εργασία, ανάμεσα στην Ευφροσύνη Ταρσή, Πρόεδρο της Επιτροπείας Προσφύγων και την πρόσφυγα Αλεξάνδρα Ιορδάνου Πιπερή. Η επιτροπή προσφέρει επίδομα διατροφής και στέγης στην Αλεξάνδρα με τον όρο να κατασκευάζει τάπητες και να διδάσκει σε άλλους την τέχνη αυτή. Στην αντίθετη περίπτωση θα αποκοπεί το επίδομα. Επίσης, παράρτημα, σ. 74-75. Η Αλεξάνδρα Πιπερή εργάστηκε στον αργαλειό της Μονής Κύκκου και κατασκεύασε τα χαλιά ναού της Παναγίας Φανερωμένης στη Λευκωσία, Ματθοπούλου, ό.π., σ. 96.

τρόφιμα και χρήματα, ανάλογα με τις ανάγκες κάθε οικογένειας. Οι πρόσφυγες της Κυρήνειας ανέρχονται στους 40. Αφού έμειναν 15μέρες στη Μητρόπολη, μετά εγκαταστάθηκαν σε διάφορες οικογένειες. Τέσσερα αγόρια γράφτηκαν στο Αρρεναγωγείο και μία κοπέλα στο Παρθεναγωγείο. Η Επιτροπεία Λαπήθου, αποτελούμενη από τον Δήμαρχο κ. Χαρίτωνος Αθανάση, τη δεσποινίδα Ρεβέκκα Τσαγγαρίδου και άλλους προκρίτους έστειλε για τους πρόσφυγες της Κυρήνειας τρόφιμα, ρούχα και 36 λίτρα λάδι.

28 Δεκεμβρίου 1922: ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ. ΕΞ ΙΔΑΛΙΟΥ. Στο Ιδάλιον φιλοξενούνται 82 πρόσφυγες, ενώ αναμένονται κι άλλες οικογένειες προσφύγων από την Αθήνα με καταγωγή το Ιδάλιον[87].

18 Ιανουαρίου 1923: Η Επαρχία Κυρηνείας συνεχίζει τους εράνους για τους πρόσφυγες της επαρχίας και της Μόρφου. Έτσι, η Άνω Ζώδια συνέλεξε σιτάρι, ψωμιά, ρούχα και άλλα, αξίας 2.1.2.0 λιρών, τα οποία διανεμήθηκαν στους πρόσφυγες της Μόρφου. Το ίδιο και στο Αργάκι, όπου μοιράστηκαν ρούχα, τρόφιμα, πατάτες, κουκιά και σιτάρι, αξίας 4.0.0. λιρών. Οι έρανοι στη Λάπηθο απέδωσαν 15 λίρες και στον Άγιο Αμβρόσιο 30 λίρες σε μετρητά και 5 λίρες σε είδη ρουχισμού.

1 Φεβρουαρίου 1923: Με το πλοίο «Προποντίς» από τον Πειραιά κατέπλευσαν 87 πρόσφυγες, οι οποίοι είχαν σχέση με την Κύπρο και γι' αυτό και τους επετράπη η αποβίβαση μετά από 7μερη κάθαρση στο Λοιμοκαθαρτήριο[88].
ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ. ΕΚ ΛΕΜΕΣΟΥ. Η Επιτροπεία Λεμεσού μονιμοποιεί τους πόρους της και ενισχύει τη δράση της σε χωριά και επαρχίες, μέσω επιστολών στους μουχτάρηδες, δασκάλους και εκκλησιαστικές επιτροπές για διεξαγωγή εράνων.

31 Μαρτίου 1923: Συνήλθε στην Αρχιεπισκοπή το απόγευμα της περασμένης Δευτέρας η επί των Προσφύγων Επιτροπεία υπό την Προεδρία του Αρχιεπισκόπου. Η ταμίας της ειδικής Επιτροπείας των Κυριών κ. Μ.Λ. Ταβερνάρη και η κ. Αναστασία Δ. Σεβέρη κατέθεσαν σημειώσεις περί των διαφόρων εσόδων και εξόδων μέχρι τώρα. Σύμφωνα με τον κατατεθέντα Απολογισμό, οι συνδρομές της πόλης και των περιχώρων υπέρ των προσφύγων ανέρχονται στις 415.4 6. Λίρες, από τις οποίες ξοδεύτηκαν 327.14. 21,2. Από την αποθήκη ενδυμάτων και άλλων ειδών διένειμε η

[87] Για τους πρόσφυγες με καταγωγή από το Ιδάλιο, αλλά και άλλες περιοχές της Κύπρου, Ματθοπούλου, ό.π., σ.88.
[88] Επιστολή Μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημου προς τον Αρχιεπίσκοπο, με ημερομηνία 6/2/1923, με την οποία τον ενημερώνει ότι με το πλοίο «Προποντίς» έφτασαν περ. 100 πρόσφυγες από την Αθήνα, Κυπριακής καταγωγής όλοι. 32 είναι από την επαρχία Λευκωσίας και όταν λήξει η παραμονή τους στο Λοιμοκαθαρτήριο θα αποσταλούν εκεί. Αρχείο αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄ ΜΒ370.

Κ. Σεβέρη πράγματα αξίας περ. 175 λιρών[89]. Κατόπιν, εξελέγη ελεγκτική επιτροπή από τις κυρίες Χαριτίνη Σακάδα, Ελπινίκη Τοφαρίδου και του κυρίου Θ. Ν. Τουφεξή. Κατά το τέλος της συνεδρίας εξετάστηκαν διάφορες αιτήσεις προσφύγων για βοήθεια[90].

***Πάφος* (Πάφος)**

8 Σεπτεμβρίου 1922: Στις Ανταποκρίσεις από τη Λάρνακα, η εφημερίδα αναφέρει την άφιξη 350 προσφύγων, οι οποίοι δίνουν πληροφορίες για την καταστροφή. Ανάμεσά τους βρίσκεται κι ένας αθλητής[91]. Οι 50 προέρχονται από τις καλύτερες οικογένειες, ωστόσο δεν μπόρεσαν να φέρουν μαζί τους παρά μόνο μία βαλίτσα.

29 Σεπτεμβρίου 1922: «Η Φιλόπτωχος δια τους πρόσφυγας». Αυτό τον τίτλο έχει είδηση που περιγράφει τη δράση των κυριών της Πάφου, και συγκεκριμένα της Φιλοπτώχου Αδελφότητας, οι οποίες διενεργούν εράνους στα σπίτια της πόλης, ζητώντας τη συνδρομή των κυριών που πρόθυμα βοήθησαν. Συγκεντρώθηκαν 25.0.0 λίρες και μαζί με άλλες 5 λίρες από το ταμείο της Αδελφότητας θα σταλούν στον Μητροπολίτη Κιτίου, για τους πολυπληθείς ατυχείς πρόσφυγες της Λάρνακας.

27 Οκτωβρίου 1922: ΝΕΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ. Άφιξη στη Λάρνακα 37 νέων προσφύγων από τη Σμύρνη, καταγόμενοι από την επαρχία Πάφου. Η Επιτροπεία για την περίθαλψη προσφύγων, αν και δεν ειδοποιήθηκε έγκαιρα, εξασφάλισε πρόχειρο κατάλυμα για τη νύχτα της περασμένης Δευτέρας και την επομένη φρόντισε να πάνε στα χωριά τους.

ΕΡΑΝΟΙ ΓΙΑ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ. Οι κυρίες Αντιγόνη Παυλίδου, Ευφημία Ταλιώτου, Υπατία Στ. Ρούβαλη, Αγνή Κακογιάννη πήγαν στην Πόλη Χρυσοχούς και στο Στρουμπί και διενήργησαν εράνους υπέρ των δυστυχών προσφύγων. Οι κάτοικοι με πολύ ενθουσιασμό πρόσφεραν για τους πρόσφυγες. Χαρακτηριστικά, ένας νέος από την Πόλη Χρυσοχούς, ο Γεδεών Γεδεού, αν και φτωχός, προσέφερε ένα ζευγάρι υποδήματα. Συνολικά, εισπράχθηκε το ποσό των 26 λιρών και είδη αξίας 4-6 λιρών.[92]

---

[89] Αρχείο αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄, ΜΒ 372[α]. Πίνακας της αποθήκης της Επιτροπείας με τα διανεμηθέντα και εναπομείναντα προϊόντα, κυρίως είδη ρουχισμού. Παράρτημα, σ. 77

[90] Αιτήσεις κυρίως για πληρωμή ενοικίου, παροχή επιδόματος και βοήθεια για εξεύρεση εργασίας. Αρχείο αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄, ΜΒ 363,366,367,373.

[91] Πρόκειται για τον αθλητή Καραμπάτη από τη Σμύρνη, ο οποίος υπηρέτησε στο Αφιόν Καραχισάρ, Ματθοπούλου, ό.π., σ. 88.

[92] Για τη βοήθεια της Πάφου στο θέμα των προσφύγων, Κιτρομιλίδου, ό.π., σ. 163, 172 και 178

Μαρτυρίες Μικρασιατών Προσφύγων από την Κύπρο

Στο κεφάλαιο αυτό παρατίθεται μέρος των αφηγήσεων- μαρτυριών προσφύγων από τη Μ. Ασία, οι οποίες έχουν καταγραφεί στα ημερολόγια του Συνδέσμου Μικρασιατών Κύπρου. Η επιλογή ήταν αρκετά δύσκολη, γιατί πραγματικά όλες οι μαρτυρίες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ωστόσο, κατέληξα σε αυτές που θεώρησα ότι θα βοηθήσουν στη στοιχειοθέτηση των συμπερασμάτων σχετικά με την οικονομικοκοινωνική κατάσταση των προσφύγων πριν τον ξεριζωμό, τον τόπο προέλευσης, τις δυσκολίες, την προσαρμογή και εξέλιξή τους. Γι' αυτό το λόγο συμπεριέλαβα στην παρουσίαση και κάποιες οικογένειες που ήρθαν στην Κύπρο πριν την καταστροφή, και συγκεκριμένα το 1921.

Οικογένεια Ευστάθιου Ζάμπογλου από τη Μερσίνα της Μικράς Ασίας

(της Ιωάννας Ζάμπογλου)

Η οικογένεια Ζάμπογλου ζούσε στη Μερσίνα, αποτελούμενη από τον πατέρα Ευστάθιο, τη μητέρα Δέσποινα και τα έξι τους παιδιά. Μία οικογένεια ευκατάστατη, θρησκευόμενη, κοινωνική. Είχαν εργοστάσιο ζαχαροπλαστικής συνεταιρικά με τον Αλέξανδρο Γαβριηλίδη και έναν Αρμένη. Η οικογένεια του πρώτου βρίσκεται σήμερα στη Λευκωσία. Η οικογένεια Ζάμπογλου ανήκαν στις περιπτώσεις αυτών που έφυγαν από τη Μ. Ασία πριν την καταστροφή και συγκεκριμένα το 1921[93]. Ένας Τούρκος, φίλος του πατέρα, τον προειδοποίησε ότι θα γίνουν μεγάλες φασαρίες και καλό είναι να φύγουν. Τον Ιανουάριο του 1922 εκδόθηκε η άδειά τους και στις 6 Φεβρουαρίου 1922 έφτασαν με καΐκι στη Λάρνακα. Από εκεί πήγαν στη Λευκωσία και από τη Λευκωσία στη Μόρφου, επειδή ήταν παραθαλάσσια πόλη. Στη Μόρφου έμειναν 15 μήνες και γεννήθηκε εκεί και το έβδομο παιδί της οικογένειας. Όμως, επειδή ήταν μικρή πόλη δεν υπήρχαν ευκαιρίες και αποφάσισαν να αναχωρήσουν για την Ελλάδα. Κάποιος γνωστός τους όμως τους απέτρεψε, λέγοντάς τους ότι εκεί θα είναι πιο δύσκολα τα πράγματα. Τελικά, η οικογένεια θα εγκατασταθεί στη Λεμεσό και με πολύ κόπο τα κατάφεραν. Ξεκίνησαν από το σπίτι να φτιάχνουν γλυκά, γλειφιτζούρια, ινδοκάρυδα και να τα πουλούν. Σιγά σιγά, έκαναν εργοστάσιο και επέκτειναν την επιχείρησή τους. Παρόλες τις δυσκολίες (πέθαναν από ασθένειες δύο

[93] Για παρουσία Μικρασιατών στην Κύπρο πριν την καταστροφή του 1922, υποσ. 60,σ. 19.

κόρες της οικογένειας και αργότερα και ο πατέρας) η οικογένεια πρόκοψε στην Κύπρο.[94]

Οικογένεια Τοπούζη Σαράφογλου από Σμύρνη, Αττάλεια, Αλλάγια

(της Ναδίνα Κακουλλή, εγγονής Παντελή Τοπούζη)

Ο Χριστόδουλος Νεοφύτου, μετανάστης στη Μ. Ασία από τη Μεσόγη της Πάφου, παντρεύεται στην Αττάλεια τη Ζαχαρώ Αυγερινού από τη Σμύρνη. Έζησαν στην Αττάλεια όπου ακολούθησε το επάγγελμα του υποδηματοποιού και πλούτισε. Οι δύο μεγάλοι του γιοι, Νεόφυτος και Περικλής ήρθαν στην Κύπρο πριν το 1914 για να αποφύγουν την επιστράτευση από τους Τούρκους[95]. Ο Νεόφυτος ακολούθησε στην Κύπρο το επάγγελμα του πατέρα του. Παντρεύτηκε την Ελισάβετ Γερμανού από το Μέσα Χωριό Πάφου και απέκτησαν 4 παιδιά. Η κόρη του Λουκία ήταν η μητέρα της Αντρούλλας Βασιλείου. Η αδελφή του Νεόφυτου Άρτεμις έφυγε με τον άνδρα της Παντελή Σαράφογλου Τοπούζη από την Αττάλεια το 1921, όταν άρχισαν οι διωγμοί των Χριστιανών της Αττάλειας από τους Τούρκους. Όσοι επέζησαν ήταν γιατί πλήρωσαν Τούρκους παράγοντες. Η οικογένεια του Παντελή ήταν Ιταλοί υπήκοοι. Τον Αύγουστο του 1921 ειδοποιήθηκαν από τον Ιταλό πρόξενο να εγκαταλείψουν μέσα σε μισή ώρα την πόλη. Έφυγαν για τη Ρόδο, όπου οι Τούρκοι έφεραν ένσταση για την εγκατάστασή τους. Από εκεί πήγαν στη Σύμη, όπου έμειναν τρία χρόνια, αλλά επειδή η Σύμη δεν προσφερόταν για εμπόριο, ήρθαν στην Κύπρο, όπου βρίσκονταν ήδη τα αδέλφια της Άρτεμης. Έκαναν εξαγωγές σταφυλιών, σταφίδας, χαρουπιών, φιστικιών και εισήγαγαν ξυλεία και αλεύρι (κυρίως με Αίγυπτο). Ο Παντελής απέκτησε δικό του καράβι και διετέλεσε και Αντιδήμαρχος Πάφου.[96]

Μικρά Ασία- Η μέχρι χθες πατρίδα μας

(Γεώργιου «Κόκου» Νικολαΐδη)

Οι γονείς του Γεώργιου Νικολαΐδη, πρόσφυγες από τη Μ. Ασία, γνωρίστηκαν και παντρεύτηκαν στην Κύπρο το 1929. Η μητέρα, Αθηνά Τουουσούσογλου, γεννήθηκε στην Αλλαγιά, με προπάππους από τη Χίο, που πήγαν στην Αλλαγιά ως δάσκαλοι. Είχαν εκτόπισμα, έχαιραν αναγνώρισης στην τοπική κοινωνία. Ο πατέρας Γιάννης Καφαγιώργης, αρτοποιός από τη Σελεύκεια, με καταγωγή ίσως από την Τυλληρία της

[94] Σύνδεσμος Μικρασιατών Κύπρου, *Ημερολόγιο 2014, Μαρτυρίες προσφύγων του 1922 για τη Μικρά Ασία από την Κύπρο,* Επιμ. Μόνα Σαββίδου Θεοδούλου, Αθήνα 2013, σ. 44-52.
[95] Για στρατολόγηση των Ελλήνων από τους Τούρκους, υποσ. 5 και 6, σ. 4.
[96] *Ημερολόγιο 2014*, ό.π., σ.84-90

Κύπρου. Η μητέρα του δεν μιλούσε ελληνικά, όμως αυτό δεν την εμπόδιζε να ζει και να σκέφτεται ελληνικά και χριστιανικά. Είχε ένα χειρόγραφο της Αγίας Γραφής στην παλιά Τουρκική γραφή με Ελληνικό ήχο για να μπορεί να παρακολουθεί την λειτουργία από τα χείλη του παπά. Γενικά η συνύπαρξη των δύο στοιχείων στη Μ. Ασία ήταν αρμονική. Η οικογένεια Τουουσούσογλου έφυγε από την Αλλαγιά νωρίς, το 1921, αφού είχαν ειδοποιηθεί έγκαιρα από φίλους Τούρκους πολιτικούς. Έρχονται με πλοιάριο στη Λάρνακα και από εκεί στη Λεμεσό, όπου δημιουργούν και προκόβουν με το επίθετο, «Γεωργιάδης». Οι Καφαγιώργηδες έφυγαν άρον άρον από τη Μ. Ασία. Ο πατέρας Γιάννης, αφού το έσκασε από την αιχμαλωσία [97] πηγαίνει στην Αλεξανδρέττα και από εκεί στη Λάρνακα. Εκεί, βάρκες με Μικρασιάτες πρόσφυγες που βρίσκονταν στο νησί, πλησίαζαν το πλοίο, φωνάζοντας ονόματα δικών τους με την ελπίδα ότι θα ήταν μέσα στη νέα άφιξη. Ο νονός του Βασίλαγας, βρισκόταν σε μία από αυτές τις βάρκες και πληρώνει τα υπέρογκα ποσά που ζητά η αγγλική κυβέρνηση για να μπορέσει να αποβιβαστεί στη Λάρνακα. Μετά από τρεις ώρες ταξίδι, φτάνει στη Λευκωσία, όπου ξεκινά τον αγώνα για επιβίωση. Οι γονείς του Γ. Νικολαΐδη πέθαναν με το παράπονο ότι τόσο η αγγλική αποικιακή κυβέρνηση, όσο και η Κυπριακή Δημοκρατία τους αρνήθηκε την καταγραφή τους ως Κύπριους πολίτες και τη χορήγηση Κυπριακής υπηκοότητας και Διαβατηρίου. Παρέμειναν ως το τέλος «Αλλοδαποί».[98]

Οικογένεια Γαβριήλ και Κατερίνας Γαβριηλίδου από το Ανεμούριο και τη Σελεύκεια (μαρτυρία Χριστίνας Γαβριηλίδου Προδρόμου)

Πολύ πλούσια οικογένεια, άρχοντες. Έφυγαν από το Ανεμούριο μετά την καταστροφή, αν έμεναν, σύμφωνα με διαταγή από την Άγκυρα θα έπρεπε να εκτουρκιστούν. Περίμεναν στην παραλία αλλά πλοίο δεν ερχόταν. Οι Τούρκοι πήραν από τη μητέρα της Χριστίνας Κατερίνα και την ίδια τα κοσμήματά τους. Ο παππούς της Χριστίνας ζήτησε από ένα αραβικό πλοίο φορτωμένο ξυλεία που περνούσε, να ρίξει τα ξύλα και να πληρώσει να τους πάρει όλους. Έτσι κι έγινε. [99] Έπρεπε λόγω της

[97] Αναφέρεται στα Τάγματα Εργασίας.

[98] Στο ίδιο, σ. 120-130. Για την οικογένεια Τουουσούσογλου, στο ίδιο, σ. 134. Το θέμα της υπηκοότητας θίγεται και στο *Ημερολόγιο 2015* του Συνδέσμου Μικρασιατών Κύπρου. «Η γιαγιά (Κατερίνα Γαβριήλ) πέθανε στις 8 Μαΐου 1958 σε ηλικία 67 χρονών με το πικρό παράπονο ότι δεν δόθηκε υπηκοότητα στους Μικρασιάτες μέχρι το θάνατό τους, όπως επιβεβαιώνει και η ταυτότητά της που αναγράφει «Nationality uncertain», σ. 182 και σ. 68 («ιθαγένεια ακαθόριστη»).

[99] Στην εφημερίδα *Νέον Έθνος*, 25 Νοεμβρίου 1922 γίνεται αναφορά σε πλοίο που μετέφερε ξυλεία και 112 πρόσφυγες από τα Κυλίνδρια όμως. Ίσως να πρόκειται για λάθος του συντάκτη ως προς τον τόπο

ανταλλαγής των πληθυσμών να πάνε στην Ελλάδα[100]. Το Ανεμούριο είναι πολύ κοντά στην Κυρήνεια, απέναντι. Τους έπιασε θαλασσοταραχή, όσοι πέθαναν τους πέταξαν στη θάλασσα. Τελικά, επειδή το καράβι έβαζε νερά, έφτασαν στην Κύπρο με άλλο πλοίο. Ο παππούς έστειλε τηλεγράφημα σ' ένα φίλο του, που έμενε στον Άγιο Κασσιανό, τον Χατζηαθανάση. Ο φίλος του ήρθε και εγγυήθηκε 5 οικογένειες να κατεβούν στην Κύπρο, ενώ οι άλλοι συνέχισαν για Ελλάδα. Έμειναν 14 μέρες σε καραντίνα. Στη συνέχεια, ξεκίνησαν για Λευκωσία. Περιγράφεται η δυσκολία επικοινωνίας με τους αμαξάρηδες που τους μετέφεραν, αφού οι πρόσφυγες μιλούσαν μόνο τούρκικα, τα ελληνικά τους δεν ήταν καλά. Έμειναν στον Άγιο Κασσιανό λίγο καιρό, αλλά ο παππούς ζήτησε και πήγαν στον Άγιο Λουκά, που μιλούσαν και τούρκικα. Η διευθύντρια του δημοτικού ζήτησε την κόρη της οικογένειας αναγιωτή (την γράφουσα), η μητέρα όμως δεν δέχτηκε και μάλιστα γι' αυτό μάλωσε με τον πεθερό της κατηγορώντας τον ότι έχει χρήματα και δεν βοηθά τα εγγόνια του[101]. Παρά τις δυσκολίες τα κατάφεραν, πρόκοψαν, μεγάλωσαν την οικογένειά τους. [102]

Για την οικογένεια Γαβριηλίδη δίνει πληροφορίες και η κόρη του γιου του Γαβριήλ και της Κατερίνας, Κυριάκου, η Καίτη Κυριάκου Σαβουλλή. Αναφέρεται στο πόσο πλούσια οικογένεια ήταν και στη δύναμη του παππού Γαβριήλ στην τοπική κοινωνία. Ο προπάππους Κυριάκος ασχολούνταν με το εμπόριο και ταξίδευε συχνά στην Κύπρο. Σε ένα από τα ταξίδια του στο νησί έφερε δασκάλα και την πλήρωνε για να μαθαίνει ελληνικά στα πέντε παιδιά του και στα άλλα παιδιά της περιοχής. Το 1917, λόγω ταραχών έστειλε τη δασκάλα πίσω στην Κύπρο.[103]

Ο Νίκος του Ξυδκιά. Η φυγή (του Γιώργου Χατζηγεωργίου)

Ο εξάχρονος Νίκος Φαρασόπουλος ή Κωνσταντινίδης ή Χατζηγεωργίου σώθηκε από τον αδελφό της μητέρας του Βασίλ Ουστά, που μη βρίσκοντας την αδελφή του περιμάζεψε το μικρό και μαζί με τα δικά του παιδιά μπήκαν σε ένα ψαροκάικο για να σωθούν από τη μανία των Τούρκων. Το ταξίδι δύσκολο, είχε θαλασσοταραχή και φώναζαν όλοι, ικετεύοντας τον Αϊ Νικόλα να τους σώσει. Φτάνοντας στην Κύπρο και

προέλευσης και να ταυτίζονται οι δύο πληροφορίες ή ήταν απλά σύνηθες φαινόμενο η μεταφορά προσφύγων και σε εμπορικά πλοία.

[100] Ιωάννης Γιαννουλόπουλος, «Η Διεθνής Συνδιάσκεψη και η Συνθήκη της Λωζάννης», *ΙΕΕ,* Τμ. 15ος, Αθήνα 1978, σ. 260-271. Klapsis, 2014, ό.π ,σ. 622

[101] Σε επιστολή της προς τις βρετανικές αρχές, ημερομηνίας 16/4/23, γραμμένη στα Τούρκικα, η Κατίνα Γαβριήλ κατηγορεί τον πεθερό της ότι τους άφησε στο δρόμο αυτήν και τα παιδιά της και ζητά να του επιβληθεί να αναλάβει τη συντήρησή τους. Κρατικό Αρχείο, SA1/ 1119/1922.

[102] Σύνδεσμος Μικρασιατών Κύπρου, *Ημερολόγιο 2014,* ό.π., σ.164-174.

[103] *Ημερολόγιο 2015*,ό.π., σ.62. Επίσης, στο ίδιο, σ. 8 και σ. 12

συγκεκριμένα στη Λάρνακα είχαν να αντιμετωπίσουν τη σκληρότητα των Άγγλων που επέτρεπαν την αποβίβαση μόνο σε Κύπριους υπήκοους. Μετά από προσπάθειες ντόπιων παραγόντων, της Εκκλησίας και του Ελληνικού Προξενείου, τους επιτράπηκε να αποβιβαστούν. Έμειναν κάποιες μέρες στο Λοιμοκαθαρτήριο και έπειτα χωρίστηκαν. Η οικογένεια του θείου του μικρού Νίκου είχε ήδη 4 παιδιά να φροντίσει και τον άφησε στη Μητρόπολη Κιτίου, όπου ο Μητροπολίτης Νικόδημος Μυλωνάς πρωτοστατούσε στις προσπάθειες για αποκατάσταση των προσφύγων[104]. Ο Νίκος εστάλη για υιοθεσία σε μία άτεκνη οικογένεια από τα Λεύκαρα, την οικογένεια Χατζηγιώρκη Κούσουρου και ονομάστηκε Νίκος Χατζηγεωργίου Ξυδκιάς[105]. Ο Χατζηγεώργιος Κούσουρος είχε την υποχρέωση να φροντίζει τον Νίκο στο σπίτι του, να του προσφέρει όλα τα απαιτούμενα για την ανατροφή του. Να φροντίσει να μάθει γράμματα, μία τέχνη, να τον παντρέψει και να τον προικίσει, δίνοντάς του όλη την κινητή και ακίνητη περιουσία του.[106] Τον πρώτο καιρό δυσκολεύτηκε να προσαρμοστεί, του έλειπαν οι δικοί του, δεν μιλούσε ελληνικά. Σιγά σιγά έκανε φίλους και έμαθε τη γλώσσα. Ασχολήθηκε με τη βυζαντινή μουσική και έμαθε βιολί, ενώ παράλληλα έμαθε την τέχνη του υποδηματοποιού «μακινίστρα». Από ένα τυχαίο γεγονός, το 1954 μαθαίνει ότι η χαμένη του αδελφή Μαριάνθη ζει στην Αθήνα και το ακόμα πιο συνταρακτικό ζει και η μητέρα του και μάλιστα στη Σελεύκεια. Όταν πήγε στη Λευκωσία να φτιάξει τα χαρτιά του, του είπαν ότι δεν χρειάζεται αγγλικό διαβατήριο, γιατί σύμφωνα με τη συνθήκη της Λωζάννης θεωρείται ανταλλάξιμος και του εξέδωσαν ελληνικό διαβατήριο. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Νίκος πήρε πιστοποιητικό εύκολης μετακίνησης στην Τουρκία από την τουρκοκυπριακή κοινότητα των Λευκάρων, στο οποίο αναφέρεται μεταξύ άλλων ότι ο Νίκος Χατζηγεωργίου είναι φίλος των Τουρκοκυπρίων και δεν ανήκει σε καμία πολιτική οργάνωση.[107] Η μητέρα του είχε παντρευτεί έναν Άραβα χριστιανό κόπτη και είχε αποκτήσει ακόμα ένα γιο. Φεύγοντας από τη Σελεύκεια τη μητέρα του δεν την

[104] Για τη δράση του Μητροπολίτη Κιτίου στο θέμα των προσφύγων γίνεται λόγος στο 3ο κεφ., σ. 19 κ.εξ.
[105] Για υιοθεσίες προσφυγόπουλων, ορφανών ή μη, Ματθοπούλου, ό.π., σ. 94 και Σαββίδου Θεοδούλου Μόνα, *Ο Καφές της Φιλαρέτης,* Μικρασιατικά, Αλεξανδρινά και Κυπριακά Διηγήματα, Λεμεσός 2010, σ. 21-22.
[106] Το συμφωνητικό έγγραφο υιοθεσίας του Νίκου Χατζηγεωργίου είναι δημοσιευμένο από τον Σύνδεσμο Μικρασιατών Κύπρου στο *Ημερολόγιο 2017,*σ. 230. Ανήκει στον γιο του Γεώργιο Χατζηγεωργίου.
[107] Στο ίδιο, σ.229

ξαναείδε ποτέ. Αμέσως μετά θα πάει στην Αθήνα για να συναντήσει και την αδελφή του.[108]

Αισθανόμαστε περήφανοι που έχουμε πατέρα Μικρασιάτη

(Χριστίνας Πέτρου Λόη)

Η οικογένεια του Πέτρου Γεωργίου Παπαπέτρου από τα Κυλίνδρια είχε μεγάλη οικονομική άνεση. Κάποιος Τούρκος ειδοποίησε την οικογένεια για το κακό που θα γινόταν και αυτός ενημέρωσε συγγενείς και φίλους. Οι Τούρκοι τον βασάνισαν και τον απείλησαν να τον σκοτώσουν γι' αυτό. Η οικογένεια έμεινε εγκλωβισμένη ως τον Νοέμβριο του 1922. Τότε, ένας Τούρκος φρουρός, φίλος τούς φυγάδευσε. Ο παππούς Γεώργιος Παπαδόπουλος είχε ήδη φύγει για να αποφύγει τα τάγματα εργασίας. Η οικογένεια φτάνει στο ακρωτήρι του Απόστολου Ανδρέα στην Κύπρο. Οι Άγγλοι ζητούν εγγυήσεις για να τους επιτρέψουν να αποβιβαστούν, την οποία πληρώνει ένας πλούσιος έμπορος, φίλος του παππού, αφού έκανε εμπόριο με την Κύπρο, ο Χατζηαθανάσης [109]. Στην αρχή δούλευαν στα καπνά, στον Απόστολο Ανδρέα. Αργότερα, πάνε στην παλιά Λευκωσία, στην ενορία του Αγίου Κασσιανού. Έκαναν διάφορες δουλειές για να επιβιώσουν. Η προγιαγιά πουλούσε υφαντά και χειροποίητα πλεκτά στην οδό Ερμού, κοντά στην Εκκλησία της Φανερωμένης. Οι γυναίκες δούλευαν επίσης σε βαφεία και υφαντουργεία. Μιλούσαν την τουρκική γλώσσα και τους κορόιδευαν. Δυσκολεύτηκαν, αλλά στο τέλος τα κατάφεραν, τα παιδιά μεγάλωσαν, κάνοντας τις δικές τους οικογένειες, δεν ξέχασαν όμως ποτέ τα ήθη και τα έθιμα του τόπου τους.[110]

Η Οικογένεια Σουκιούρογλου (Δημήτρη Σουκιούρογλου)

Η οικογένεια Σουκιούρογλου καταγόταν από το Ανδρονίκιον της Καππαδοκίας, δέκα χιλιόμετρα νότια της Καισάρειας και κοντά στο Ζινζίντερε, όπου βρισκόταν η Ιερατική Σχολή, στην οποία μάθαιναν την ελληνική γλώσσα, εφόσον οι άνθρωποι της περιοχής ήταν τουρκόφωνοι. Ο Ιορδάνης (παππούς του γράφοντος) θα μετακομίσει με την οικογένειά του στα Άδανα, τα οποία ήταν η Γη της Επαγγελίας. Ασχολήθηκε με το εμπόριο γεωργικών προϊόντων κάνοντας σημαντική περιουσία. Ήταν από τις οικογένειες που έφυγαν το 1921 και συγκεκριμένα στις 21 Νοεμβρίου και στις 23

[108] *Ημερολόγιο 2014,* ό.π., σ. 202-228
[109] Αναφορά στον Χατζηαθανάση γίνεται και στη μαρτυρία για την οικογένεια της Κατερίνας Γαβριηλίδου, σ.45
[110] *Ημερολόγιο 2015,*ό.π., σ. 122-130

Νοεμβρίου βρέθηκαν στην Κύπρο. Έμειναν στο Λοιμοκαθαρτήριο (νενομισμένη καραντίνα) και μετά εγκαταστάθηκαν στη Λάρνακα, όπου και δημιούργησαν την επιχείρησή τους, η οποία αργότερα θα επεκταθεί και στη Λευκωσία. Ο οικογενειακός τάφος –μνημείο βρίσκεται στο Κοιμητήριο της Λάρνακας.[111] Ο Ιωάννης Σουκιούρογλου, ο μεγάλος γιος του Ιορδάνη υπήρξε ιδρυτής του εμπορικού οίκου στη Λάρνακα και στη Λευκωσία «Ιορδάνης Σουκιούρογλου και Υιοί». Συνεργάστηκε με τον μητροπολίτη Νικόδημο Μυλωνά για την εγκατάσταση και περίθαλψη των προσφύγων, εκπρόσωπος των προσφύγων στην Κύπρο και τοπικός πρόεδρος της Παμπροσφυγικής Οργανώσεως Αμύνης Δικαιούχων Ανταλλάξιμων. Από αυτή τη θέση πέτυχε την οικονομική τους αποκατάσταση από την Ελλάδα.[112]

Η Οικογένεια του Αλέξανδρου Γαβριηλίδη από τη Μερσίνα (Βέτας Ευγενίδου Κυπριανού)

Η οικογένεια του Αλέξανδρου Γαβριηλίδη είχε εργοστάσιο ζαχαροπλαστικής, με συνέταιρο τον Ευστάθιο Ζάμπογλου. Τροφοδοτούσαν τη Μ. Ασία, έκαναν εξαγωγές στη Μέση Ανατολή, προμήθευαν σησαμέλαιο τον τουρκικό στρατό. Τον Δεκέμβριο του 1921 πήγαν στη Σμύρνη, τα πράγματα ήταν ανησυχητικά. Πίστευαν όμως ότι θα ξαναγύριζαν. Όταν αναγκάστηκαν να φύγουν από τη Μ. Ασία, επέλεξαν την Κύπρο επειδή βρισκόταν κοντά στη Μερσίνα κι έτσι θα πήγαιναν γρήγορα πίσω. Έφεραν μαζί τους ανατολίτικα χαλιά, χρυσαφικά, χρυσές λίρες και χρήματα. Στο πλοίο ταλαιπωρήθηκαν, τους έβαλαν σε καραντίνα, γιατί υποψιάζονταν οι τοπικές αρχές ότι μετέφεραν τον ιό της ευλογιάς[113]. Τον Φεβρουάριο του 1922 θα αποβιβαστούν στη Λάρνακα και από εκεί θα βρεθούν στη Λευκωσία, πρώτα στην περιοχή του Αϊ Γιάννη και μετά στη Φανερωμένη. Δημιούργησαν από την αρχή εργοστάσιο που έφτιαχναν καραμέλες κλπ. Το 1963, με τις διακοινοτικές ταραχές και τη δημιουργία της Πράσινης Γραμμής τα έχασαν για άλλη μία φορά όλα.[114]

[111] Στο ίδιο, σ.188-212

[112] *Ημερολόγιο 2016,*ό.π., σ. 14. Για την οικογένεια Σουκιούρογλου και στο Αριστείδου Χρίστος « Μικρασιάτες πρόσφυγες διαπρέψαντες στην κυπριακή οικονομία και κοινωνία», *Κύπρος- Μικρασία. Κοιτίδες πολιτισμού,* ό.π., σ.207-208

[113] Αναφέρεται και η περίπτωση της ψωρίασης ως λόγος περιορισμού στο Λοιμοκαθαρτήριο, Σαββίδου, ό.π., σ.25

[114] *Ημερολόγιο 2016,*ό.π., σ.152-160

Γιώργος Παναγιώτου από την Αλλάγια (συνέντευξη του Γ. Παναγιώτου)

Στην Αλλάγια μιλούσαν τουρκικά, πήγαιναν σχολείο και μάθαιναν τούρκικα με ελληνική γραφή[115]. Ακόμα και στις εκκλησίες έψελναν στα τούρκικα. Από την Αλλάγια έφυγαν το καλοκαίρι του 1922. Οι τουρκικές αρχές τοιχοκόλλησαν προειδοποίηση να φύγουν μέσα σε 10 μέρες για να σωθούν, ενώ έπρεπε να πληρώσουν 3 χρυσές λίρες ο καθένας εισιτήριο για το πλοίο. Στο πλοίο υπάρχουν υπόνοιες ότι, δεν τους φέρονταν καλά, δεν υπήρχε φαγητό και προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να τους κλέψουν. Έφτασαν στο Βαρώσι, όπου το ενδιαφέρον του κόσμου και της Εκκλησίας είναι αξιοσημείωτα. Πολλά παιδιά επίσης τα έπαιρναν σε σπίτια για να τα φροντίζουν. Τα προσφυγόπουλα πήγαν σχολείο, αλλά λόγω του ότι δεν ήξεραν ελληνικά τους έβαλαν σε μικρές τάξεις για την ηλικία τους. Δούλεψαν σκληρά και τακτοποιήθηκαν ως το 1974, όταν έγιναν για δεύτερη φορά πρόσφυγες.[116]

Οικογένεια Ιορδάνη και Μαρίας Τσαμκόσογλου με οκτώ παιδιά από τη Σελεύκεια (Ν.Π. Μαυρουδιά- μνήμες της μητέρας του Ανθούλας, το γένος Τσαμκόσογλου)

Κάποια μέλη της οικογένειας, κυρίως γυναικόπαιδα, ήρθαν στην Κύπρο από το 1920, επειδή η Μερσίνα ήταν λιμάνι με πολλά πολεμικά πλοία και ο πατέρας Ιορδάνης ανησυχούσε. Το 1921 ήρθε και ο ίδιος. Το 1922, εγγυήθηκε σε 60 συγγενείς για να αποβιβαστούν από τα καΐκια που τους μετέφεραν στην Κύπρο. Η μαρτυρία αυτή αναφέρει την υποχρεωτική καραντίνα και δίνει πληροφορίες για την αποκατάσταση των προσφύγων, με τη βοήθεια της Εκκλησίας και της Ελληνικής κοινότητας. Τον πρώτο καιρό κάποιοι έμεναν σε ξενοδοχεία, όπως το «Κλεοπάτρα», σε «νωτάδες», δωμάτια μικρά δηλ. γύρω από τις εκκλησίες, π.χ. Αγία Παρασκευή, φιλοξενούνταν σε σπίτια συγγενών ή ενοικίαζαν ανά δύο οικογένειες σπίτια. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επιστολή του Αλέξανδρου Τσαμκόσογλου, υιού του Ιορδάνη, προς τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο, με ημερομηνία 17/1/1923, με την οποία του ζητά βοήθεια για τους

[115] Μάλλον εννοεί την καραμανλίδικη γραφή, μία γραφή που χρησιμοποιούσαν οι Έλληνες Χριστιανοί της Ανατολικής κυρίως Μικράς Ασίας, μακριά από τα παράλια και ήταν γραφή της τουρκικής γλώσσας με ελληνικούς χαρακτήρες, Ιωάννης Ηλιάδης, «Η Ελληνική Μικρά Ασία μέσα από χαρακτικά, βιβλία και χάρτες πριν το 1922», *Ενενήντα χρόνια μνήμη Μικρασίας… Έγγραφα, κειμήλια και έργα τέχνης από τη Μικρά Ασία στην Κύπρο,* Λευκωσία 2012, σ.41 και 42-57 δείγματα καραμανλίδικης γραφής από χειρόγραφα θρησκευτικού περιεχομένου κυρίως.

[116] *Ημερολόγιο 2016,*ό.π, σ. 198-208

πρόσφυγες. Ο ίδιος στηρίζει ήδη 6 οικογένειες και αδυνατεί να βοηθήσει και άλλους. Ζητά τραπέζι και ένα σανιδωτό (κρεβάτι) για να μην κοιμούνται στο πάτωμα. [117]

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η στάση της Βρετανικής διοίκησης απέναντι στους πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία

«Το παρελθόν Σάββατον κατέπλευσεν εις Λάρνακα μικρόν Τουρκικόν ατμόπλοιον υπό γαλλικήν σημαίαν φέρον 506 πρόσφυγας εκ Μικράς Ασίας. Εκ τούτων 14 ήσαν Κύπριοι Βρετανοί υπήκοοι και εις τούτους μόνον αι Αρχαί επέτρεψαν ν' αποβιβασθώσι».[118]

Το πιο πάνω απόσπασμα του δημοσιεύματος της *Ελευθερίας* καθιστά σαφείς τις προθέσεις της Βρετανικής διοίκησης απέναντι στους πρόσφυγες της Μ. Ασίας. Προθέσεις τις οποίες δεν μπορεί κανείς να μην τους δώσει πολιτική χροιά. Την περίοδο αυτή που εξετάζουμε, οι σχέσεις της Κύπρου ως αποικία του Στέμματος με την αποικιοκρατική κυβέρνηση ήταν τεταμένες. Οι Έλληνες της Κύπρου αγωνίζονταν για την *Ένωση* απέναντι στην αδιάλλακτη πολιτική των Βρετανών, η άρνηση των οποίων θα οδηγήσει στην αποχή των Ελλήνων βουλευτών από το Νομοθετικό Συμβούλιο και την παραίτηση εννιά βουλευτών τον Δεκέμβριο του 1920. Ωστόσο, οι Βρετανοί καταφέρνουν να υπερπηδήσουν τις δυσκολίες που δημιουργούνται από την αντιπολίτευση της ηγεσίας των Ελλήνων Κυπρίων.[119] Η στάση τους επομένως προς τους πρόσφυγες θα μπορούσε να θεωρηθεί και ως επίδειξη δύναμης απέναντι στους Έλληνες.[120] Κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής εκστρατείας και καταστροφής ο Κυπριακός τύπος εκθείαζε τη στάση της Αγγλίας απέναντι στους Έλληνες(ίσως και για λόγους αυτοσυντήρησης ή επιβίωσης), αντιστικτικά μάλιστα με τις άλλες Δυνάμεις, Ιταλούς και κυρίως Γάλλους, που τους αποκαλούσε «αισχρούς και ταπεινούς Κουτοφράγκους»[121]. Το 1922 και 1923 ο Τύπος στην πλειοψηφία του δηλώνει ξεκάθαρα την αντίθεσή του απέναντι στην πολιτική της Κυβέρνησης στο θέμα των προσφύγων, άλλοτε με ήπιο τρόπο, με εκφράσεις όπως «ατυχώς δεν

[117] *Ημερολόγιο 2017,* ό.π., σ. 110-124. Για την επιστολή, Αρχείο αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κύριλλου Γ΄ ΜΒ 364
[118] *Ελευθερία,*18 Οκτωβρίου 1922.
[119]Γιώργος Γεωργής, *Η Αγγλοκρατία στην Κύπρο. Από τον αλυτρωτισμό στον αντιαποικιακό αγώνα*, Αθήνα 1999, σ. 95. Ρίχτερ Χάιντς, *Ιστορία της Κύπρου,* Τμ. 1ος (1878-1949), Αθήνα 2007, σ. 255-275.
[120] Αφροδίτη Αθανασοπούλου , «Μικρασιάτες πρόσφυγες στην Κύπρο», *Επιστημονική Επετηρίς της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών σπουδών,* Τμ. 12ος, Λευκωσία 2016, σ. 293-305.
[121] Σοφοκλέους, ό.π., σ.73.

επετράπη η αποβίβασις», άλλοτε γίνεται επικριτικός, χαρακτηρίζοντας την Κυβέρνηση απάνθρωπη και άλλοτε με ισχυρές δόσεις ειρωνείας «[…]η κυβέρνησις έχει μεγαλυτέραν κοιλίαν παρά καρδίαν…», υπονοώντας φυσικά το οικονομικό κέρδος από τα λοιμοκαθαρτικά και τα υψηλά ποσά των εγγυήσεων. Εγγυήσεις οι οποίες ανέρχονταν στο υπέρογκο για την εποχή ποσό των 650 λιρών για τα έξοδα Λοιμοκαθαρτηρίου και εγγύηση 40 λιρών το άτομο για ένα χρόνο. Τα ποσά αυτά αποτελούσαν προϋπόθεση για την αποβίβαση των προσφύγων. Μετά από έντονη κινητοποίηση των τοπικών ελληνικών αρχών, η Κυβέρνηση μείωσε τα ποσά σε 250 λίρες για τα λοιμοκαθαρτικά και σε 12000 ετησίως για προσωπικές εγγυήσεις. Δέχτηκε δηλαδή τους πρόσφυγες τους μη έλκοντες καταγωγή από την Κύπρο ή δεν ήσαν Βρετανοί με το αζημίωτο, «αφ' ου εξεπληρώθησαν μέχρι κεραίας οι όροι τους οποίους έθεσεν» και σίγουρα όχι από φιλανθρωπικά αισθήματα. Η στάση των Βρετανικών Αρχών απέναντι στους πρόσφυγες στην Κύπρο δεν έμεινε ασχολίαστη ακόμα και στην ίδια τη Μ. Βρετανία. Το θέμα έφτασε και στη Βουλή των Κοινοτήτων όπου ο Ormsby Gore,υφυπουργός αποικιών, θα δικαιολογηθεί λέγοντας ότι ο αρμοστής Stevenson συμφώνησε να δεχτεί ή έχει ήδη δεχτεί 10500 πρόσφυγες και φοβάται ότι οι πόροι και το υπάρχον προσωπικό του νησιού χρησιμοποιήθηκαν «όσο ήτο δυνατόν». Θα σταθώ σε δύο σημεία της απάντησης του Ormsby: Το ένα έχει να κάνει με την εξάντληση των πόρων. Σε ποιους πόρους αναφέρεται; Σίγουρα όχι σε πόρους της αποικιοκρατικής κυβέρνησης, η οποία όχι μόνο δεν ξόδεψε για τη συντήρηση των προσφύγων, αλλά αντιθέτως επωφελήθηκε από την παραμονή τους στο νησί. Το δεύτερο αφορά στον υπερβολικό αριθμό των 10500 προσφύγων που θα δεχτεί ή δέχτηκε η Κυβέρνηση στην Κύπρο, θέση που οι ίδιες οι Αρχές θα καταρρίψουν με τις επίσημες εκθέσεις τους για τον αριθμό των προσφύγων[122] και από την απάντηση του Αρχιγραμματέα της Κυβέρνησης Hart-Davis στην επιστολή του Αρχιεπισκόπου για βοήθεια των Χριστιανών της Μικράς Ασίας[123], όπου κάνει λόγο για 900 άτομα ελληνικής καταγωγής και πολύ μεγάλο αριθμό Αρμενίων «οίτινες άλλως δεν θα είχον τόπον εις τον οποίον θα εγίνοντο δεκτοί»[124]. Αναφέρεται δε και σε πρακτικές δυσκολίες αποδοχής μεγαλύτερου αριθμού προσφύγων. Οι δυσκολίες αυτές θα μπορούσαν ίσως να σχετιστούν με την ανεύρεση εργασίας και κατ' επέκταση την

[122] Για τους αριθμούς των προσφύγων θα γίνει αναφορά παρακάτω.

[123] Δεν είναι τυχαίο κατά τη γνώμη μου το γεγονός ότι τονίζει το θρήσκευμα- και οι Βρετανοί Χριστιανοί ήταν- και όχι την εθνικότητα.

[124] Και σε τηλεγραφήματα ανάμεσα στους Devonshire και Fenn 27 και 28/10/ 1922 αναφέρεται ότι η Κύπρος δεν μπορεί να δεχτεί άλλους πρόσφυγες, όχι περισσότερους από 400. Κρατικό Αρχείο Κύπρου, SA1/1051/1922.

ενσωμάτωση των ανθρώπων αυτών στο εργατικό δυναμικό του τόπου και μάλιστα σε μία περίοδο με οικονομικές δυσκολίες και φτώχεια. Εφόσον τα οικονομικά εμπόδια που έθετε η Κυβέρνηση ως τροχοπέδη στην αποβίβαση προσφύγων ξεπεράστηκαν με τη βοήθεια των ελληνικών παραγόντων του νησιού και του απλού κόσμου, τότε επικαλούνταν άλλες «δυσκολίες» για την αποδοχή τους. Όπως προβλήματα με έγγραφα και διαβατήρια που θα μπορούσαν να βεβαιώσουν την καταγωγή τους. «[…]έφτασαν εις Λάρνακα 74 έτεροι πρόσφυγες εξ Ατταλείας ως επιβάται πρώτης θέσης… επειδή όμως τα διαβατήριά τους δεν ήταν εν τάξει, η Κυβέρνησις ηρνήθη κατ' αρχάς να επιτρέψη την αποβίβασίν των»[125]. Όχι μόνο αισθήματα φιλανθρωπίας δεν μπορεί να επικαλεστεί κανείς σε τέτοια περίπτωση, αλλά ακόμα και η ίδια η λογική δεν μπορεί να δικαιολογήσει τέτοια συμπεριφορά. Όταν οι περισσότεροι από αυτούς τους ανθρώπους έφευγαν όπως ήταν για να σωθούν, σίγουρα το τελευταίο πράγμα που θα τους ένοιαζε ήταν αν είναι εντάξει τα χαρτιά τους.

Οι Αρχές θα δεχτούν να υπαναχωρήσουν στην πολιτική της μη αποδοχής Ελλήνων Οθωμανών υπηκόων μετά από διαβήματα της ελληνικής κυβέρνησης και έτσι θα δεχτούν την είσοδο στο νησί 2500 προσφύγων. [126] Επίσης, το καλοκαίρι του 1923, μετά και από θανάτους κάποιων ανθρώπων στα πλοία που περίμεναν στ' ανοιχτά το πολυπόθητο ναι των βρετανικών αρχών για αποβίβαση, θα επιτρέψουν την προσωρινή έστω παραμονή των προσφύγων στο Λοιμοκαθαρτήριο.

Την άτεγκτη στάση της η Βρετανική Κυβέρνηση την ακολουθεί και στους πρόσφυγες που ήδη εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο και μάλιστα χωρίς να εξαιρέσει Έλληνες ή Κύπριους. Ο Δημόφιλος Ενωτιάδης, κυπριακής καταγωγής δικηγόρος, εργάστηκε στη Σμύρνη 10 χρόνια. Μετά την καταστροφή άφησε πίσω του περιουσία 2500 λιρών και ζητά από τον Αρμοστή αποζημίωση. Η απάντηση αρνητική. Την ίδια τύχη έχει και ο πρόσφυγας Λοΐζος Πολυδώρου, που ζητά αποζημίωση για την κινητή και ακίνητη περιουσία του ίδιου και της γυναίκας του, που ήταν από τη Σμύρνη. Ο Ιωάννης Τζάντης από τη Σμύρνη, «πρόσφυξ και μονόχειρ» ζητά «εργασίαν επί ποδός», σε επιστολή του στις 17/30/1/1923 και του απαντούν να αποταθεί απευθείας σε κάποιον που θα μπορούσε να τον εργοδοτήσει. Ο Ανδρέας Θυμόπουλος επίσης ζητά αποζημίωση, παραθέτοντας και κατάλογο της κινητής του περιουσίας που άφησε στη Σμύρνη, όπως εργαλεία της δουλειάς του, τα έργα του, έπιπλα κ.λπ. Η απάντηση

[125] *Ελευθερία,* 21 Οκτωβρίου 1922.
[126] Δεν επιβεβαιώνεται ωστόσο από τα υπάρχοντα στοιχεία ο αριθμός αυτός.

που πήρε από τον Αρχιγραμματέα ήταν: «This Government is unable to assist you in the matter».[127]

Η αναλγητική συμπεριφορά της Βρετανικής διοίκησης απέναντι στους Έλληνες κυρίως πρόσφυγες μπορεί να ερμηνευτεί εύκολα. Ένας λόγος ήταν αυτός που οι ίδιες οι Αρχές επικαλούνταν, οι πρακτικές δηλαδή δυσκολίες προσαρμογής στην οικονομική ζωή του τόπου, βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα, πώς και πού θα απορροφούνταν τόσες χιλιάδες άνθρωποι. Ένας δεύτερος λόγος θα μπορούσε να είναι η πολιτική της ουδέτερης στάσης που κρατούσε η Αγγλία ήδη από την εποχή της μικρασιατικής εκστρατείας και καταστροφής, όπως είδαμε και στο πρώτο κεφάλαιο και η αλλαγή πλεύσης της Βρετανίας ιδίως μετά την παραίτηση του Πρωθυπουργού Λόυδ Τζωρτζ[128]. Ο τρίτος και ίσως ο σημαντικότερος λόγος σχετίζεται με τις σχέσεις «αίματος» που συνέδεαν τους Έλληνες της Κύπρου με τους «αδελφούς» Μικρασιάτες. Επιδεικνύοντας ανοχή ή δίνοντας ελευθερία στην ελληνική ηγεσία να χειριστεί όπως θέλει το ζήτημα των προσφύγων, θα αυξανόταν και θα ενισχυόταν δραματικά το ελληνικό στοιχείο της Κύπρου. Οι Βρετανοί φοβόντουσαν την αλλαγή της δημογραφικής εικόνας του νησιού. Αυτό εξηγεί και τα δύο μέτρα και δύο σταθμά ως προς τον χειρισμό των Αρμενίων και Ελλήνων προσφύγων. Για τους Αρμενίους ήταν αρκετή η παρουσία του Αρχιεπισκόπου τους και λίγων προκρίτων στο λιμάνι για να αποβιβαστούν. Για τους Έλληνες δεν αρκούσαν οι δραματικές εκκλήσεις του Αρχιεπισκόπου, των Μητροπολιτών και των Δημοτικών Αρχών, η άδεια δινόταν κατόπιν διαβουλεύσεων και χρονοβόρων διαδικασιών, που σε αρκετές περιπτώσεις, όπως είδαμε, απέβαιναν μοιραίες για τους δυστυχείς πρόσφυγες. Αρνούνταν επίσης να τους παραχωρήσουν υπηκοότητα και ως το τέλος της ζωής τους παρέμεναν Αλλοδαποί.[129]

Ο ρόλος της Ελληνικής ηγεσίας της Κύπρου στην περίθαλψη και εγκατάσταση των προσφύγων στην Κύπρο

Από την πρώτη στιγμή που άρχισαν να καταφθάνουν οι πρόσφυγες από τη Σμύρνη και στη συνέχεια και από άλλες περιοχές της Μ. Ασίας οι Ελληνικές αρχές

[127] Κρατικό Αρχείο Κύπρου, SA1/1119/1922

[128] Αναστασία Χάματσου, «Η πολιτική της Βρετανικής διοίκησης της Κύπρου απέναντι στους Μικρασιάτες πρόσφυγες . Η μαρτυρία του Ελληνικού Προξενείου στην Κύπρο», *Κύπρος- Μικρασία. Κοιτίδες πολιτισμού.* Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συμποσίου, σ. 152

[129] Ιωάννης Ηλιάδης ,« Έγγραφα», *90 χρόνια μνήμη Μικρασίας... Κειμήλια, έγγραφα και έργα τέχνης των προσφύγων από τη Μικρά Ασία στην Κύπρο,* σ.123,125,126, 130,131, όπου φωτογραφίες αδειών παραμονής και ταυτοτήτων αλλοδαπού, που παραχωρούσε η αγγλική κυβέρνηση στους Μικρασιάτες.

του τόπου έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για τη φροντίδα τους, που παρέμεινε αμείωτο καθ' όλη τη διάρκεια της προσέλευσής τους στο νησί. Πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιξε η Αρχιεπισκοπή και ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Γ΄ προσωπικά, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε άμεσα και ουσιαστικά για την κάλυψη των αναγκών των προσφύγων. Έντονη επίσης δράση επέδειξε και ο Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς, η πόλη του οποίου δεχόταν πρώτα όλο το κύμα των προσφύγων. Τηλεγραφήματα, διαβήματα προς όλους τους αρμόδιους φορείς, για να δείξουν αισθήματα ευσπλαχνίας προς τα δυστυχή πλάσματα της κεμαλικής οργής, συμπλήρωναν το έργο της φιλανθρωπίας τους. Η Εκκλησία γενικά αλλά και ειδικότερα κάποιοι ναοί βοήθησαν σημαντικά, όπως η Εκκλησία της Φανερωμένης και η Μονή Κύκκου [130]. Οργανώθηκαν αμέσως Επιτροπές σε όλες τις επαρχίες ή Επιτροπείες επί των Προσφύγων όπως ονομάστηκαν, οι οποίες ανέλαβαν δράση. Διεξαγωγή εράνων στην πόλη και στα χωριά, οργάνωση διαφόρων εκδηλώσεων μουσικοφιλολογικού περιεχομένου, θεατρικές παραστάσεις κ.λπ. Ο λαός της Κύπρου, από τον πιο φτωχό ως τον πιο πλούσιο, ακολουθώντας την προτροπή του Αρχιεπισκόπου πρόσφερε από το υστέρημα ή το περίσσευμά του. Από οργανωμένα σύνολα, σωματεία, οργανώσεις, έως άτομα πρόσφεραν τα μέγιστα στην προσπάθεια αντιμετώπισης των αναγκών των προσφύγων. Από τον φτωχό νέο της Πάφου που πρόσφερε τα υποδήματά του ως τον πλούσιο έμπορο ή μεγαλοαστό που κατέθετε 100 και 200 λίρες στην Επιτροπεία, συγκεντρώθηκαν σημαντικά χρηματικά ποσά, τρόφιμα, είδη ένδυσης και υπόδησης, ασπρόρουχα, σεντόνια, παπλώματα. Υπήρξε μέριμνα από την Αρχιεπισκοπή και τις τοπικές ενορίες με τη βοήθεια των Επιτροπειών για παροχή στέγης και καθημερινής σίτισης καθώς και ανεύρεσης εργασίας, ενώ αρκετοί αναλάμβαναν υπό την προστασία τους ή στη δούλεψή τους κάποιον ενήλικα ή υιοθετούσαν μικρά παιδιά. Και φυσικά καλύπτονταν από τις εισφορές αυτές τα υπερβολικά ποσά των εγγυήσεων και των λοιμοκαθαρτικών εξόδων. Για τα τελευταία, χαρακτηριστική είναι η παράκληση του Αρχίατρου του Λοιμοκαθαρτηρίου Ν. Ιατρίδη προς τον διοικητή Λάρνακας να μειώσει το ποσό για την παραμονή στο Λοιμοκαθαρτήριο των 510 προσφύγων από την Αλάγια και να μην πληρώνουν για τις τέσσερις μέρες που η Κυβέρνηση τους υποχρέωνε να μένουν στο πλοίο, λαμβάνοντας μάλιστα θετική απάντηση. Για τους πρόσφυγες από την Αλάγια, επίσης, πρόσφεραν

[130] Ειδικά για τη συνδρομή της Φανερωμένης, Δημήτρης Ταλιαδώρος, «Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες και η Εκκλησία της Φανερωμένης στη Λευκωσία», *Κύπρος – Μικρασία. Κοιτίδες πολιτισμού,* σ. 119-128.

μεγαλέμποροι της Λεμεσού, όπως ο Χατζηπαύλου, Μ. Φραγκούδης, Ι. Κίρζης, Στ. Λανίτης, Περ. Χειμωνίδης, Δρουσιώτης, Περιστιάνης, Μαρκουλίδης κ.ά, το ποσό των 4000 λιρών[131]. Τις Επιτροπείες τις αποτελούσαν παράγοντες οικονομικοί- πολιτικοί των πόλεων, ενώ σημαντική υπήρξε και η προσφορά των Κυριών ή Δεσποινίδων που συνήθως ήταν οι σύζυγοι ή οι κόρες τους. Αυτές κυρίως αναλάμβαναν το δύσκολο έργο των εράνων και των επισκέψεων στα χωριά, συνεπικουρούμενες από το δάσκαλο, τον ιερέα ή την εκκλησιαστική επιτροπή της περιοχής. Ενδεικτικά αναφέρω κάποια ονόματα, Αναστασία Σεβέρη, Ελένη Ζαννέτου (σύζυγος του Φίλιου Ζαννέτου), Εσθήρ Μαυρομούστακου, Θηρεσία Δημητρίου (ταμίας της Επιτροπείας Λάρνακας, κόρη του Δημάρχου), Πολυξένη Λυμπουρίδου, Ελένη Σακάδα κ.ά. Εκτός όμως από την μεγαλοαστική τάξη, αξιοσημείωτη υπήρξε και η προσφορά των λαϊκών τάξεων, οργανώσεων ή σωματείων, όπως των αχθοφόρων, του αγροτικού σωματείου ή των εργαζομένων στην Αγορά. Ο μηχανισμός επομένως που οργανώνεται άμεσα και από το τίποτα σχεδόν αποδείχτηκε ιδιαίτερα αποτελεσματικός, αφού κατάφερε να βοηθήσει και να στηρίξει τους πρόσφυγες για μεγάλα μάλιστα χρονικά διαστήματα. Από την άλλη, υπήρξε αυστηρός έλεγχος, απολογισμοί πεπραγμένων που δημοσιεύονταν, ενώ δεν άφηναν περιθώριο εκμετάλλευσης από άλλους για ίδιον όφελος. Η κυπριακή κοινωνία πράγματι «άνοιξε θερμάς τας αγκάλας της» απέναντι στα θύματα της κεμαλικής θηριωδίας , εξαντλώντας τα όρια της ευγένειας της ψυχής της και τον ζήλο της.[132]

Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες

Τόπος προέλευσης- κοινωνικές τάξεις- αριθμός προσφύγων

Οι πρόσφυγες έφταναν στην Κύπρο από διάφορες περιοχές της Μ. Ασίας. Ένας αριθμός προσφύγων ήρθε από τη Σμύρνη, από τις αρχές του Σεπτέμβρη(9/9/22) ως τα τέλη Οκτώβρη του 1922 και ήταν κυρίως Βρετανοί υπήκοοι κυπριακής καταγωγής, Έλληνες και Αρμένιοι από Σμύρνη, Αττάλεια και Αλλάγια, αλλά και Κύπριοι, εγκατεστημένοι στη Σμύρνη και σε άλλες περιοχές της Μ. Ασίας.[133] Σημαντικός αριθμός προσφύγων, όπως προκύπτει τόσο από τα δημοσιεύματα όσο και από τα Ημερολόγια Μικρασιατών Κύπρου, ήρθε από την Αλλαγιά ή Αλλάγια, πόλη

[131] Κρατικό Αρχείο Κύπρου, SA1/ 1166/1922
[132] *Αλήθεια,* 21 Οκτωβρίου 1922
[133] Κρατικό Αρχείο Κύπρου, SA1/ 1092/1922

στα νότια παράλια της Μ. Ασίας, κοντά στην Κυρήνεια, η οποία θεωρείται και γενέτειρα του Αγίου Μάμα[134]. Πρόσφυγες επίσης ήρθαν από την Σελεύκεια, τα Κυλίνδρια, την Κιλικία, την Μερσίνα, το Ανεμούριον ή Ανεμούρι και Αττάλεια.

Ως προς την κοινωνική τους θέση, οι περισσότεροι προέρχονταν από τη μεσαία και κατώτερη τάξη, ήταν άνθρωποι λαϊκοί. Αυτό προκύπτει κυρίως από τις μαρτυρίες προσφύγων στα ημερολόγια Μικρασιατών Κύπρου[135] και τα δημοσιεύματα στον Τύπο. Συγκεκριμένα, μόνο σε δύο γίνεται αναφορά σε επιβάτες πρώτης τάξης. Στην Σάλπιγγα, όπου αναφέρεται σε 74 πρόσφυγες από την Αττάλεια που έφτασαν στην Κύπρο ως επιβάτες πρώτης θέσης, όλοι εύποροι και μάλιστα κατόρθωσαν να φέρουν μαζί τους αρκετά χρήματα[136] και στο Νέον Έθνος, το οποίο μιλά για «επίλεκτα μέλη της σμυρναίικης κοινωνίας»[137]. Επίσης, σύμφωνα με αναφορά του Αρχιγραμματέα, στις 18 Σεπτεμβρίου 1922, με το πλοίο Antioch από τη Σμύρνη ήρθαν 182 πρόσφυγες, από τους οποίους παρέμειναν οι 173(οι 9 έφυγαν με ατμόπλοιο για Χίο). Από αυτούς, οι 69 ήταν Βρετανοί, οι 94 κυπριακής καταγωγής Βρετανοί υπήκοοι, 1 Έλληνας του οποίου οι γονείς διαμένουν στην Κύπρο, 2 Έλληνες που συνδέονται με Βρετανούς, 6 Ελληνοκύπριοι και 1 Αρμένιος. Οι 56 ήταν επιβάτες πρώτης θέσης, όλοι Βρετανοί, οι 30 χαρακτηρίζονται από τον Αρχιγραμματέα ως αυτοσυντήρητοι και διαμένουν σε ξενοδοχεία και 12 βρίσκονται στο Λοιμοκαθαρτήριο και είναι άποροι[138]. Περίπου 500 Έλληνες ήταν άποροι και 400 αυτοσυντήρητοι, ενώ και Κύπριοι που ήρθαν από τη Σμύρνη τον Σεπτέμβριο ήταν σε δεινή οικονομική κατάσταση[139].

Αρκετά προβληματική φαίνεται να είναι η διεξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων για τον ακριβή αριθμό των προσφύγων. Σύμφωνα με επίσημη έκθεση της Κυβέρνησης από τον Σεπτέμβριο ως τον Δεκέμβριο του 1922 έφτασαν στην Κύπρο 2400 πρόσφυγες, 200 Βρετανοί, 500 Αρμένιοι, 900 Έλληνες και 800 Κύπριοι[140]. Η Βρετανική Κυβέρνηση στην Κύπρο δήλωνε στις 7 Σεπτεμβρίου 1922 ότι αν πάρει οδηγίες από το γραφείο πολέμου, μπορεί να δεχτεί μέχρι και 2000 πρόσφυγες τρίτης τάξης, χωρίς να διευκρινίζεται όμως η καταγωγή αυτών των

[134] Αθανασοπούλου, ό.π., σ. 299
[135] Εξαιρούνται οι πρόσφυγες του 1921, πολλοί από τους οποίους ήταν πλούσιοι προύχοντες στον τόπο τους και φεύγοντας πήραν σημαντικό μέρος της κινητής τους περιουσίας.
[136] *Σάλπιγξ,*21 Οκτωβρίου 1922
[137] *Νέον Έθνος,*23 Σεπτεμβρίου 1922
[138] Κρατικό Αρχείο Κύπρου, SA1/ 1051/1922
[139] Κρατικό Αρχείο Κύπρου, SA1/ 1092/1922- Φακ.1
[140] Λυμπουρίδης, ό.π., σ. 47

ατόμων[141]. Σε κάποιες περιπτώσεις οι εφημερίδες δεν συμβαδίζουν με τους αριθμούς των Βρετανικών κρατικών αρχείων. Τα επίσημα αρχεία μιλούν για 182 πρόσφυγες που ήρθαν τον Σεπτέμβριο του 1922, εκ των οποίων 94 Κύπριοι και οι εφημερίδες για 200 περίπου, 70 ή 80 από αυτούς Κύπριοι[142]. Βάσει τελευταίων ερευνών ο αριθμός των προσφύγων ανέρχεται στους 3380 μεταξύ Σεπτεμβρίου 1922 και Νοεμβρίου 1923[143]. Στη δυσκολία ακριβούς προσδιορισμού αριθμού Μικρασιατών προσφύγων στην Κύπρο συμβάλει και το γεγονός ότι οι Αρχές του νησιού δεν κατέγραφαν από την αρχή τις αφίξεις προσφύγων παρά μόνο όσων έρχονταν από τη Σμύρνη[144] ή υπήρχαν και κάποιοι που έρχονταν κρυφά[145]. Παρόλες όμως τις αριθμητικές αποκλίσεις των υπαρχουσών πηγών, μπορούμε να καταλήξουμε σε έναν αριθμό γύρω στους 3000[146] .

Δυσκολίες - προσαρμογή

Μπορεί η κινητοποίηση των κατοίκων της Κύπρου για προσφορά βοήθειας στους Μικρασιάτες πρόσφυγες να ήταν άμεση, συγκινητική και αποτελεσματική, για τους ίδιους τους πρόσφυγες όμως το πρώτο διάστημα της παραμονής τους στο νησί και της προσαρμογής τους υπήρξε δύσκολο. Όπως περιγράφουν και τα δημοσιεύματα των εφημερίδων της περιόδου οι περισσότεροι (με εξαίρεση αυτούς που ταξίδεψαν ως την Κύπρο ως επιβάτες πρώτης θέσης και δεν πέρασαν ούτε από τη νενομισμένη καραντίνα) ήταν ρακένδυτοι, ανυπόδητοι, πεινασμένοι, σκιές του εαυτού τους από τα βάσανα και την αγωνία της διαφυγής. Από τα δεδομένα που υπάρχουν οι πρόσφυγες του 1923 βρίσκονταν σε χειρότερη μοίρα. Ήταν ταλαιπωρημένοι από τις κεμαλικές αρχές, παραπάνω ήταν γυναικόπαιδα, μωρά και ηλικιωμένοι, αφού τους άντρες από 18-45 τους είχαν πιάσει αιχμάλωτους οι Τούρκοι[147], άρρωστοι, εξαντλημένοι. Αρκετοί δεν τα κατάφεραν και πέθαναν πάνω στο πλοίο ή στο λοιμοκαθαρτήριο[148]. Ανάμεσά τους βρίσκονταν και αιχμάλωτοι που κατάφεραν να απελευθερωθούν[149]. Και αφού γλίτωσαν το θάνατο από τους Τούρκους, είχαν να αντιμετωπίσουν στην Κύπρο την

[141] Κρατικό Αρχείο Κύπρου, SA1: 1051/1922
[142] *Έθνος,* 23 Σεπτεμβρίου 1922 και *Κυπριακός Φύλαξ*, 21 Σεπτεμβρίου 1922
[143] Ματθοπούλου, ό.π., σ.85
[144] Στο ίδιο
[145] Αθανασοπούλου, ό.π., σ. 297
[146] Μου το ανέφερε η κα. Σαββίδου Θεοδούλου σε συζήτηση που είχα μαζί της τον Μάιο του 2017
[147] Της Συντάξεως, *ΙΕΕ,* ό.π., σ.237.
[148] Στο Ημερολόγιο 2014, ό.π., σ.132 αναφέρεται και το εξής για το Λοιμοκαθαρτήριο: «Ο γενάρχης της οικογένειας δεν άντεξε αυτή τα σκληρή δοκιμασία και πέθανε λίγες μέρες αργότερα».
[149] Ματθοπούλου, ό.π., σ. 89.

Κυβερνητική κωλυσιεργία και την άρνηση. Ήταν αναγκασμένοι «δίκην ζώων» να παραμένουν μέσα στα πλοία που τους μετέφεραν, ώσπου να αποφασιστεί η αποβίβασή τους ή όχι και αφού είχε προηγηθεί ένα ταξίδι που διαρκούσε περίπου 6 με 7 ημέρες χωρίς νερό και τροφή[150]. Κι αν έπεφταν σε θαλασσοταραχή έμεναν στη θάλασσα ακόμα και 14 ημέρες.

Στη συνέχεια άρχιζε ο αγώνας της επιβίωσης, διασκορπίζονταν σε διάφορες επαρχίες, σε δωμάτια που τους παραχωρούσε η Αρχιεπισκοπή και οι ενοριακοί ναοί, σε ξενοδοχεία ή στα σπίτια των Κυπρίων που τους έπαιρναν στην προστασία τους. Και εδώ προβάλλει ξεκάθαρα ο προβληματισμός των Βρετανών για τις πρακτικές δυσκολίες ενσωμάτωσης των προσφύγων στην οικονομικοκοινωνική ζωή του τόπου. Αρκετοί είναι αυτοί που δεν καταφέρνουν να βρουν δουλειά και εξαρτώνται από τη φιλανθρωπία των Επιτροπειών. Αυτό μπορεί να το συμπεράνει κανείς εύκολα μέσα από τις επιστολές προσφύγων προς τους αρμόδιους φορείς για βοήθεια. Η Χριστίνα Γεωργή (ή Γιωργή), από το Ανεμούριο, ναυαγός στα Λιβερά, ζητά απεγνωσμένα να συμπεριληφθούν με την κόρη και την εγγονή της στον κατάλογο των βοηθουμένων από την Επιτροπεία Λευκωσίας για να μην πεθάνουν από την πείνα και το κρύο.[151] Επίσης, συγκίνηση προκαλεί η επιστολή της Δώνας Νικολάου, η οποία ζητά ένα πάπλωμα για να σκεπάζονται και ένα ζευγάρι παπούτσια για τη μικρή της κόρη που είναι ξυπόλητη[152]. Οι εκκλήσεις ή παρακλήσεις των ανθρώπων αυτών προκαλούν εύλογα προβληματισμό για το κατά πόσο τελικά οι Επιτροπείες μπορούσαν μα καλύψουν τις ανάγκες όλων αυτών των προσφύγων, χωρίς βέβαια να παραβλέπουμε ή να υποτιμούμε το τεράστιο έτσι κι αλλιώς έργο που είχαν αναλάβει. Εξάλλου, δεν ήταν λίγες οι φορές που οι ίδιες οι Επιτροπείες και η Αρχιεπισκοπή φρόντιζαν να βρουν δουλειά στους πρόσφυγες, προσλαμβάνοντάς τους στην υπηρεσία τους, ή ενοικίαζαν χωράφια για να τα παραχωρήσουν σε πρόσφυγες προκειμένου να εργαστούν.[153] Οι άντρες δούλευαν συνήθως στα χωράφια, ως εργάτες ή τεχνίτες, ενώ οι γυναίκες ως υφάντρες, σε βαφεία, έπλεκαν δαντέλες και πλεκτά και τα πουλούσαν, έφτιαχναν γλυκά για να ζήσουν ή πρόσεχαν μωρά.[154]

---

[150] Μόνα Σαββίδου, *Αλέξανδρος Εμμανουήλ Κεχαγιόγλου,* Διηγήματα, Λευκωσία 1994, σ.21.
[151] Αρχείο αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄ ΜΒ367. Επίσης, παράρτημα, σ.76
[152] Αρχείο αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄ ΜΒ374. Επίσης, παράρτημα, σ.78

[153] Αρχείο αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄ ΜΒ368. Επίσης, Ταλιαδώρος 2015, ό.π., σ. 124
[154] *Ημερολόγιο2015,* σ.128· *Ημερολόγιο2017, σ. 50*· Μαρία Ιωαννίδου, «Η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922. Και αναμνήσεις από τους εν Κύπρω προσφυγικούς καταυλισμούς», *Ελευθερία,*28 Σεπτεμβρίου 1972

Μία άλλη δυσκολία των προσφύγων ήταν η γλώσσα. Οι περισσότεροι, κυρίως αυτοί που προέρχονταν από τα νοτιοανατολικά παράλια της Μικρά Ασίας και το εσωτερικό μιλούσαν την τουρκική, γεγονός που καθιστούσε δύσκολη την επικοινωνία τους με τον εντόπιο πληθυσμό. Γι' αυτό και βλέπουμε περιπτώσεις όπου προτιμούν να εγκατασταθούν σε περιοχές που κατοικούν και τουρκοκύπριοι για να μπορούν να μιλούν μαζί τους τούρκικα. Το ίδιο το Τουρκικό κράτος τούς επέβαλε να μιλούν τούρκικα. Οι ίδιοι είχαν να διαλέξουν ανάμεσα στη θρησκεία και τη γλώσσα, επέλεγαν την πρώτη.[155] Το θέμα της γλώσσας ήταν η αφορμή κάποιες φορές να τους κοροϊδεύουν στην Κύπρο[156]. Δεν λείπει και το παράπονο από μέρους ορισμένων προσφύγων για την αντιμετώπισή τους από την κυπριακή κοινωνία, η οποία τους έβλεπε με κάποια υπεροψία ή καχυποψία[157], ή δεν άφηναν οι Κύπριοι τα παιδιά τους να πλησιάζουν σε γειτονιές προσφύγων[158]. Σημαντικό στοιχείο, επίσης, είναι ότι είχαν στενούς δεσμούς οι πρόσφυγες μεταξύ τους, υποστήριζε ο ένας τον άλλο, διατηρούσαν τα ήθη και τα έθιμά τους και τα μεταλαμπάδευαν και στα παιδιά τους[159]. Τα πρώτα δε χρόνια τουλάχιστον παντρεύονταν με άλλους πρόσφυγες ή προσφυγοπούλες, όχι με Κύπριους. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Αναστάση Τοσούνογλου, ο οποίος ήταν ο πρώτος πρόσφυγας που παντρεύτηκε Κύπρια το 1933[160].

Ένα άλλο ενδιαφέρον σημείο, δηλωτικό της προσπάθειας αυτών των ανθρώπων να ενσωματωθούν και να γίνουν αποδεκτοί από την κυπριακή κοινωνία είναι η αλλαγή του επιθέτου τους, ειδικά όταν αυτό μαρτυρούσε την καταγωγή τους. Έτσι, ο Τουουσούσογλου γίνεται Γεωργιάδης[161](ίσως από το όνομα του γεννήτορα της οικογένειας), ο Κεχαγιόγλου έγινε Σαββίδης[162], ο Σασλόγλου Παναγιώτου. Του τελευταίου του άλλαξε το επίθετο ο δάσκαλος, δίνοντάς του το πατρώνυμο, γιατί το Σασλόγλου είναι τούρκικο. Ο γιος του Βασίλειου Σασλόγλου – Παναγιώτου μεταφράζοντας το επίθετο της οικογένειας στα ελληνικά έγινε Μαλλίδης.[163] Από την άλλη, παρατηρείται και η περίπτωση να δίνονται επίθετα στους πρόσφυγες που

[155] *Ημερολόγιο2015,* σ. 225
[156] Στο ίδιο, σ. 130
[157] Ημερολόγιο2017, σ. 50
[158] Στο ίδιο, σ. 219
[159] *Ημερολόγιο2015*, σ. 130
[160] *Ημερολόγιο2016*, σ. 231
[161] *Ημερολόγιο2014*, σ. 124
[162] Αριστείδου, ό.π., σ. 192
[163] *Ημερολόγιο 2017*, σ. 148

δηλώνουν τον τόπο καταγωγή τους, όπως Αλλαγιώτης(Κώστας Χ" Χριστοφόρου Αλλαγιώτης), Αταλιώτης[164] ή Πρόσφυγας[165].

Γενικά, η κυπριακή κοινωνία αγκάλιασε τους «τουρκόφωνους ομοεθνείς» (η θρησκεία και ο πολιτισμός τα κοινά σημεία) και αυτοί τους το ανταπέδωσαν ποικιλοτρόπως. Σε επιστολή τους εκπρόσωποι των προσφύγων που παραμένουν στο λοιμοκαθαρτήριο εκφράζουν την ευγνωμοσύνη τους προς όλους εκείνους που τους βοήθησαν και τους βοηθούν, τις Αρχές, την Εκκλησιαστική και Πολιτική ηγεσία του τόπου, τις ιατρικές υπηρεσίες, τον απλό κόσμο[166]. Πολλοί πρόσφυγες επίσης διατήρησαν επαφές με όσους τους είχαν βοηθήσει όταν ήρθαν στο νησί, αντάλλασαν επισκέψεις, αφού οι Κύπριοι εκτιμούσαν την ευχάριστη παρέα και τις γνώσεις τους.[167] Σημαντική και συγκινητική συνάμα είναι η μαρτυρία της Μαρίας Ιωαννίδου σε δημοσίευμα της Ελευθερίας το 1972, όπου καταγράφει τις αναμνήσεις της ως παιδί από τους καταυλισμούς των προσφύγων και τη φροντίδα που τους παρείχε η οικογένειά της. Μεταφέρω ένα μικρό απόσπασμα:

> *Ενθυμούμαι μίαν ημέραν τον μεγάλον μου αδελφόν να λέγη του πατέρα μου ότι εκείνη η πρόσφυξ με τα τέσσερα παιδιά ήταν άρρωστη βαρειά και ότι έπρεπε να* φθάση ιατρός. *Κατόπιν προσκλήσεως κατέφθασεν ο ιατρός, με παρακεντήσεις και σε διάστημαν αρκετών ημερών εθεράπευσε την μητέρα των ορφανών(ο πατέρας των σκοτώθηκε από τους Τούρκους) για να σταθή αρχηγός των παιδιών της. Πέρασαν ολίγες εβδομάδες και η μητέρα μου με έστειλε να μοιράσω χρήματα στους εγκατασταθέντες εις τα δωμάτια του ιερού ναού Χρυσαλινιωτίσσης πρόσφυγας. Ήτο βαρειά άρρωστος από ιλαράν ο μικρότερός μου αδελφός. Σε λίγες μέρες ήρχοντο σπίτι μας να κλάψουν μαζί μας για τον θάνατό του.*[168]

[164] Αριστείδου, ό.π., σ. 192
[165] Μου το ανέφερε η κα. Σαββίδου- Θεοδούλου σε συζήτησή μας τον Μάιο του 2017
[166] *Ελευθερία,*28 Ιουλίου 1923
[167] *Ημερολόγιο 2014*, σ. 144
[168] Ιωαννίδου , ό.π.

Επίλογος

Η παρουσία των Μικρασιατών προσφύγων στην Κύπρο ήταν μία πρόκληση για τον Ελληνισμό του νησιού και μάλιστα σε μία δύσκολη γι' αυτόν περίοδο, πολιτική και οικονομική. Από την ελπίδα του αλύτρωτου Έλληνα Κύπριου, που είδε στην παρουσία του Ελληνικού στρατού στη Σμύρνη τους δικούς του ευσεβείς πόθους να οδεύουν προς την υλοποίησή τους, περάσαμε στην απελπισία, το θρήνο, την οργή για το χαμό της Ιωνίας. Όλα αυτά στη συνέχεια έδωσαν τη θέση τους στο πείσμα και στην πίστη ότι οι Πρόσφυγες της Μ. Ασίας δεν πρέπει να χαθούν. Έτσι, ρίχτηκαν στον αγώνα για στήριξη αυτών των ανθρώπων που με το πέρασμα του χρόνου ενσωματώθηκαν πλήρως στην κυπριακή κοινωνία και με την εργατικότητα και την εντιμότητά τους προόδευσαν, προσφέροντας πίσω, ως αντίδωρο, όσα η νέα τους πατρίδα τους χάρισε.

ПАРАРТНМА

ΑΠΟΦΑΣΙΣ
ΤΗΣ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Ἀθῆναι, 4 Ἰανουαρίου.

Προξενεῖον Ἑλλάδος

Εἰς Λάρνακα.

Κατόπιν διαβημάτων τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἡ Πρεσβεία τῆς Μεγάλης Βρεττανίας ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῆς Περιθάλψεως κ. Δοξιάδην, ὅτι ἡ Βρεττανικὴ Κυβέρνησις συγκατατίθεται νὰ δεχθῇ ἐν Κύπρῳ καὶ συντηρήσῃ δι' ἐξόδων αὐτῆς 2,500 πρόσφυγας Ἕλληνας, Ὀθωμανοὺς ὑπηκόους. Ὁ κ. Δοξιάδης εἰδοποίησε τὸν ἀντιπρόσωπον Κύπρου κ. Χατζηλοΐζου.

Γραφεῖον Τύπου.

Νέον Ἔθνος, 6 Ιανουαρίου, 1923

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ
ΕΞ ΑΛΛΑΓΙΑΣ

ΕΠΙ ΤΕΛΟΥΣ ΑΠΕΒΙΒΑΣΘΗΣΑΝ

Οἱ ἐξ Ἀλλαγιᾶς 402 πρόσφυγες, περὶ τῶν ὁποίων εἴχομεν γράψει εἰς τὴν «Ἐλευθερίαν» τῆς παρελθούσης Τετάρτης, ἀπεβιβάσθησαν τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον Δεκελείας. Ἡ Κυβέρνησις εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν ἀποβίβασίν των ἀφ' οὗ ἐξεπληρώθησαν μέχρι κεραίας οἱ ὅροι τοὺς ὁποίους ἔθεσεν εἰς τοὺς διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπισκεφθέντας τὴν Α. Ἐξοχότητα καὶ τοὺς ὁποίους ἐδημοσιεύσαμεν ἤδη.

Τὴν εἰς Δεκέλειαν ἀποβίβασιν τῶν προσφύγων ἐπέβλεψε προσωπικῶς ὁ Α. Πανιερότης ὁ Μητροπολ. Κιτίου μετὰ μελῶν τῆς ἐν Λάρνακι ἐπιτροπείας τῶν προσφύγων.

Τὰ δυστυχῆ ταῦτα πλάσματα παρ' ὀλίγον νὰ καταδικασθῶσιν εἰς τὸ νὰ ἐπιστρέψωσι καὶ πάλιν εἰς τὴν χώραν ἐκ τῆς ὁποίας ἔφυγον διὰ νὰ σωθοῦν. Διότι τὸ μὲν ἀτμόπλοιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπεβιβάσθησαν ἐπρόκειτο νὰ ἀναχωρήσῃ, ἡ δὲ Κυβέρνησις ἐνέμενεν εἰς τὴν ἀπόφασίν της νὰ καταβληθοῦν ἐγγυήσεις 12,000 λιρῶν πρὶν ἢ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀποβίβασίν των. Εὐτυχῶς τὸ μὲν ἀτμόπλοιον ἀπ' οὗ ἐπιβιβάσθη διὰ τὴν [illegible] ἀνέμενεν, αἱ δὲ πυρετώδεις ἐνέργειαι εἰς τὰς πόλεις Λάρνακος, Λεμεσοῦ καὶ Λευκωσίας κατέστησαν δυνατὴν τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ποσοῦ τῶν ἐγγυήσεων καὶ τὴν ἐκτέλεσιν ὅλων τῶν τύπων διὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν ἐγγυητηρίων μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς παρελθούσης Τετάρτης.

ΝΕΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Διὰ τοῦ Λόϋδ Τριεστίνο τῆς παρελθούσης Τετάρτης ἔφθασαν εἰς Λάρνακα 74 ἕτεροι πρόσφυγες ἐξ Ἀτταλείας ὡς ἐπιβάται πρώτης θέσεως. Οἱ πρόσφυγες οὗτοι εἶναι εὔποροι, κατώρθωσαν δὲ νὰ φέρωσι μαζί των ἀρκετὸν χρηματικὸν ποσόν. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ διαβατήριά των δὲν ἦσαν ἐν τάξει, ἡ Κυβέρνησις ἠρνήθη κατ' ἀρχὰς νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀποβίβασίν των.

Ὡς ἐκ τούτου τὴν πρωΐαν τῆς Πέμπτης ἀνῆλθεν εἰς Λευκωσίαν ὁ Π. Μητροπολίτης Κιτίου μετὰ τοῦ κ. Δ. Ν. Δημητρίου καὶ Π. Χατζηλοΐζῆ καὶ μετὰ τοῦ δημάρχου τῆς πρωτευούσης ἐπεσκέφθησαν τὴν Α. Ἐξοχότητα τὸν Ἀρμοστεύοντα καὶ ἐπέτυχον ὅπως ἐπιτραπῇ ἡ ἀποβίβασις των.

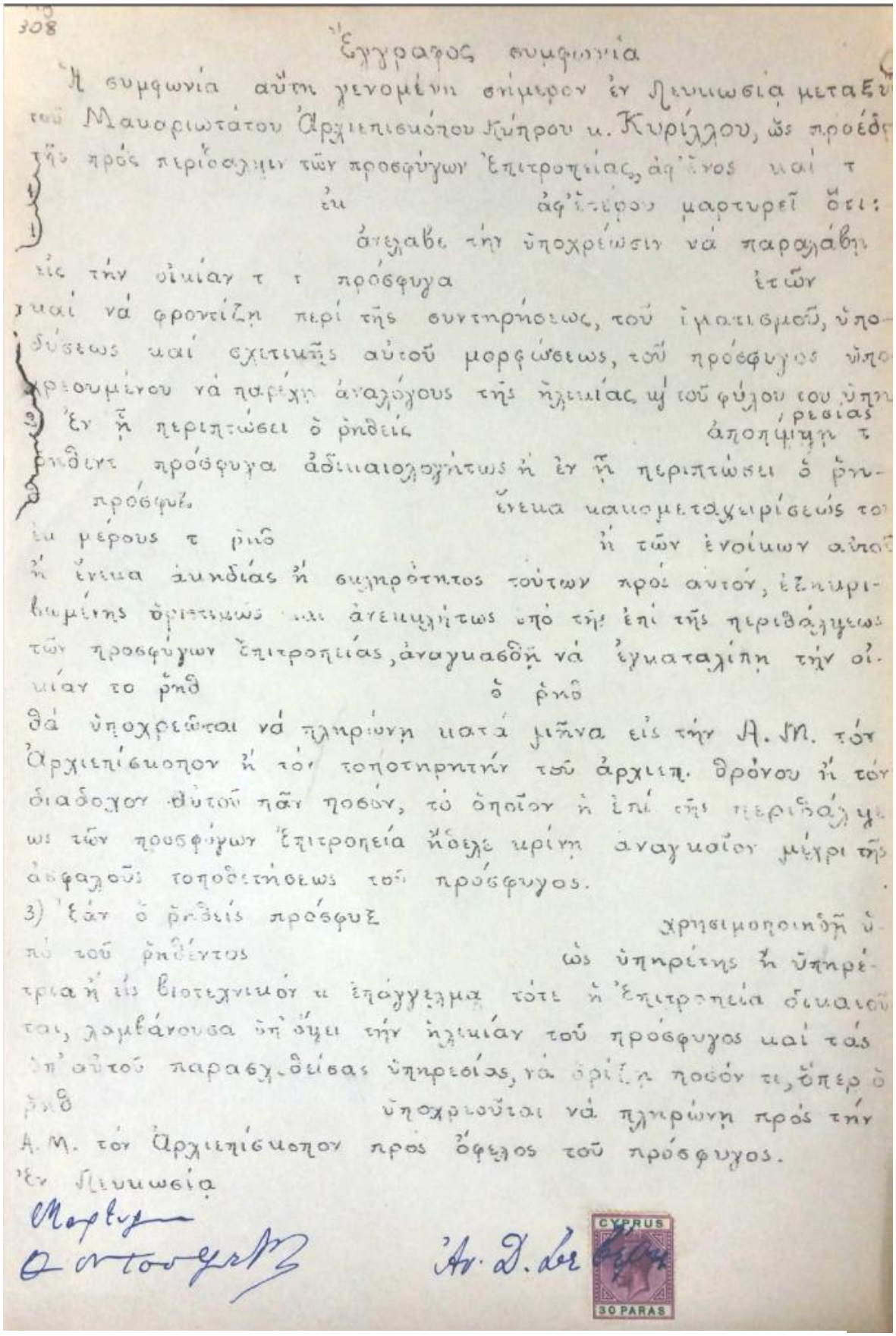
Κυπριακός Φύλαξ, 21 Οκτωβρίου, 1922

ΕΡΑΝΟΙ ΕΙΣ ΕΠΑΡΧ. ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

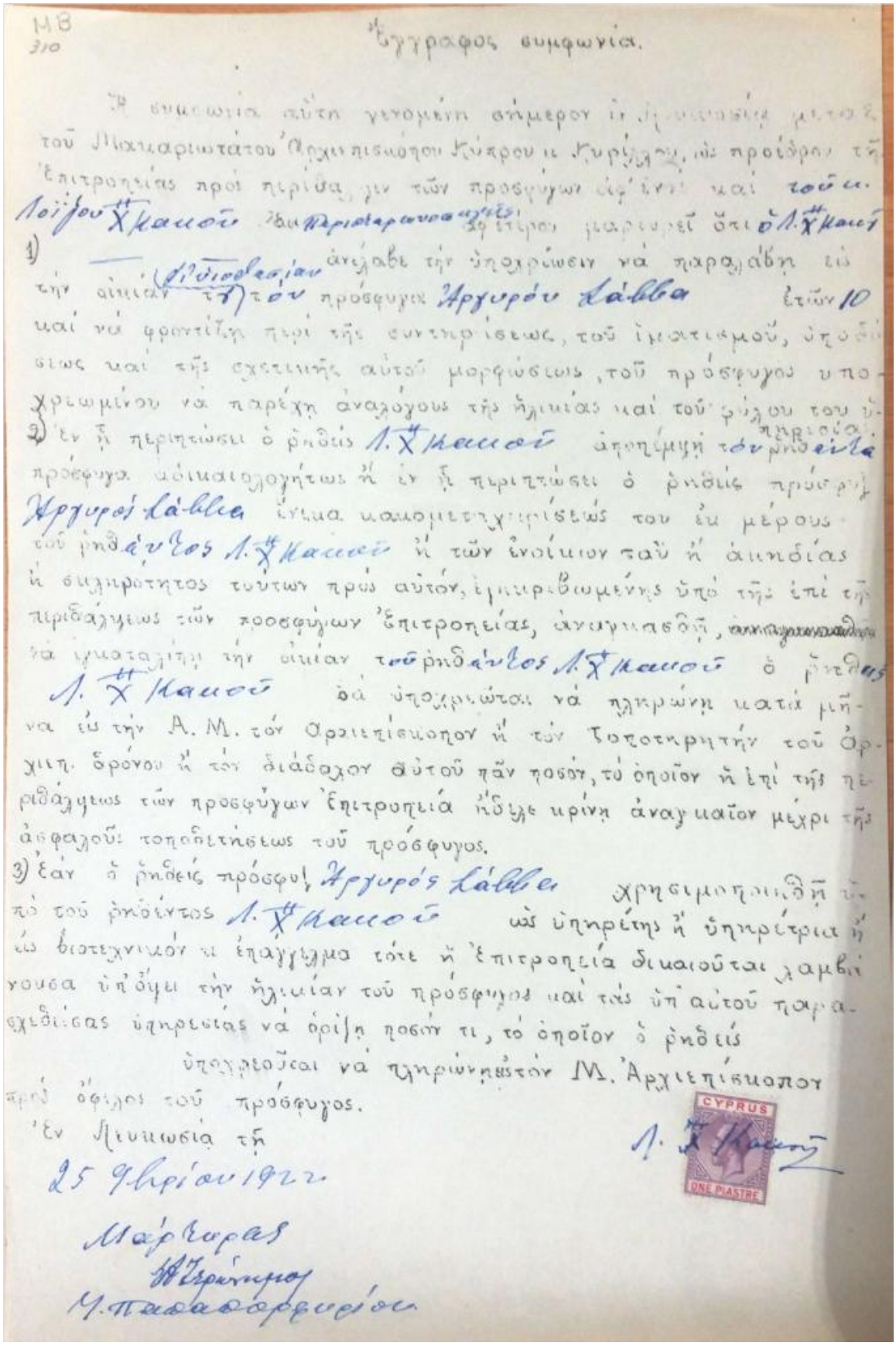
Συνεχισθέντων τῶν ὑπὲρ τῶν προσφύγων ἐρανων ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Κυρηνείας συνελέγησαν τὰ κατωτέρω ποσὰ εἰς χρῆμα καὶ εἴδη, σταλέντα πάντα εἰς τὴν Ι. Μητρόπολιν Κυρηνείας καὶ διατεθέντα ὑπ' αὐτῆς διὰ τὸν φιλάνθρωπον προορισμόν των:

Προδρόμου Μαραθάσης	μετρητὰ	£ 5. 6.4½
Ἁγ. Δημητρίου Μαραθάσης	μετρητὰ	» 1. 3.7½
Ἄνω Ζώδιας	»	» 2. 0.6
σῖτος, ψωμιά, ρουχικὰ καὶ ἄλλα διανεμηθέντα εἰς τοὺς ἐν Μόρφου πρόσφυγας		» 2.12.0
Ἀστρομερίτου	μετρητὰ	» 3.12.0
Περιστερώνας α' δόσις		» 1.18.0
Ἀργακιοῦ. σῖτος, κουκκιά, πατάτες καὶ ἄλλα τρόφιμα, ρουχικὰ διανεμηθέντα εἰς τοὺς ἐν Μόρφου πρόσφυγας ἀξίας		» 4. 0.0
Λαπήθου. Τῇ ἐνεργείᾳ τῆς Δίδος Ρεβέκκας Τσαγγαρίδου καὶ ἄλλων Κυριῶν, τρόφιμα καὶ ρουχικὰ διανεμηθέντα εἰς τοὺς ἐν Κυρηνείᾳ πρόσφυγας		» 15. 0.0
Ἁγ. Ἀμβροσίου Κυρηνείας. Τῇ πρωτοβουλίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Ὁσιωτ. Διακόνου Ἀνδρέου καὶ τῶν κ.κ. Σεργίου Χ'' Πρωτοπαπᾶ καὶ Γαβριὴλ Σ. Οἰκονομίδου	μετρητὰ	» 30. 0.2½
ρουχικὰ ἀξίας περίπου		» 5. 0.0

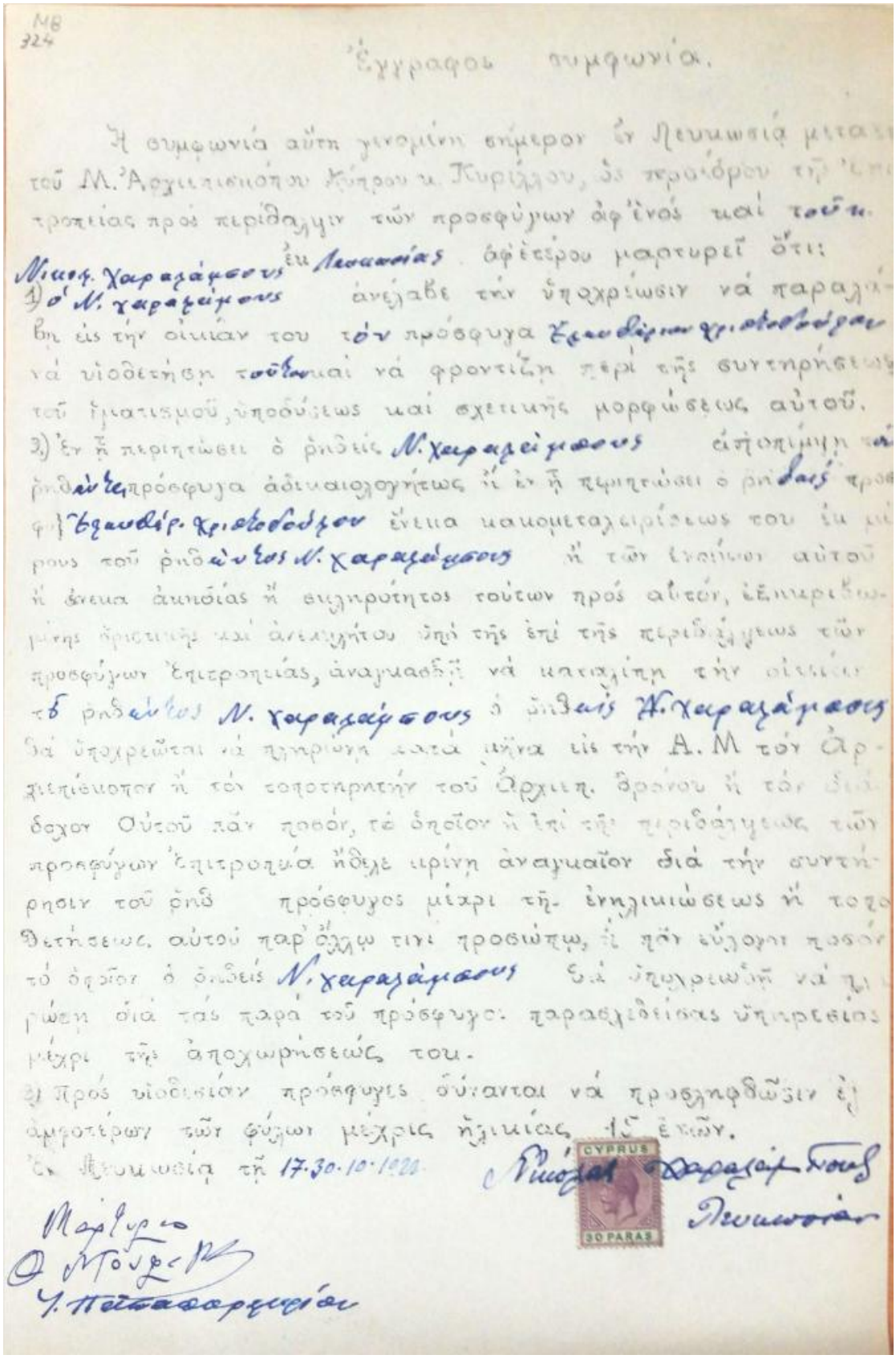
Κυπριακός Φύλαξ, 18 Ιανουαρίου, 1923

Έγγραφη συμφωνία για υιοθεσία ή προστασία πρόσφυγα. Αρχείο Αοιδίμου Αρχιεπισκόπου ΜΒ308.

Έγγραφη συμφωνία για υιοθεσία ή προστασία πρόσφυγα. Αρχείο Αοιδίμου Αρχιεπισκόπου ΜΒ310.

ΜΒ 324

Ἔγγραφος συμφωνία.

Ἡ συμφωνία αὕτη γενομένη σήμερον ἐν Λευκωσίᾳ μεταξὺ τοῦ Μ. Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου κ. Κυπριανοῦ, ἐξ προαιρέσεως τῆς ἐπιτροπείας πρὸς περίθαλψιν τῶν προσφύγων ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ κ. Νικηφ. Χαραλάμπους ἐν Λευκωσίᾳ ἀφ' ἑτέρου μαρτυρεῖ ὅτι:

1) Ὁ Ν. Χαραλάμπους ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παραλάβῃ εἰς τὴν οἰκίαν του τὸν πρόσφυγα Ξενοφῶντα Χριστοδούλου νὰ ἐκπαιδεύσῃ τοῦτον καὶ νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ ἱματισμοῦ, ὑποδύσεως καὶ σχετικῆς μορφώσεως αὐτοῦ.

2) Ἐν ᾗ περιπτώσει ὁ ῥηθεὶς Ν. Χαραλάμπους ἀπομακρύνῃ τὸν ῥηθέντα πρόσφυγα ἀδικαιολογήτως ἢ ἐν ᾗ περιπτώσει ὁ ῥηθεὶς πρόσφυγ Ξενοφῶν Χριστοδούλου ἔκπεσῃ ἀπομακρύνσεως του ἐκ μέρους τοῦ ῥηθέντος Ν. Χαραλάμπους ἢ τῶν ἐκείνου αὐτοῦ ἢ ἕνεκα ἀπειθείας ἢ ἀκαταστασίας τούτων πρὸς αὐτόν, ἐξαιρουμένης ἀρρωστείας καὶ ἀνικμήτου ὕλης ἐπὶ τῆς περιθάλψεως τῶν προσφύγων ἐπιτροπείας, ἀναγκασθῇ νὰ καταλίπῃ τὴν οἰκίαν τοῦ ῥηθέντος Ν. Χαραλάμπους ὁ ῥηθεὶς Ν. Χαραλάμπους διὰ ὑποχρεοῦται νὰ ἀπέλθῃ κατὰ μῆνα εἰς τὴν Α. Μ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον ἢ τὸν ἐπιτετραμμένον τοῦ Ἀρχιεπ. θρόνου ἢ τὸν διάδοχον Αὐτοῦ πᾶν ποσόν, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῇ περιθάλψεως τῶν προσφύγων ἐπιτροπείᾳ ἤθελε μερίμνη ἀναγκαῖον διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ῥηθ προσφύγος μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως ἢ τοιαύτης θέσεως αὐτοῦ παρ' ἄλλῳ τινὶ προσώπῳ, ἢ πᾶν εὔλογον ποσόν τὸ ὁποῖον ὁ ῥηθεὶς Ν. Χαραλάμπους διὰ ὑποχρεοῦται νὰ χορηγήσῃ διὰ τὰς παρὰ τοῦ προσφύγος παραδεδειγμένας ὑπηρεσίας μέχρι τῆς ἀποχωρήσεώς του.

3) Πρὸς υἱοθεσίαν πρόσφυγες δύνανται νὰ προσληφθῶσιν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων μέχρις ἡλικίας 15 ἐτῶν.

Ἐν Λευκωσίᾳ τῇ 17.30.10.1920

Νικόλαος Χαραλάμπους
Λευκωσίαν

Μαρτυρῶ
Ὁ Μουδίρ
Γ. Παπασαρμαΐδης

Έγγραφη συμφωνία για υιοθεσία ή προστασία πρόσφυγα. Αρχείο Αοιδίμου Αρχιεπισκόπου ΜΒ324.

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΚΙΤΙΟΥ

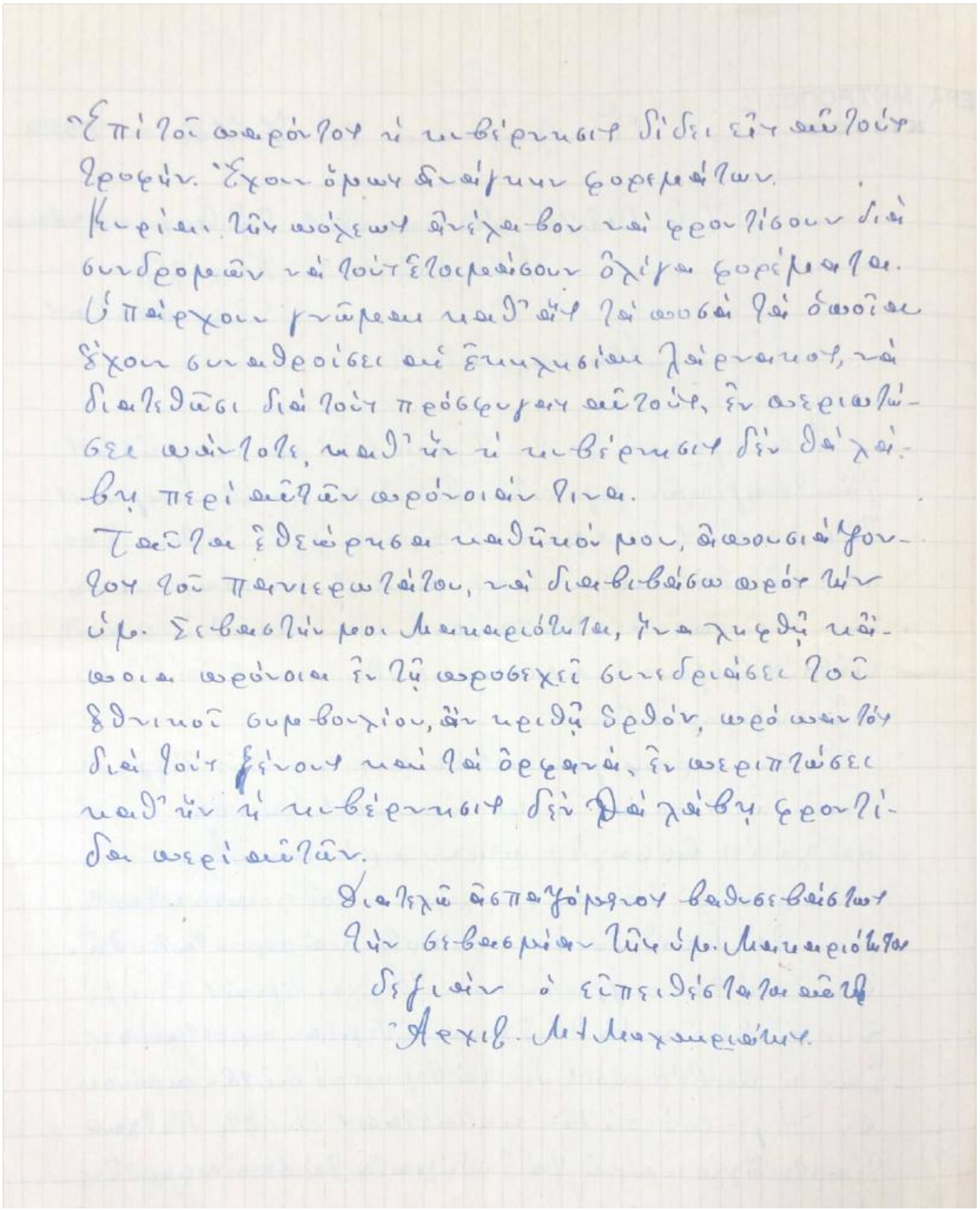
Ἐν Λάρνακι τῇ 7 Φεβρ. 1922.

Τῷ θεοῖ Μακαριότατι τῷ Ἀρχιεπισκόπῳ
Κύπρου κ. κ. Κυρίλλῳ
Σεβασμίῳ.

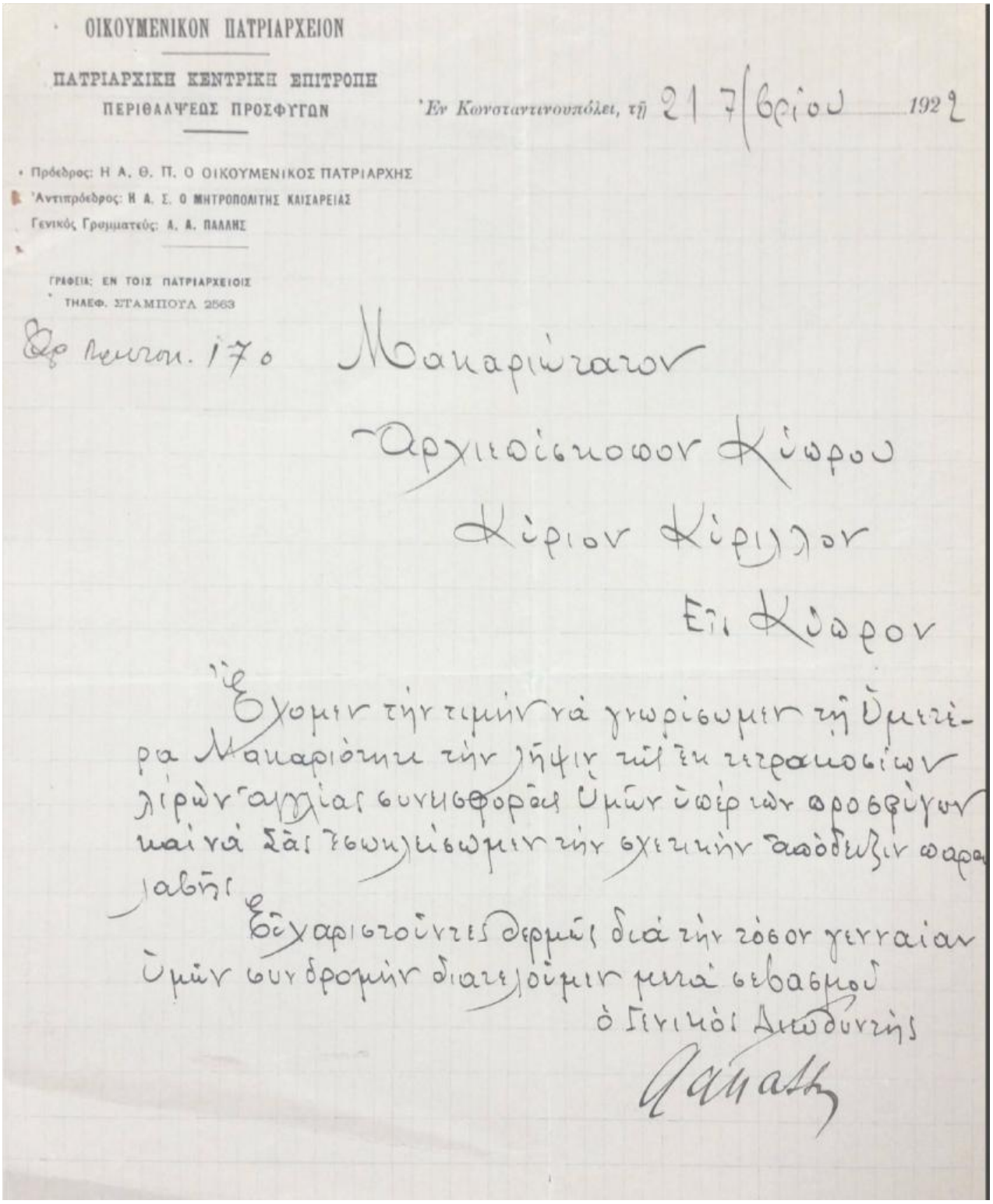
Μακαριώτατε.

Ἡ ἀναφορὰ ἐν τῷ λιμῷ καὶ αἱ δυσχέρειαι τῶν ἐκεῖθεν μητροπόλεων τῆς Σμύρνης, δυσχέρειαι τὰς ὁποίας ἔκαμον οἱ πρόσφυγες εἰς τοὺς διαβιβασμοὺς αὐτῶν ἀπὸ τοῦ λιμένος εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τούτων καὶ ἀντιστρόφως αὐτῶν τόπον τινὰ ἀναφερόμενοι, ἐπὶ τῇ δεινῇ συμφορᾷ των.

Ἐκ τῶν προσφύγων αὐτῶν μερικοὶ εἶνε ἄφραγκοι περὶ τῶν ὁποίων ἡ κυβέρνησις λαμβάνει καὶ θὰ λάβῃ ἀφορμὴν ἀδιάφορον. Ἄλλοι εἶνε κύριοι οἱ ὁποῖοι ἐφεφόδιοι τοῦ λοιποῦ ἀναγκαίου θὰ δυνηθοῦν ὁπωσδήποτε νὰ προβοηθήσουν διὰ μικρὸν τῶν συμπατριωτῶν των. Ἄλλοι ὅμως εἶνε μέσοι, οἱ ὁποῖοι δὲν θὰ ἔχουν οὐδεμίαν προσοδείαν, ἐὰν ἡ κυβέρνησις δὲν λάβῃ περὶ αὐτῶν πρόνοιαν. Ἡ χρεία αὐτῶν κατάδηλον εἶνε ὅτι δὲν ἔχουν τίποτε ἄλλο παρὰ ἐνδύματα καὶ ὑποδήματα, ὧν ἀμφιβάλλομεν.

Επιστολή προς Αρχιεπίσκοπο, του Αρχιμανδρίτη Μαχαιριώτη για βοήθεια προς τους πρόσφυγες. Αρχείο Αοιδίμου Αρχιεπισκόπου ΜΒ350

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΠΕΡΙΘΑΛΨΕΩΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ 21 7/βρίου 1922

Πρόεδρος: Η Α. Θ. Π. Ο ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
Ἀντιπρόεδρος: Η Α. Σ. Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ
Γενικός Γραμματεύς: Α. Α. ΠΑΛΛΗΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΕΝ ΤΟΙΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΙΣ
ΤΗΛΕΦ. ΣΤΑΜΠΟΥΛ 2563

Ἀρ. Πρωτ. 170 Μακαριώτατον

Ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου

Κύριον Κύριλλον

Εἰς Κύπρον

Ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν τῇ Ὑμετέρᾳ Μακαριότητι τὴν λῆψιν τῆς ἐπιστολῆς Ὑμῶν ὑπὲρ τῶν προσφύγων καὶ νὰ Σᾶς εὐχαριστήσωμεν τὴν ἐγκαιρον ἀποδοχὴν φαφ
λαβῆς.

Εὐχαριστοῦντες θερμῶς διὰ τὴν τόσον γενναίαν Ὑμῶν συνδρομὴν διατελοῦμεν μετὰ βεβαθμοῦ

ὁ Γενικὸς Διωδυντὴς

Δαμασκ

Ευχαριστίες από το Οικουμενικό Πατριαρχείο για τη συνδρομή της Κυπριακής Εκκλησίας, υπέρ των προσφύγων. Αρχείο Αοιδίμου Αρχιεπισκόπου ΜΒ354

Α. Μ. τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου +

Μελέτη διὰ τὴν ~~Κ.κ. Συμβούλου Ταμείου Προνοίας διὰ τὰ~~ ἐν τῇ Προσεχεῖ Συνελεύσει ~~τῆς Κυριῶν Δικαιοσύνη~~ καὶ διὰ τὸν Ἀλέξανδρα Ἰορδάνου Πιερρῆ συνεχωνεύσαν διὰ ἕνα.

1/ Ἡ Συνέλευσις τῶν Κυριῶν ἀναγκαίνει τὴν ἀναγκαίαν νὰ παρέχῃ διαφορὰν καὶ καλυτέραν εἰς τὸν Ἀλέξανδρα καὶ διὰ τοῦτο διὰ τὴν διαφορὰν £ 3.0.0 καλὰ μῆνα.

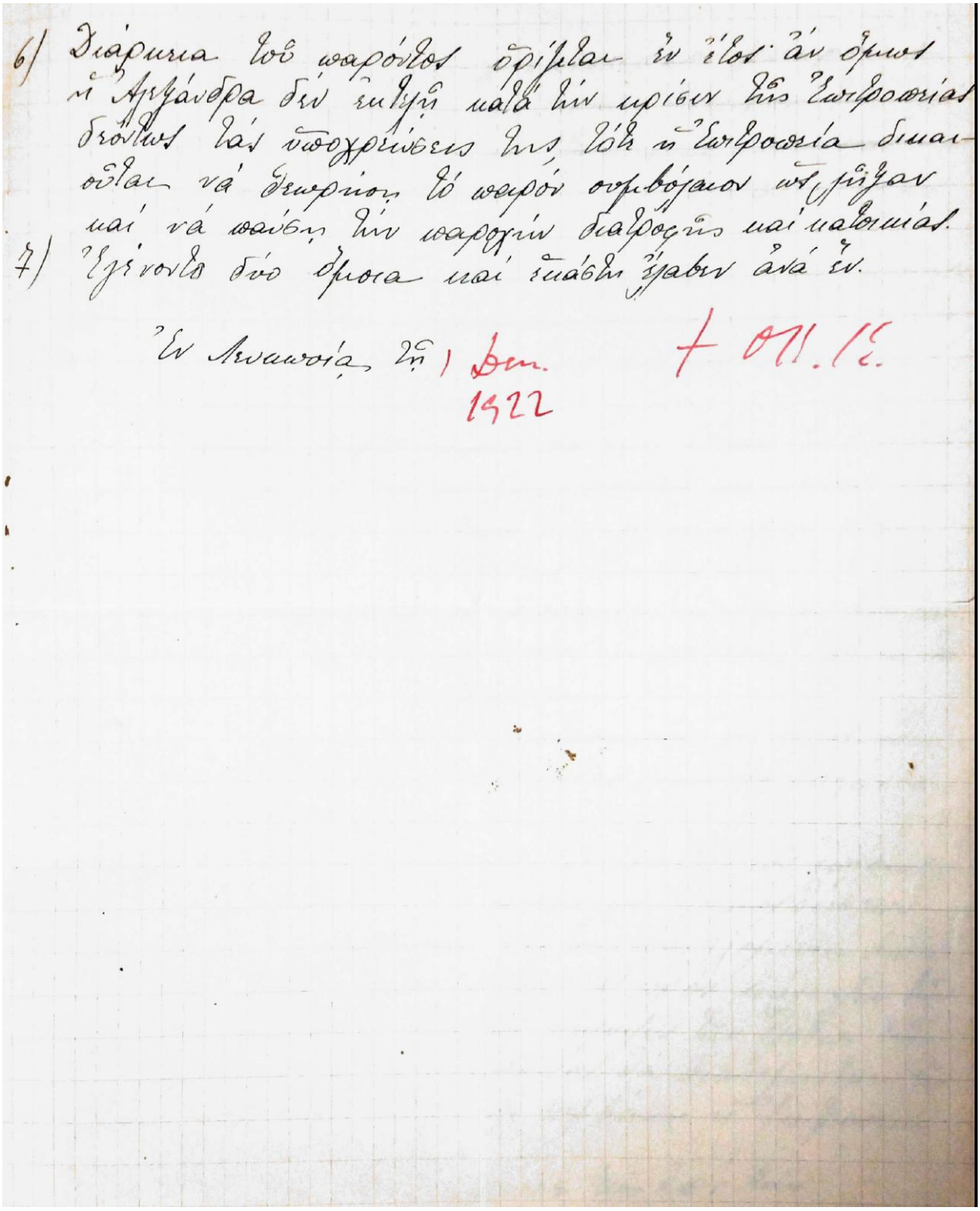
2/ Ἡ Ἀλέξανδρα ἀναγκαίνεται νὰ ἔχῃ ἰδικὸν της μεγάλο καὶ νὰ καλλωπίζῃ βάπλας, ὡς ἐκεῖνοι καὶ νὰ ἐκπορεύῃ ἐπιστολὰς διὰ γραφομηχανῆς καὶ πρὸς ὄφελος τῆς Συνελεύσεως τῶν Κυριῶν.

3/ Ἀναγκαίνεται ἀπαίνως νὰ διδάσκῃ τὴν ἔχνην τῆς δακτυλογραφίας εἰς ὅσων μαθητῶν ἢ μαθητρίαν ἄλλα διὰ τὴν ἀναγκαίνει ἡ Συνέλευσις.

4/ Πάντα διὰ ἔξοδα διὰ τὴν καλλωπισμὸν διὰ προμηθεύεται ἀπὸ τὴν Συνέλευσιν, καὶ διὰ βάζεται ἀπὸ τῆς Ἀλέξανδρας.

5/ Τὸ μισθὸν τῆς μαθητρίας τῶν βαπλῶν, ὡς ἐκεῖνοι καὶ ἡ ἀμοιβὴ εἰς τὴν γραμμὴν ἐκπορεύσεων ἐπιστολῶν ἢ ἡ μαθητρία διὰ τὴν παρεχομένην διδασκαλίαν διὰ διαιτᾶται ὅλως· α) μὲν μάθημα τῶν ἐξόδων τῶν ἔξω, β) μὲν μάθημα τῶν ἐξόδων τῆς διαφορᾶς των, γ) ὅσον ἀναγκαίνει διὰ διανέμεται εἰς ἴσα μέρη, ἀπὸ τὸν ἕνα διὰ λαμβάνῃ ἡ Συνέλευσις καὶ ἡ ἡ Ἀλέξανδρα.

+ ἀναγκαίνεται καὶ μαθητὰς τῆς ἐσπέρας

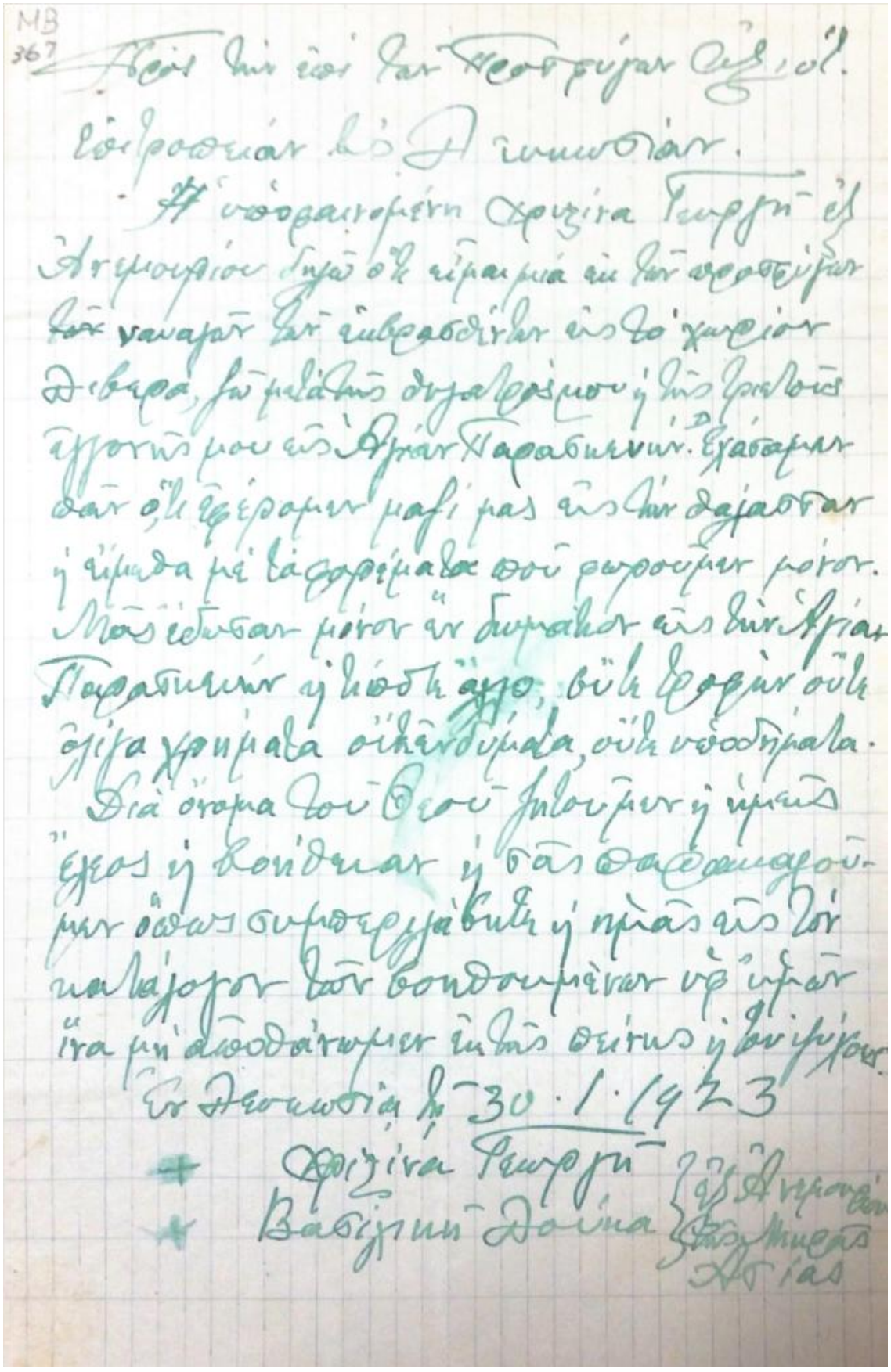

6/ Διάρκεια τοῦ παρόντος ὁρίζεται ἐν ἔτος· ἂν ὅμως ἡ Ἀρχάνδρα δὲν ἐκτιμᾷ καλὰ τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἐκπροσωπίας ἀπὸ τὰς ἀναγκαίας της ἀνάγκας ἢ ἐκπροσωπία δύναται νὰ θεωρῆται τὸ παρὸν ἀνανεούμενον ἀπ' ἴσης καὶ νὰ αὐξάνῃ τὴν παροχὴν διαφόρως καὶ καλυτέρας.

7/ Ἐγράφησαν δύο ὅμοια καὶ ἐκάστη ἔλαβεν ἀνὰ ἓν.

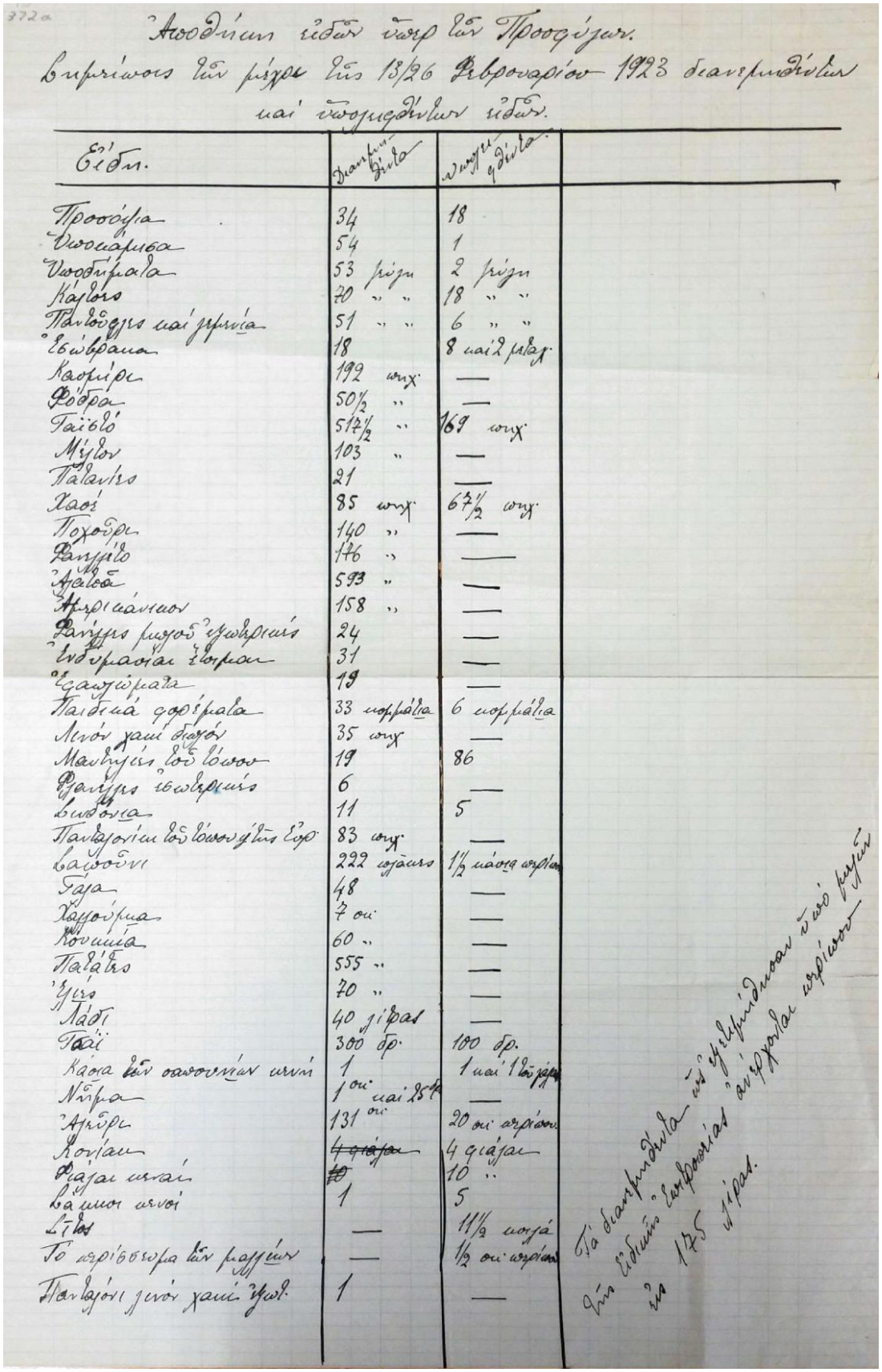
Ἐν Λευκωσίᾳ 29 Δεκ. 1922

+ Ο Κ.

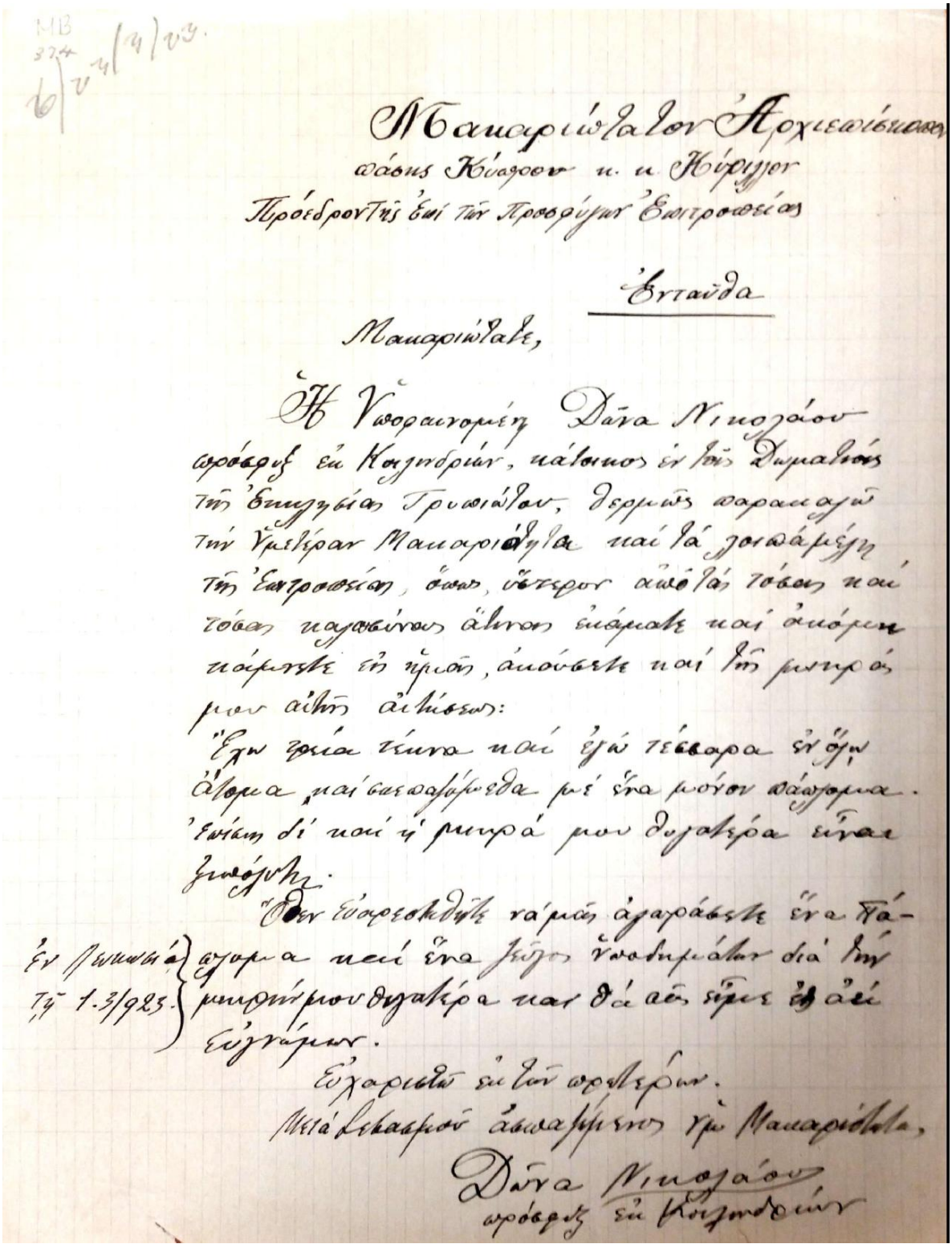
Συμβόλαιο για εργασία πρόσφυγα. Αρχείο Αοιδίμου Αρχιεπισκόπου ΜΒ357

Επιστολή πρόσφυγος Χριστίνας Γεωργή, με την οποία ζητά βοήθεια. Αρχείο Αοιδίμου Αρχιεπισκόπου ΜΒ367

Πίνακας αποθήκης Επιτροπείας Περιθάλψεως Προσφύγων Λευκωσίας. Αρχείο Αοιδίμου Αρχιεπισκόπου ΜΒ372α

Παναγιώτατον Αρχιεπίσκοπον
πάσης Κύπρου κ. κ. Κύριλλον
Πρόεδρον τῆς ἐπί τῶν Προσφύγων Ἐπιτροπείας

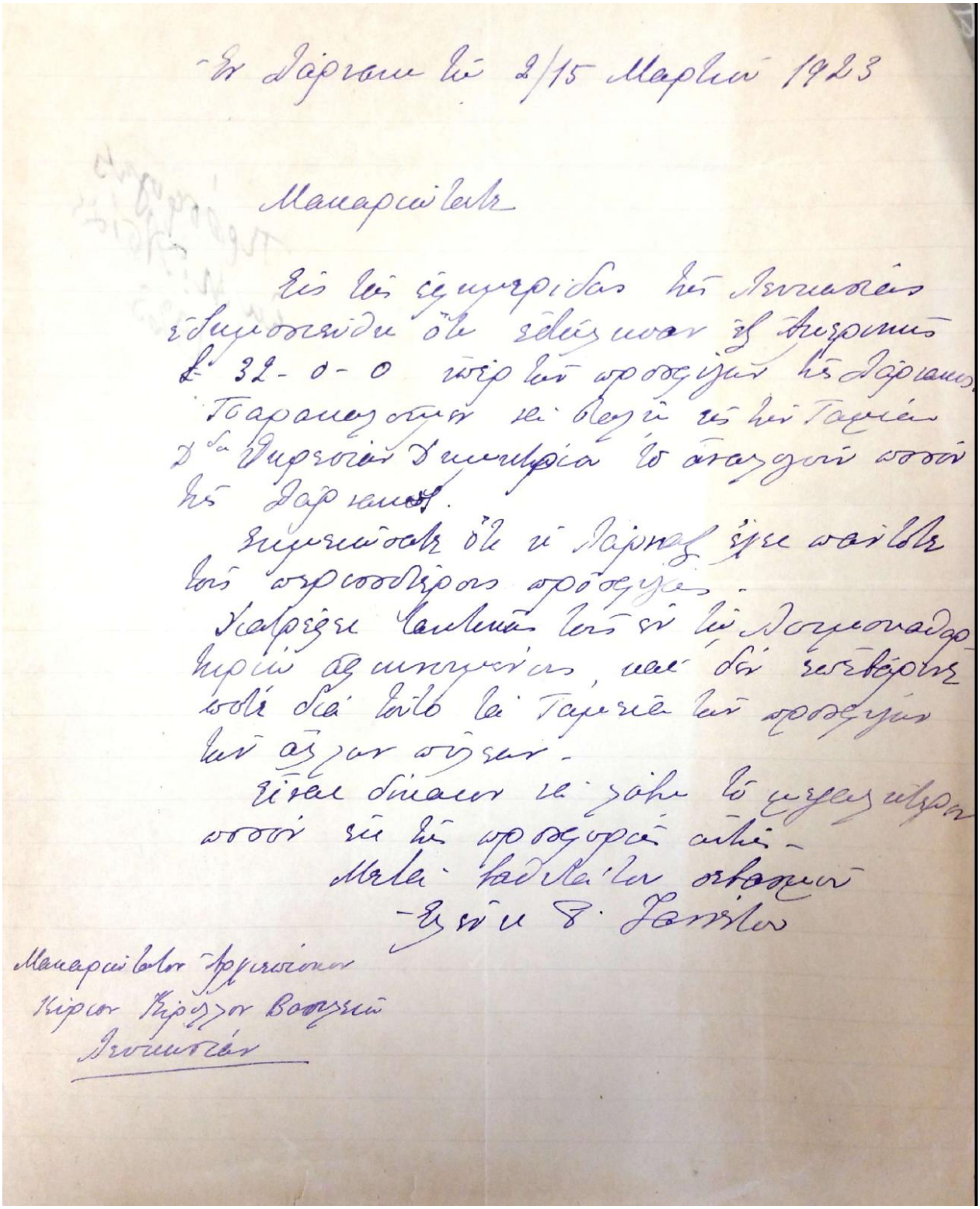
Ἐνταῦθα

Παναγιώτατε,

Ἡ ὑποφαινομένη Δῶνα Νικολάου
κατάγομαι ἐκ Καμπυρίων, πάσσης ἐν Ἰδιαιτέρᾳ
τῆς Ἐπαρχίας Τριμιθοῦντος, δεομένη παραπαλῶ
τὴν Ὑμετέραν Παναγιότητα καὶ Ἁγιοπατερικὴν
τῆς Ἐπιτροπείας, ὅπως, ὕστερον ἀπὸ λίαν τόσους καὶ
τόσας παγκύπρους ἄλλους ἐπάρκειαν καὶ ἀπόρους
πάσχοντες ἐν ἡμῖν, ἀπόκτῃ καὶ ἡ μητρά
μου αἴτησιν:
Ἐγὼ τρία τέκνα καὶ ἐγὼ τέσσαρα ἐν ὅλῳ
ἄτομα καὶ ζητοποροῦμεθα μὲ ἕνα μόνον ἀδάφιον.
Ἐπίσης δὲ καὶ ἡ μητρά μου δυσκλήρα εἶναι
χωρίστη.
Ἂν εὐαρεστηθῇτε κάμῃ ἀγαπάσετε ἕνα κά-
ἐν Λευκωσίᾳ } φυρα καὶ ἕνα ζεῦγος ἐνδυμάτων διὰ τὴν
τῇ 1.3.1923. } μητρίτσιν μου δυσκλήρα καὶ δὰ εὐχώμεθα ἐφ' ὅλοις
εὐχάριστοι.
Εὐχαριστῶ ἐκ τῶν προτέρων.
Μετὰ βαθυτάτου ἀσπασμοῦ πρὸς Παναγιότητα,

Δῶνα Νικολάου
κατάγομαι ἐκ Καμπυρίων

Επιστολή της πρόσφυγος Δώνας Νικολάου. Αρχείο Αοιδίμου Αρχιεπισκόπου ΜΒ374

Επιστολή Ελένης Ζαννέτου προς τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ΄. Αρχείο Αοιδίμου Αρχιεπισκόπου ΜΒ376

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Αθανασοπούλου Αφροδίτη, «Μικρασιάτες πρόσφυγες στην Κύπρο», *Επιστημονική Επετηρίς της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών,* τμ. 12ος , Λευκωσία 2016, σ. 293-308

Αλεξάνδρου Χρήστος, *Η Μικρασιατική εκστρατεία στον κυπριακό Τύπο. Η μαρτυρία του « Νέου Έθνους», Νοέμβριος 1918-Σεπτέμβριος 1922,* Ιωλκός, Αθήνα 2013

Αλλαμανή Έφη- Παναγιωτοπούλου Κρίστα, «Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία», *ΙΕΕ,* τμ 15ος, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978, σ. 97-144

Αριστείδου Χρίστος, «Μικρασιάτες πρόσφυγες διαπρέψαντες στην κυπριακή οικονομία και κοινωνία ευρύτερα», *Κύπρος-Μικρασία. Κοιτίδες Πολιτισμού. Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συμποσίου,* Βιβλιοτεχνία, Λευκωσία 2015, σ. 179-221

Γεωργής Γιώργος, *Η Αγγλοκρατία στην Κύπρο. Από τον αλυτρωτισμό στον αντιαποικιακό αγώνα,* Αθήνα 1999

Γιαννουλόπουλος Ιωάννης, «Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις από το Σεπτέμβριο του 1921 ως τον Αύγουστο του 1922», *ΙΕΕ,* τμ 15ος, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978, σ. 186-200

Γιαννουλόπουλος Ιωάννης, «Η Διεθνής Συνδιάσκεψη και η Συνθήκη της Λωζάνης», *ΙΕΕ,* Τμ. 15ος, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978, σ.260-271

Διαμαντής Απόστολος, «Η καταστροφή της Σμύρνης», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας,* 1995-2005, Τεγόπουλος, Αθήνα 2005,σ. 107-116

Ηλιάδης Ιωάννης, «Η Ελληνική Μικρά Ασία μέσα από Χαρακτικά, Βιβλία και Χάρτες πριν το 1922», *90 χρόνια μνήμης Μικρασίας… Κειμήλια, Έγγραφα*

και Έργα Τέχνης των Προσφύγων από τη Μικρά Ασία στην Κύπρο. (Επιμ. Ηλιάδης Ι., Χοτζάκογλου Χ.), Λευκωσία 2012, σ. 41-71

Ηλιάδης Ιωάννης, «Έγγραφα», *90 χρόνια μνήμης Μικρασίας… Κειμήλια, Έγγραφα και Έργα Τέχνης των Προσφύγων από τη Μικρά Ασία στην Κύπρο. (Επιμ. Ηλιάδης Ι., Χοτζάκογλου Χ.),* Λευκωσία 2012, σ.115- 141

Ιωαννίδου Μαρία, « Η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922. Και αναμνήσεις από τους εν Κύπρω προσφυγικούς καταυλισμούς», *Ελευθερία* 28 Σεπτεμβρίου 1972

Κεχαγιόγλου Μανώλης Σάββα, «Πεντηκονταετηρίς του βίου μου μου», *Επιστημονική Επετηρίς της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών*, Τμ. 4ος , Λευκωσία 1999,σ. 298- 314

Κιτρομιλίδου Μάγδα, *Το Μικρασιατικό Ζήτημα στην Εφημερίδα Πάφος της Κύπρου,* της ίδιας, Λευκωσία 1994

Klapsis Antonis, «American Initiatives for the Relief of Greek Refugees, 1922-1923»,*Genocide Studies and Prevention*, 6. 1, University of Toronto, April 2011, σ. 98-106

Klapsis Antonis, «Violent Uprooting and Forced Migration: A Demographic Analysis of the Greek Populations of Asia Minor, Pontus and Eastern Thrace», *Middle Eastern Studies*, 50. 4, 2014, σ. 622-639

Κουδουνάρης Αριστείδης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920.* Γ΄ έκδοση, Λευκωσία 1995

Κυριακίδης Κ. Χρίστος, « ‘ Καθήκον εθνικόν και φιλανθρωπικόν’: Οι προσπάθειες των Ελλήνων Κυπρίων για αλληλεγγύη στους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας», *Κύπρος-Μικρασία. Κοιτίδες Πολιτισμού. Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συμποσίου,* Λευκωσία 2015, σ.107-117

Λάμπρου Κατερίνα, «Ο απόηχος της καταστροφής της Σμύρνης στην Κύπρο», *Σημερινή,* Οκτώβριος 2014(28/03/2017)

Λυμπουρίδης Αχιλλέας, *Η Αγγλοκρατία στην Κύπρο. Η αρμοστεία του Sir Malcolm Stevenson 1918-1926,* Λευκωσία 1986

Μαργαρίτης Γιώργος, «Ο δρόμος προς τη Σμύρνη και τη Μ. Ασία», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας,* 1995-2005,Τεγόπουλος, Αθήνα 2005, σ. 87-92

Μαργαρίτης Γιώργος, «Από την προέλαση στη στασιμότητα και την κατάρρευση», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας,* 1995-2005, Τεγόπουλος, Αθήνα 2005 σ. 93-100

Ματθοπούλου Ευαγγελία, «Οι πρόσφυγες από την Μικρά Ασία στην Κύπρο: έλευση και εγκατάσταση», *Κύπρος-Μικρασία. Κοιτίδες Πολιτισμού. Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συμποσίου,* Βιβλιοτεχνία, Λευκωσία 2015, σ.81-105

Παπαπολυβίου Πέτρος, «Μικρασιάτες καθηγητές στην Κύπρο», *Κύπρος-Μικρασία. Κοιτίδες Πολιτισμού. Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συμποσίου,* Βιβλιοτεχνία, Λευκωσία 2015, σ.41-59

Πετρίδης Ίκαρος, *Κίτιον- Λάρνακα- Σκάλα: Πόλις η Πρώτη,* Δήμος Λάρνακας, Λάρνακα 2013

Ρήγος Άλκης, «Ο Κεμάλ μπαίνει στην ‘ Γκιαούρ Ισμίρ’», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας,* 1995-2005, Τεγόπουλος, Αθήνα 2005, σ. 101-106

Ρήγος Άλκης, «1922: Η χώρα σε διάλυση. Η Ανατ. Θράκη χάνεται», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας,* 1995-2005, Τεγόπουλος, Αθήνα 2005, σ. 149-153

Ρίχτερ Α. Χάιντς, *Ιστορία της Κύπρου,* Τμ. 1ος, Εστία, Αθήνα 2007

Σαββίδου Θεοδούλου Μόνα, *Αλέξανδρος Εμμανουήλ Κεχαγιόγλου,* Διηγήματα, Ακτή, Λευκωσία 1994

Σαββίδου Θεοδούλου Μόνα, *Ο καφές της Φιλαρέτης,* Μικρασιατικά, Αλεξανδρινά και Κυπριακά διηγήματα, Αφή, Λευκωσία 2010

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, «Παράγων σταθεροποίησης», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας,* 1995-2005, Τεγόπουλος, Αθήνα 2005, σ. 145-148

Σοφοκλέους Ανδρέας, *Η Μικρασιατική καταστροφή στις κυπριακές εφημερίδες,* Τράπεζα Κύπρου, Λευκωσία 2002

Σύνδεσμος Μικρασιατών Κύπρου, *Ημερολόγιο 2014. Μαρτυρίες προσφύγων του 1922 για τη Μικρά Ασία από την Κύπρο,* Βιβλιοτεχνία, Αθήνα 2013

Σύνδεσμος Μικρασιατών Κύπρου, *Ημερολόγιο 2015. Μαρτυρίες προσφύγων του 1922 για τη Μικρά Ασία από την* Κύπρο, Βιβλιοτεχνία, Αθήνα 2014

Σύνδεσμος Μικρασιατών Κύπρου, *Ημερολόγιο 2016. Επιστολές, έγγραφα και μαρτυρίες προσφύγων του 1922 για τη Μικρά Ασία από την* Κύπρο, Βιβλιοτεχνία, Αθήνα 2015

Σύνδεσμος Μικρασιατών Κύπρου, *Ημερολόγιο 2017. Ιστορίες, Μαρτυρίες, Επιστολές, Έγγραφα και τραγούδια προσφύγων του 1922 από τη Μικρά Ασία στην Κύπρο* Βιβλιοτεχνία, Αθήνα 2016

Σύνδεσμος Μικρασιατών Κύπρου, *90 χρόνια μνήμης Μικρασίας… Κειμήλια, Έγγραφα και Έργα Τέχνης των Προσφύγων από τη Μικρά Ασία στην Κύπρο. (Επιμ. Ηλιάδης Ι., Χοτζάκογλου Χ.),* Λευκωσία 2012

Ταλιαδώρος Δημήτρης, *Η συμβολή της Κύπρου στη Μικρασιατική εκστρατεία. 1919-1922,*Λευκωσία 2001

Ταλιαδώρος Δημήτριος, «Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες και η Εκκλησία της Φανερωμένης», *Κύπρος-Μικρασία. Κοιτίδες Πολιτισμού. Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συμποσίου,* Βιβλιοτεχνία, Λευκωσία 2015, σ.119-128

Της Συντάξεως, «Η καταστροφή της Σμύρνης και το ξερίζωμα του Μικρασιατικού Ελληνισμού», *ΙΕΕ,* τμ. 15ος , Αθήνα 1978, σ. 233-247

Χαϊδεμένου Φιλιώ, *Γιαγιά Φιλιώ, Η Μικρασιάτισσα,* Μωβ Σκίουρος, Αθήνα 2017

Χάματσου Αναστασία, «Η Πολιτική της βρετανικής διοίκησης της Κύπρου απέναντι στους Μικρασιάτες πρόσφυγες. Η μαρτυρία του ελληνικού Προξενείου στην Κύπρο», *Κύπρος-Μικρασία. Κοιτίδες Πολιτισμού. Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συμποσίου,* Λευκωσία 2015, σ.143-153

Χέμινγουεϊ Έρνεστ, *Με υπογραφή Χέμινγουεϊ. 1920-1922, Ιταλία, Βαλκάνια, Μικρασιατική* καταστροφή, Καστανιώτης, Αθήνα 2003

Χοτζάκογλου Χαράλαμπος, «Μικρασία και Κύπρος», *90 χρόνια μνήμης Μικρασίας… Κειμήλια, Έγγραφα και Έργα Τέχνης των Προσφύγων από τη Μικρά Ασία στην Κύπρο. (Επιμ. Ηλιάδης Ι., Χοτζάκογλου Χ.),* Λευκωσία 2012, σ.21-25

Χρήστου Θανάσης, «Στρατιωτικό Τοπίο και πρωταγωνιστές», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας,* 1995-2005, Τεγόπουλος, Αθήνα 2005 σ. 67-80

Χόρτον Τζορτζ, *Η μάστιγα της Ασίας,* Ατλαντίς και Πεχαιβανίδης, Αθήνα 1980

<u>Αρχειακό υλικό</u>

Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών- Εφημερίδες

Αλήθεια , Λεμεσός, 1919, 1922,1923

Ελευθερία, Λευκωσία, 1919, 1922,1972

Κυπριακός Φύλαξ, Λευκωσία, 1920,1922,1923

Νέον Έθνος, Λάρνακα, 1918-1923

Πάφος, Πάφος,1921-1922

Σάλπιγξ, Λεμεσός, 1920, 1922

Κρατικό Αρχείο Κύπρου

Αρχείο Αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Κύριλλου Γ΄